

Πολιτισμός -> Ιστορία

Ιστορικά Στοιχεία Νομού Λασιθίου

Τουριστικός Οδηγός Λασιθίου - Νομαρχία Λασιθίου, Δρίτσα Ειρήνη - Ιστορικός, Αρχαιολόγος

Πηγή: Κέντρο Τεχνολογικής Έρευνας Κρήτης

© Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Λασιθίου

Σύντομη Ιστορική Ανασκόπηση της Νήσου

Το ανατολικότερο άκρο της Κρήτης, που αποτελεί το σημερινό νομό Λασιθίου, αναπόσπαστο ανέκαθεν τμήμα της, συνεμερίσθη στην μακραίωνα ιστορία της Μεγαλονήσου την τύχη της σε όλες τις τρικυμιώδεις και δραματικές διακυμάνσεις της κοινωνικής και πολιτικής της ζωής.

Αποβαίνει συνεπώς απαραίτητο, πριν ερευνήσουμε σε όλους τους τομείς τον παλιό και νεότερο πολιτισμό του ανατολικού τούτου τμήματος, στις διάφορες εξελίξεις του, να επιχειρήσουμε μια σύντομη ανασκόπηση της ιστορίας ολόκληρης της Νήσου.

Η γεωγραφική της θέση, στο κέντρο της Μεσογείου, ανάμεσα σε τρεις Ηπείρους, της εξασφάλισε το προνόμιο να αναπτύξει έναν από τους αρχαιότερους και λαμπερότερους πολιτισμούς του κόσμου, αλλά παράλληλα την κατέστησε στίβο των πιο σκληρών συγκρούσεων στις διασταυρούμενες, από Βορά και Νότο και από Ανατολή και Δύση, πολιτικές και οικονομικές αντιθέσεις και διενέξεις.

Όπως προκύπτει από τα μέχρι σήμερα δεδομένα, η πρώτοι οικιστές της Κρήτης παρουσιάζονται στη Νεολιθική περίοδο (5000-2500πχ). Τούτη διαδέχεται η Μινωική περίοδος (2500-1100) την οποία οι αρχαιολόγοι υποδιαιρούν σε Προανακτορική (2500-2000), Παλαιοανακτορική (2000-1700), Νεοανακτορική (1700-1400) και Υστεροανακτορική (1400-1100) με διάφορες φάσεις για κάθε περίοδο.

Η Κρήτη στην περίοδο αυτή είναι κατοικημένη πυκνότεατα, αρκετές δε αρχαιολογικές έρευνες, ιδίως στην Κεντρική και Ανατολική απέδειξαν ότι πόλεις και οικισμοί πάρα πολλοί είχαν ιδρυθεί και ευδοκίμησει όχι μονάχα σε μεσόγειο και παράλια μέρη, αλλά και σε μικρές άγονες νησίδες όπως τη σημερινή <<Ψύρρα>> και στο <<Μόχλο>> (Νομός Λασιθίου).

Το γεγονός ότι οι πόλεις και οι οικισμοί τούτοι ακόμη και οι παράκτιοι, ήταν ατείχιστοι,

επιβεβαιώνει την αρχαία παράδοση για την Μινωική Θαλασσοκρατία. Οι καλές τέχνες εξάλλου (ζωγραφική, πλαστική, σφραγιδογλυφία, κεραμική, μεταλλοτεχνία κα) αναπτύσσονται σε μεγάλο βαθμό, όπως μαρτυρούν τα προϊόντα τους που αποκάλυψε μέχρι σήμερα η αρχαιολογική σκαπάνη.

Ο πνευματικός και κοινωνικός πολιτισμός της Νήσου, αλλά και η ισχύς της φθάνουν στη μεγαλύτερη ακμή τους στις 2 πρώτες εκατοταετηρίδες - φάσεις της Υστεροανακτορικής περιόδου(1400-1200). Από την περίοδο Τούτη, άγνωστο ακόμη από ποιες αφορμές και ποια γεγονότα, αρχίζει μια βαθμιαία παρακμή.

ΔΩΡΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ 110 - 69 π.Χ.

Ο Ιδομενεύς είναι ο τελευταίος της Μινωικής δυναστείας. Η <<Κάθοδος των Δωριέων>> όπως μνημονεύεται από τους ιστορικούς, και η επικράτηση τους, ύστερα από μακροχρόνιους πολέμους των κατοίκων της τερματίζει οριστικά την περίοδο του Μινωικού [πολιτισμού].

Οι Δωριείς, λαός κατεξοχήν πολεμικός λαός, σκληρός και αγροίκος, δεν είναι σε θέση αν εκτιμήσουν το μεγαλείο του, ούτε και την αξία της πλούσιας σε μνημεία τέχνης κληρονομιάς που βρήκαν στο νησί του Μίνως. Όχι μονάχα αδιαφορούν αλλά και σε πολλές περιπτώσεις δε διστάζουν και να τα καταστρέψουν.

Επακολουθούν κοινωνικές ζυμώσεις, επιμειξίες, συμβιβασμοί με τις αυτόχθονες φυλές, από τις οποίες προκύπτει μια καινούρια κοινωνική σύνθεση. Λίγες από τις τελευταίες διατηρούν με πείσμα την προγονική παράδοση και κυρίως εκείνες που κατοικούσαν γύρω από την αρχαία πόλη Π ρ α ι σ ο (στη σημερινή επαρχία Σητείας) της οποίας οι κάτοικοι αναφέρονται και στην ιστορική ακόμη περίοδο Ε τ ε ο κ ρ η τ ε ς (= αληθινοί, γνήσιοι Κρήτες).

Το Μινωικό μοναρχικό με φιλελεύθερες αρχές πολίτευμα, που εξασφάλιζε την ενότητα του συνολικού του πληθυσμού, αντικαταστάθηκε με το αριστοκρατικό Δωρικό πολίτευμα που, εξ αφορμής και του ερειστικού Δωρικού πνεύματος αρχίζει να προκαλεί τις πρώτες διχόνοιες ανάμεσα στις διάφορες ημιαυτόνομες πόλεις. Οι διχόνοιες αυτές με την πάροδο του χρόνου εξελίσσονται σε πεισματώδη ανταγωνισμό, για να καταλήξουν σε φανερή και απροκάλυπτη εχθρότητα.

Αρχίζουν οι ένοπλες μεταξύ τους συγκρούσεις με αντικειμενικό σκοπό την επικράτηση για την οποία

δε διστάζουν να αποδυθούν σε σκληρούς εξοντωτικούς αγώνες. Χαρακτηριστικές του μίσους και του πάθους που διακρίνει τους αντιμαχόμενους είναι ορισμένες εκφράσεις(όρκιοι, υποχρεώσεις, υποσχέσεις κλπ) που αναγράφονται σε πολλές από τις μεταξύ συμμάχων πόλεων συνθήκες, οι οποίες περιώθηκαν μέσα στα αρχαιολογικά ερείπια.

Μόνο σε περίπτωση εξωτερικού κινδύνου, εξεδηλώνετο αυτομάτως ο περίφημος << Σ υ γ κ ρ η τ ι σ μ ο ς >> δηλ. η συσπείρωση όλων των αντιμαχομένων πόλεων γύρω από την, κατά κάποιο τρόπο, << Μη τ ρ ο π ο λ η >>, την Κνωσό.

Ωστόσο, παρόλα τα ελαττώματα και τις ατέλειές του, το Δωρικό πολίτευμα παρουσιάζει και ορισμένα σημεία άξια προσοχής και μελέτης, για να μπορέσει να λειτουργήσει, παρά τις εσωτερικές διχόνοιες με σχετική ευνομία και ομαλότητα επί τόσους αιώνες.

Στον τομέα κυρίως της αγωγής των νέων στους οποίους στήριζε την ισχύ της η Δωρική Κρήτη, αν εξαιρέσουμε ορισμένα τρωτά(για τη σύγχρονη νοοτροπία) σημεία, υπήρξε υποδειγματικό. Πειθαρχία, υπακοή, σκληραγωγία, εθισμός τη χρήση των όπλων, επιμελημένη εκπαίδευση στα μυστικά της πολεμικής τέχνης, αποτελούσαν τα κύρια χαρακτηριστικά της αγωγής εκείνης, που ανέδειξε τους άριστους πολεμιστές, τους φημισμένους και ασύγκριτους σφενδονιστές και τοξότες.

Ίσως η ικανότητα αυτή, της οποίας η φήμη είχε εξέλθει των ορίων της Νήσου, να υπήρξε και μια από τις κυριότερες αδυναμίες της στην αντιμετώπιση των εξωτερικών αργότερα επιδρομών. Πολλές Ελληνικές πόλεις και άλλες γειτονικές χώρες, στους συνεχείς ανταγωνισμούς των, και τις επεκτατικές βλέψεις που χαρακτήριζαν το πνεύμα της εποχής, αναγκάζονταν να ενισχύουν την πολεμική μηχανή τους με τους περιζήτητους Κρήτες μισθοφόρους. Το επάγγελμα, πολλαπλός προσοδοφόρος, αποστερεί σιγά-σιγά τη Δωρική Κρήτη από χιλιάδες έμπειρους πολεμιστές ώστε να αποβεί τούτη σχετικά εύκολη λεία στους Ρωμαίους με τις κοσμοκρατικές τους φιλοδοξίες. Άλλωστε η Ρώμη από καιρό εποφθαλμιούσε την στρατηγική θέση της Νήσου, σαν γέφυρα στα σχέδια της προς την ανατολή.

ΡΩΜΑΪΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ 69π.Χ- 395μ.Χ.

Έτσι, ύστερα από επανηλειμμένες ατυχείς απόπειρες και συνεχείς σκληρούς αγώνες, στους οποίους απεδύθησαν οι Κρήτες υπό τους στρατηγούς Λασθένην και Πανάρην, οι Ρωμαίοι κατορθώνουν να υποτάξουν την Νήσο(69π.Χ) και να την καταστήσουν Ρωμαϊκή Επαρχία με πρωτεύουσα, όχι πια την Κνωσό αλλά την Γόρτυνα η οποία ανέκαθεν διέκειτο ευνοϊκά προς αυτούς.

Η Ρώμη που γνώριζε να κυβερνά τις αποικίες της με κάποια διπλωματική δεξιότητα και σύνεση, εφαρμόζει ένα είδος αυτοδιοικήσεως υπό την επιτήρηση Ρωμαίου τοπάρχου και με τον τρόπο αυτό εξασφαλίζει ικανοποιητική ησυχία και γαλήνη στον τόπο, παύουν δε και οι μεταξύ των διαφόρων πόλεων εμφύλιοι πόλεμοι.

Κατά την περίοδο τούτη και συγκεκριμένα το 63-66μ.Χ η Κρήτη υπήρξε από τις πρώτες χώρες στις οποίες έγινε δεκτός ο χριστιανισμός με πρώτο επίσκοπο τον Απόστολο Τίτο ο οποίος εγκατέστησε την έδρα του στην Γόρτυνα.

Σε όλη την αδιάταρακτη περίοδο της Ρωμαϊκής ειρήνης Pax Romana η Κρήτη διέρχεται μια εποχή ευημερίας και αναγεννήσεως. Πολλές Μινωικές τοποθεσίες, όπως ο Μόχλος και η Παχιά Άμμος(νομός Λασιθίου), εγκαταλελειμμένες από χίλια τόσα χρόνια οικίζονται εκ νέου, πολλοί λιμένες επανιδρύονται και ανασυγκροτούνται προς εξυπηρέτηση του εμπορίου, που βρίσκεται σε πλήρη ακμή, ενώ νέοι δρόμοι και γεφύρια εξυπηρετούν την εσωτερική συγκοινωνία.

Α΄ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ 396 – 824

Με την μεταφορά της έδρας του Ρωμαϊκού κράτους στην Κωνσταντινούπολη, επί μεγάλου Κωνσταντίνου η Κρήτη με την Κυρήνη αποτελούν καταρχάς Ρωμαϊκή επαρχία με πρωτεύουσα τη Γόρτυνα. Αργότερα όμως, επί Θεοδοσίου του μεγάλου, ύστερα από τη διαίρεση του σε ανατολικό και δυτικό, η Νήσος προσαρτάται στο πρώτο και αποτελεί Βυζαντινή επαρχία διοικούμενη, όπως και οι υπόλοιπες, από στρατηγό.

ΑΡΑΒΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ 824 – 961

Η εσωτερικοί περισπασμοί από τους οποίους δοκιμάζεται το Βυζαντινό κράτος και κυρίως η εκδηλωθείσα ολεθρία στάση του αποστράτου στρατηγού Θωμά κατά του αυτοκράτορος του

τρούλου, παρέχει την ευκαιρία στους Σαρακηνούς Άραβες ιπποτών Αμπού- Χαφς- Ομάρ να διαπλεύσουν ανενόχλητοι την Μεσόγειο και να καταλάβουν την Σικελία και την Κρήτη. Ο τυχοδιώκτης αρχηγός των επιδρομών κ διατάσσει να κάψουν τα αποβατικά πλοία για να αποκλείσει κάθε υποχώρηση, ώστε να αγωνιστούν οι άντρες του με περισσότερο πείσμα και αποφασιστικότητα.

Η Γόρτυνα καταστρέφεται εκ θεμελίων και ο επίσκοπος Κύρριλος βρίσκει μαρτυρικό θάνατο. Νέα πρωτεύουσα χτίζεται, ο Χάνδαξ, το σημερινό Ηράκλειο που καθίσταται η βάση και το ορμητήριο των Σαρακηνών πειρατών οι οποίοι απέβησαν η φοβερότερη μάστιγα των Νήσων και των Ασιατικών Ελληνικών ακτών. Το χριστιανικό στοιχείο της Κρήτης υφίσταται σκληρούς διωγμούς και εξολοθρεύεται αλύπητα. Όσοι μπορούν αποσύρονται στις ορεινές περιοχές, αντιδρούν με πείσμα και, παράλληλα προς τις θρησκευτικές αγωνίζονται να περισώσουν και τις εθνικές τους παραδόσεις.

Ο κατακτητής όμως είναι αδίστακτος. Η Νήσος επί ενάμισι περίπου αιώνα γνώρισε τις σκληρότερες ίσως δοκιμασίες στην ιστορία της, στις οποίες επιτέλους θέτει τέρμα ο Νικηφόρος Φωκάς, όταν την εβδόμη Μαρτίου 961, ύστερα από οχτάμηνη πολιορκία κυριεύει τον Χάνδακα. Η <<Θεολετος Κρήτη>> επανέρχεται στους κόλπους της Βυζαντινής αυτοκρατορίας.

Β' BYZANTINΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ 961 – 1204

Ο Νικηφόρος Φωκάς, παράλληλα προς τη διοικητική διοργάνωση και την οικονομική ανασυγκρότηση της Νήσου, επιδίδεται με ιδιαίτερη δραστηριότητα στην τόνωση του πληθυσμού, που είχε μειωθεί αισθητά ύστερα από τη φθορά που υπέστη στη διάρκεια στη αραβικής θεομηνίας.

Εγκαθιστά μονίμως μεγάλο αριθμό στρατιωτών του, αποστέλλει νέους αποίκους Έλληνες και Αρμένιους, αργότερα δε και επιφανείς οικογένειες του Βυζαντίου που εγκατεστάθησαν μόνιμα, και αφομοιωθήκαν τελείως με τους γηγενείς. Απόγονοι των οικογενειών τούτων διεκρίθησαν αργότερα και συνέδεσαν τα επώνυμα τους με τους μετέπειτα Κρητικούς αγώνες προς τους μεταγενέστερους επιδρομείς.

Η περίοδος εκείνη θεωρείται αξιομνημόνευτη, διότι με τα πιο πάνω δραστικά μέτρα του Νικηφόρου Φωκά ο Ελληνισμός της Κρήτης απέκτησε νέες δυνάμεις χάρις στις οποίες κατόρθωσε να αντέξει και να επιζήσει ακμαίος επί επτά περίπου αιώνες δραματικών εξελίξεων μέχρι την οριστική απελευθέρωση.

Κατάσπαρτη είναι η Νήσος από μνημεία της Βυζαντινής περιόδου και σημαντικό μέρος αυτών βρίσκεται στο νομό Λασιθίου όπου πλήθος ναών μαρτυρεί το πέρασμα των Βυζαντινών. Με τους ναούς αυτούς του νομού Λασιθίου, πολλοί από τους οποίους έχουν αξιόλογες αγιογραφίες, έχουν ασχοληθεί πολλοί ειδικοί τονίζοντας τη σημασία τους για την ιστορία της Βυζαντινής τέχνης.

Δυστυχώς η περίοδος αυτή της ηρεμίας, ανασυγκροτήσεως και αναγεννήσεως διαρκεί μονάχα δύομισι αιώνες.

ΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑ 1204 -1669

Με την κατάλυση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας και τη διανομή από τους Σταυροφόρους, η Κρήτη περιέρχεται στον αρχηγό της δ σταυροφορίας Βονιφάτιο το Μομφερατικό. Την νήσο όμως, που θεωρείται το πιο επίκαιρο εμπορικό κέντρο της Μεσογείου, εποφθαλμιούν πολλοί μνηστήρες, μεταξύ των οποίων οι Γενουάτες και οι Ενετοί που πλειοδοτούν σε προσφορές ανταλλαγμάτων για να την αποκτήσουν.

Ο Βονιφάτιος προτιμά τους δεύτερους στους οποίους και την πωλεί αντί εβδομήντα πέντε χιλιάδες χρυσών φράγκων περίπου. Οι πρώτοι τότε σπεύδουν να προλάβουν τους αντιπάλους των και καταλαμβάνουν αιφνιδιαστικά πολλά επίκαιρα σημεία της Νήσου. Επακολουθεί σύρραξη και οι Ενετοί μόνο ύστερα από 8 χρόνων σκληρούς αγώνες κατορθώνουν να επικρατήσουν και να γίνουν κυρίαρχοι της Κρήτης(1211).αποστέλλουν αμέσως χιλιάδες αποίκους, μεταξύ των οποίων βλαστούς αρχαίων πατριαρχικών γενεών, με πρόγραμμα να αλλοιώσουν ριζικά την κοινωνική σύνθεση του πληθυσμού, για να εδραιώσουν την κυριαρχία τους. Συμβαίνει όμως σε μεγάλη κλίμακα ακριβώς το αντίθετο. Οι κατακτητές αφομοιώνονται, με την πάροδο του χρόνου, από τους κατακτηθέντες, όχι μονάχα στη γλώσσα, αλλά και στις κοινωνικές παραδόσεις, ακόμη και στα πολιτικά κάποτε φρονήματα.

Η Ενετική δημοκρατία αντιδρά ποτέ με τα σατανικά μέσα που χρησιμοποιεί για να προσεταιριστεί ισχυρούς παράγοντες, ποτέ με την πιο ωμή και απροκάλυπτη βία. 13 καθολικές εξεγέρσεις εκτός από τις κατά καιρούς τοπικές ανταρσίες, οργανώνονται από το έτος 1212 μέχρι το 1365. μια από αυτές, του 1363 την οργάνωσαν Κρήτες και Ενετοί άρχοντες του νησιού που κατόρθωσαν, όχι μόνο να καταλύσουν τις αρχές, αλλά να ανακηρύξουν την Κρήτη ανεξάρτητη δημοκρατία με την επωνυμία δημοκρατία Αγίου Τίτου. Η Βενετία όμως έστειλε ισχυρό στρατό και τελικά υπέταξε την Κρήτη. Επί ενάμισι αιώνα η Κρήτη, χωρίς καμιά εξωτερική βοήθεια, παλεύει απεγνωσμένα με την

κραταιά δημοκρατία για να υποκύψει τελικά στον άνισο τούτο αγώνα. Διατηρεί όμως την εθνική και θρησκευτική της συνείδηση και μένει πιστή στις παραδόσεις της.

Τους τελευταίους μάλιστα αιώνες της περιόδου, επικρατεί κάποια ηρεμία που επιτρέπει στον πληθυσμό να αναπτύξει τα γράμματα και τις καλές τέχνες και να αναδείξει την νήσο του σε μοναδική εστία του Ελληνικού πνεύματος. Όταν η Ηπειρωτική Ελλάδα βρισκόταν στο βαθύ σκοτάδι της Τουρκικής σκλαβιάς.

ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑ 1669 – 1898

Η πανίσχυρη Ενετική δημοκρατία δεν μπορούσε να αποφύγει το φυσικό νόμο της βαθμιαίας παρακμής, της οποίας τα πρώτα διαφαίνονται αμυδρά ακόμη, ευθύς μετά την άλωση της Κωνσταντινουπόλεως από τους Τούρκους.

Η Τουρκική αυτοκρατορία αρχίζει να επεκτείνεται αργά αλλά σταθερά προς όλες τις κατευθύνσεις και φυσικά προς τις ελληνικές χώρες που κατείχαν οι Ενετοί. Οι περήφανοι μέχρι τότε σημαία του Αγ. Μάρκου άρχισε να αντικρίζει με κάποιο δέος την ερυθρά σημαία της ημισελήνου στην επεκτατική θρησκευτική της πορεία. Η σύγκρουση μεταξύ των δυο γιγάντων της εποχής φαίνεται ήδη αναπόφευκτη. Η Ενετία εγκαίρως αντιλαμβάνεται τον κίνδυνο και προετοιμάζει την αναμέτρησή της με τον ισχυρό αντίπαλο. Η κατάληψη της Κύπρου (1570), ύστερα από σκληρούς αγώνες δεν επιτρέπει καμιά αμφιβολία πως δεν θα βραδύνει και η σειρά της Κρήτης.

Τον Ιούνιο του 1645, πολυάριθμος τουρκικός στρατός εμφανίζεται απρόοπτα στα δυτικά παραλία της Νήσου, καταλαμβάνει την νησίδα Αγ. Θεόδωρος, αποκλείει το λιμάνι της Σούδας και ενεργεί αποβάσεις στη μονή της Γωνιάς Κισσάμου. Πολιορκεί την πόλη των Χανίων η οποία μετά δίμηνη αντίσταση συνθηκολογεί και παραδίδεται.

Οι Ενετοί, μπροστά στον κίνδυνο επικαλούνται τη βοήθεια και του ελληνικού στοιχείου. Το τελευταίο, που δεν έχει ακόμη λησμονήσει τις κάθε είδους δοκιμασίες που υπέστη από τους <<Χριστιανούς>> τυράννους του βρίσκεται σε δίλλημα. Το δίλλημα τούτο εκφράζεται πολύ πετυχημένα στους στοίχους του ποιητή:

Από κακό σε χειρότερον επέσασιν οι μαύροι και δεν κατέχουσιν να πουν, Τούρκοι είν' καλλιά γ-η Φράγκοι.

Υπερισχύει όμως στις ψυχές τους το θρησκευτικό αίσθημα και με κάποια επιφύλαξη στην αρχή, ανεπιφύλακτα δε αργότερα, προσφέρει την πολύτιμη συνδρομή του για να αποφύγει την υποταγή στους αλλόθρησκους επιδρομείς, χωρίς όμως δυστυχώς να την αποφεύγει τελικά.

Οι Τούρκοι με τις τεράστιες πολεμικές δυνάμεις που διαθέτουν και με την μαθητών συνεχών επιτυχιών τους, γίνονται κύριοι της Νήσου. Μετά την κατάληψη των Χανίων καταλαμβάνουν το Ρέθυμνο(Σεπτέμβριος 1646) και προωθούνται σταθερά προς την κεντρική και ανατολική Κρήτη.

Το 1648 δεν έχουν απομείνει στα χέρια των Ενετών παρά τα φρούρια Σπιναλόγκας, Σούδας και Γραμβούσας και η πρωτεύουσα Χάνδακας τείχος της. 22 ολόκληρα χρόνια διαρκεί η πολιορκία του τελευταίου για να πέσει και το οχυρό τούτο τον Οκτώβριο του 1669. τα τρία άλλα μικρά φρούρια, μια που ήταν πια άχρηστα για την άμυνα, παραδίδονται και τούτα, ύστερα από την συνθηκολόγηση το 1715.

Χιλιάδες Κρητικοί και ιδίως των πόλεων εκπατρίζονται και καταφεύγουν σε διάφορες χώρες και στην Επτάνησο, κατατρεγμένοι, φτωχοί πρόσφυγες. Δεν υπερβάλλει ο ποιητής την πραγματικότητα στους στίχους του: αν μαζωχτούν οι Κρητικοί όλοι δεν είναι κρίνω δέκα χιλιάδες ζωντανοί που τον καιρόν εκείνο γιατί εσκοτωθήκασι, γιατί εσκλαβωθήκαν στες χώρες οι κακότυχοι διαμοιραστήκαν.

Παρ' όλα τούτα και παρά την αφόρητη τυραννία και την τρομοκρατία που εξαπέλυσε ο νέος κατακτητής, όλοι εκείνοι που παρέμειναν σε επαρχίες μακριά από τις οχυρωμένες πολιτείες και τα φρούρια ανακτούν γρήγορα το θάρρος τους και αντιδρούν με κάθε τρόπο. Μισό αιώνα πριν από την πανεθνική εξέγερση του 1821 κυρήσεται η επανάσταση του Δασκαλογιάννη με τον γνωστό τραγικό επίλογο.

Αργότερα η φιλική εταιρία βρίσκει γόνιμο έδαφος και στην Κρήτη από τους μεμνημένους της θα προέλθουν οι πρώτοι αρχηγοί του 1821 και μετέπειτα συνεχών επαναστάσεων.

Εντούτοις, το πρωτόκολλο του Λονδίνου της 3.2.1830 με το οποίο καθορίζονται τα όρια της ελεύθερης Ελλάδος, αποκλείει την Κρήτη παρά τους δεκαετείς αιματηρούς αγώνες της. Πικράθηκε ο πολυβασανισμένος λαός της από την σκανδαλώδη απόφαση της ευρωπαϊκής << χριστιανικής>> διπλωματίας. Αλλά δεν αποθαρρύνεται λαός αυτός που επί αιώνες αγωνιζόταν μόνος και αβοήθητος, θα συνεχίσει πάλι με τις δικές του μονάχα δυνάμεις τον σκληρό αγώνα.

Οι εξεγέρσεις του διαδέχονται η μια την άλλη. Οι επαναστάσεις του 1833, 1841,1858,1866, 1878,

1889, 1897, αποτελούν τις κυριότερες μόνο ιστορικές χρονολογίες αγώνων, θυσιών και ολοκαυτωμάτων της μαρτυρικής νήσου στην τελευταία περίοδο της Τουρκοκρατίας.

ΑΥΤΟΝΟΜΙΑ - ΕΝΩΣΗ 1898 – 1912

Κάθε μια από τις πιο πάνω επαναστάσεις αποτελεί και ένα μικρό βήμα προς την απελευθέρωση την οποία επιταχύνει η τελευταία επανάσταση του 1897 και το Νοέμβριο του 1898 η Τουρκία εξαναγκάζεται να αναγνωρίσει σαν αυτόνομη πολιτεία την Κρήτη, υπό την υψηλή(για λόγους γοήτρου) επί κυριαρχία του σουλτάνου.

Η ανεξάρτητη ουσιαστικά<< Κρητική πολιτεία>>, παρά τις τεράστιες δυσχέρειες που είχε να αντιμετωπίσει, εξελίσσεται σε πρότυπο ευνοούμενης πολιτείας. Οι δημόσιες υπηρεσίες οργανώνονται με υποδειγματικό σύστημα και οι εθνική οικονομία αναζωογονείται με γοργότατο ρυθμό. Οι κάτοικοι για πρώτη φορά παραδίδουν τους επί αιώνες προσφιλή συντρόφους τους, τα όπλα. Οι σκληροί και ανυπότακτοι πολεμιστές μεταβάλλονται σε νομοταγείς ειρηνικούς πολίτες. Απόλυτη τάξη και ησυχία επικρατεί , για να διαψεύσει τις ελπίδες και τους ευσεβείς πόθους και να αφοπλίσει από τα επιχειρήματα τους εκείνους που είχαν συμφέρον να αναβληθεί ή και να ματαιωθεί η πολυπόθητος Ένωση με τη Μητέρα Ελλάδα.

Η Ένωση, το μεγάλο Κρητικό όνειρο ολόκληρων αιώνων παρά τις συνέσεις παρασκηνακές αντιδράσεις ορισμένο εξωελληνικών παραγόντων, γίνεται πραγματικότητα τον Οκτώβριο του 1912.

ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

Η Κρήτη, το μεγαλύτερο νησί της Ελλάδας και το πέμπτο της Μεσογείου, βρίσκεται στο σταυροδρόμι τριών ηπείρων και είναι κρίκος στην αλυσίδα των πολιτισμών που αναπτύχθηκαν στην περιοχή. Μέχρι σήμερα είναι πολύ έντονη η παρουσία του μινωικού πολιτισμού με την ενετική κατοχή, τη βυζαντινή παράδοση και την τουρκική παρουσία.

Ο νομός Λασιθίου βρίσκεται στο ανατολικότερο άκρο της Κρήτης. Δυτικά βρίσκεται το όρος Δίκτη, ενώ από το βορρά, το νότο και την ανατολή βρέχεται από το Κρητικό και το Λιβυκό πέλαγος. Η ιστορία του συνδέεται άμεσα με την ιστορία του νησιού. Κατοικήθηκε πρώτη φορά την πρώιμη Νεολιθική περίοδο (5700-2800π.Χ.). Ακολουθεί η Μινωική περίοδος (2800-1100π.Χ.), η οποία διαιρείται σε Προανακτορική (2800-1900π.Χ.), Παλαιοανακτορική (1900-1700π.Χ.), Νεοανακτορική (1700-1400π.Χ.) και Υστεροανακτορική (1400-1100π.Χ.).

Η περίοδος αυτή είναι ιδιαίτερα ανθηρή. Έχουν ιδρυθεί πολλές πόλεις και οικισμοί όχι μόνο στις παραθαλάσσιες περιοχές αλλά και σε άγονα ηπειρωτικά μέρη. Οι σημαντικότεροι οικισμοί είναι ο Μύρτος Ιεράπετρας, ο Μόχλος, η Ζάκρος, το Παλαίκαстро, το Χαμαίζι. Μετά το 1700π.Χ. αναπτύσσονται νέοι οικισμοί στα Γουρνιά, στη Ψείρα και στο Μακρύ Γιαλό. Οι Μινωίτες ήταν κυρίαρχοι των θαλασσών και αυτό επιβεβαιώνεται και από το γεγονός ότι όλοι οι οικισμοί ήταν ατείχιστοι. Επίσης, έχουμε μεγάλη ανάπτυξη όλων των τεχνών (κεραμική, ζωγραφική, μεταλλοτεχνία, πλαστική κ.α.). Όμως, από την Υστεροανακτορική περίοδο αρχίζει η παρακμή. Οι λόγοι είναι άγνωστοι.

Το 1100π.Χ. έρχονται δωρικά φύλα, κατεχοχήν πολεμικά και βάρβαρα. Ύστερα από μακροχρόνιους πολέμους, οι Δωριείς επικρατούν των Μινωιτών και τερματίζει ο μινωικός πολιτισμός. Προκύπτει μια νέα κοινωνική σύνθεση με ανταγωνισμούς, διχόνοιες και έντονη εχθρότητα μεταξύ των νέων πόλεων που δημιουργούνται. Μερικές από αυτές είναι η Άμπελος, η Δρήρος, η Λατώ, ο Όλους, η Πραισός και η Ιεράπυτνα. Η έντονη εχθρότητα οδηγεί σε εμφύλιους πολέμους μεταξύ των πόλεων. Όμως, την περίοδο αυτή οι Κρητικοί αναδεικνύονται σε άριστους πολεμιστές με τεράστια φήμη σ'όλη την Ελλάδα. Πολλές ελληνικές πόλεις χρησιμοποιούν τους Κρητικούς ως μισθοφόρους στα στρατεύματά τους.

Δυστυχώς, όμως, το νησί αποδυναμώνεται με την έλλειψη μάχιμων ανδρών και υποτάσσεται στους Ρωμαίους το 69 π.Χ. Οι Ρωμαίοι εποφθαλμιούσαν τη θέση της Κρήτης καθώς βρισκόταν στο σταυροδρόμι τριών ηπείρων και αποτελούσε το μονοπάτι για την ανατολή. Το νησί γίνεται Ρωμαϊκή Επαρχία και διανύει μια περίοδο ακμής. Παύουν οι εμφύλιοι πόλεμοι μεταξύ των πόλεων και κατοικούνται πόλεις που είχαν εγκαταλειφθεί εδώ και χίλια χρόνια, όπως ο Μόχλος κι η Παχιά Άμμος. Το εμπόριο βρίσκεται ξανά σε πλήρη ακμή.

Επί Μεγάλου Κωνσταντίνου, η έδρα του ρωμαϊκού κράτους μεταφέρεται στην Κωνσταντινούπολη. Αργότερα όμως, επί Θεοδοσίου του Μεγάλου, διαιρείται σε ανατολικό και δυτικό. Έτσι, το 395 η Κρήτη ενσωματώνεται στο βυζαντινό κράτος και διοικείται από στρατηγό.

Όμως, το νησί γνώρισε κακουχίες κάτω από τον αραβικό ζυγό, ο οποίος διήρκησε περίπου ενάμιση αιώνα (824-961). Οι 'ραβες πλέουν στη Μεσόγειο ανενόχλητοι, καθώς το βυζαντινό κράτος δοκιμάζεται από εσωτερικά προβλήματα και καταλαμβάνουν την Κρήτη και την Σικελία. Καίνε τα κρητικά αποβατικά πλοία, καταστρέφουν πόλεις, σκοτώνουν. Το χριστιανικό στοιχείο υφίσταται σκληρούς διωγμούς αλλά προσπαθεί να διασώσει την θρησκεία, τα ήθη και τα έθιμα του όσο μπορεί. Την περίοδο αυτή χτίζεται ο Χάνδαξ, η σημερινή πόλη του Ηρακλείου. Ο Χάνδαξ αποτελεί το

κέντρο και το ορμητήριο των Σαρακηνών Αράβων. Το Μάρτιο του 961 ο Νικηφόρος Φωκάς κυριεύει τον Χάνδακα και η Κρήτη επανέρχεται υπό την κυριαρχία της Βυζαντινής αυτοκρατορίας. Τονώνεται ο πληθυσμός με την εγκατάσταση στρατιωτών και οικογενειών του Βυζαντίου. Η Β' Βυζαντινή περίοδος (961-1204) είναι αξιομνημόνευτη για την ιστορία της Κρήτης, διότι απέκτησε νέες δυνάμεις ύστερα από τις δοκιμασίες της αραβικής κατοχής. Το νησί, ειδικά ο νομός Λασιθίου, είναι γεμάτος με βυζαντινά μνημεία με χαρακτηριστική εικονογράφηση.

Δυστυχώς η Βυζαντινή αυτοκρατορία καταλύεται και διανέμεται στους Σταυροφόρους. Η Κρήτη βρίσκεται υπό την κυριαρχία του αρχηγού της Δ' Σταυροφορίας Βονιφάτιο το Μομφερατικό. Πολλοί διεκδικούν το νησί και προσφέρουν ανταλλάγματα για να το αποκτήσουν. Τελικά το νησί περνάει στην κυριαρχία των Ενετών. Η Ενετοκρατία διαρκεί από το 1204 μέχρι το 1669. Οι Ενετοί επηρεάζονται έντονα από τους Κρητικούς και τελικά αφομοιώνονται στη γλώσσα, τις παραδόσεις αλλά και στα πολιτικά φρονήματα. Έχουμε βέβαια εξεγέρσεις και ανταρσίες εναντίον των Ενετών αλλά οι Κρητικούς έχουν τη δυνατότητα να αναπτύξουν τα γράμματα και τις καλές τέχνες. Την περίοδο αυτή η υπόλοιπη Ελλάδα βρισκόταν κάτω από τον τουρκικό ζυγό. Η σειρά της Κρήτης δεν θα αργήσει να έρθει.

Μετά την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Τούρκους, οι Τούρκοι αρχίζουν να επεκτείνονται προς όλες τις ελληνικές πόλεις. Τον Ιούνιο του 1645 αρχίζει πολιορκία των Τούρκων στα Χανιά, τα οποία παραδίδονται ύστερα από δίμηνη αντίσταση. Σιγά - σιγά ακολουθούν και οι υπόλοιπες πόλεις αν και οι Ενετοί συνεργάστηκαν με τους Κρητικούς για να αποφύγουν τους επιδρομείς. Τελικά, οι Τούρκοι γίνονται κύριοι του νησιού. Παρά την τυραννία και τις κακουχίες, οι Έλληνες αντιστέκονται και οδηγούμαστε στην Επανάσταση του 1821. Η Κρήτη αγωνίζεται δίπλα στις υπόλοιπες πόλεις της Ελλάδας. Το πρωτόκολλο όμως του Λονδίνου της 3.2.1830, το οποίο καθορίζει τα σύνορα της Ελλάδας, αποκλείει την Κρήτη από το ελληνικό κράτος. Ο κρητικός λαός δεν αποθαρρύνεται και συνεχίζει τους αγώνες. Ακολουθούν οι επαναστάσεις του 1833, 1841, 1858, 1866, 1878, 1889, 1897, οι οποίες φέρνουν τους Κρητικούς πιο κοντά στην αυτονομία τους. Μετά την τελευταία επανάσταση του 1897 η Τουρκία αναγνωρίζει την Κρήτη ως αυτόνομη πολιτεία υπό την υψηλή επικυριαρχία του Σουλτάνου. Η Κρητική πολιτεία οργανώνεται. Η οικονομία ανθεί. Επικρατεί ειρήνη, τάξη και ησυχία. Η Ένωση με την υπόλοιπη Ελλάδα πραγματοποιείται τον Οκτώβριο του 1912 παρά τις επεμβάσεις ορισμένων εξωελληνικών παραγόντων.

ΝΟΜΟΣ ΛΑΣΙΘΙΟΥ

Στα όρια του νομού Λασιθίου υπάρχουν σημαντικές αρχαιολογικές περιοχές με ανασκαφικά ευρήματα μεγάλης αξίας που ξεκινούν από το 3000 π.Χ. και φτάνουν μέχρι τα Ρωμαϊκά χρόνια. Τα ανασκαφικά ευρήματα βρίσκονται σήμερα στα τέσσερα αρχαιολογικά μουσεία του νομού. Επίσης, υπάρχουν σημαντικές βυζαντινές μονές και μνημεία με μακραίωνη ιστορία, η οποία ξεκινά τουλάχιστον από τον 12ο αιώνα.

Σήμερα ο νομός Λασιθίου διαιρείται σε τέσσερις επαρχίες: Λασιθίου, Μεραμπέλου, Ιεράπετρας και Σητείας.

Επαρχία Μεραμπέλου

Η επαρχία Μεραμπέλου καλύπτει το βορειοδυτικό τμήμα του νομού. Εδώ βρίσκεται και η πρωτεύουσα του νομού, ο Άγιος Νικόλαος. Το όνομά της το πήρε από το φρούριο Mirabello, το οποίο ιδρύθηκε τον 13ο αιώνα στη θέση του σημερινού κτιρίου της Νομαρχίας στην πόλη του Αγίου Νικολάου. Στην επαρχία αυτή βρίσκονται μερικές σημαντικές πόλεις και οικισμοί των ιστορικών χρόνων: Λατώ, Δρήρος, Όλους (σημερινή Ελούντα). Άλλο σημαντικό μνημείο της επαρχίας είναι το φρούριο της Σπιναλόγκας στο ομώνυμο νησάκι στην είσοδο του κόλπου της Ελούντας.

Η Λατώ ήταν μια από τις σπουδαιότερες πόλεις-κράτη των Δωριέων στην Κρήτη, αν και το πιθανότερο είναι να προϋπήρχε της «Καθόδου των Δωριέων». Απέχει 13 χιλιόμετρα από τον Άγιο Νικόλαο και βρίσκεται 3 χιλιόμετρα βορειοανατολικά από το χωριό Κριτσά, σε μια περίοπτη ορεινή θέση που ονομάζεται Γουλάς ή Κοντάρατος. Πιθανόν ιδρύθηκε μεταξύ 7ου και 3ου αιώνα π.Χ. σε μια τοποθεσία ανάμεσα σε δυο λόφους, σημείο που την προστάτευε από επιδρομές αλλά της παρείχε και την εποπτεία ενός μεγάλου τμήματος του κόλπου του Μεραμπέλου.

Πήρε το όνομα της από τη Λητώ (το Λατώ είναι ο δωρικός τύπος), την μητέρα του Απόλλωνος και της Αρτέμιδος. Η Λητώ λατρευόταν στην πόλη μαζί με την Ειλείθια, θεά των τοκετών και εικονίζονται και στα νομίσματα της πόλης. Τον 3ο αιώνα π.Χ. οι Λάτιοι μετέχουν στο Κοινόν των πόλεων της Κρήτης. Από τη Λατώ καταγόταν και ο Νέαρχος, ναύαρχος του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Είναι γνωστή, επίσης, και με το όνομα «Λατώ Ετέρα». Το λιμάνι της ήταν η «Λατώ προς Καμάραν», η οποία βρίσκεται στη θέση της σημερινής πόλης του Αγίου Νικολάου. Η «Λατώ προς Καμάραν» άκμασε κυρίως στην ελληνορωμαϊκή περίοδο και αναπτύχθηκε τόσο πολύ ώστε να εγκαταλειφθεί η

«Λατώ Ετέρα». Γύρω στα μέσα του 2ου αιώνα π.Χ. το διοικητικό κέντρο βρισκόταν στη «Λατώ προς Καμάραν».

Ανασκαφές ξεκίνησαν στις αρχές του 20ου αιώνα. Πρώτοι αναγνώρισαν την αρχαία Λατώ οι αρχαιολόγοι F. Halbherr, L. Mariani και A. Taramelli. Συστηματικές ανασκαφές αρχίζουν το 1899-1901 από τη Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή με τον J. Demargne και συνεχίζονται τα έτη 1968-1970 από τους P. Ducrey, O. Picard και B. Χατζημιχάλη.

Οι ανασκαφές αποκάλυψαν το κέντρο και μεγάλο τμήμα της πόλης και την Αγορά. Η πόλη ήταν οχυρωμένη και την περιέκλειε μια διπλή ακρόπολη. Τα τείχη της σώζονται σε εντυπωσιακό ύψος και κατά διαστήματα έχουν ισχυρούς πύργους. Η κύρια πύλη είχε τρεις διαδοχικές εισόδους και δυο εσωτερικές τετράγωνες αυλές για να ελέγχονται καλά όσοι έμπαιναν στην πόλη. Από κει ξεκινούσε ένας ανηφορικός δρόμος με ογδόντα περίπου σκαλοπάτια, ο οποίος οδηγούσε στην Αγορά. Στη βόρεια πλευρά του δρόμου υπήρχε τείχος με πύργους και σπίτια πολιτών. Τα σπίτια είχαν απλό σχέδιο και φαίνεται ότι η πόλη διατηρούσε την αρχαϊκή πολεοδομική οργάνωση. Κάθε σπίτι αποτελείται από δυο συνήθως τετράγωνα δωμάτια με την εστία στο κέντρο. Επίσης, είχε υπόγεια δεξαμενή, η οποία εξυπηρετούσε τις ανάγκες του σπιτιού σε νερό.

Η Αγορά χρονολογείται στις αρχές των Ελληνιστικών χρόνων. Είναι ανοικτός χώρος, μια πεντάπλευρη πλατεία με συνολική έκταση περίπου μισό στρέμμα. Στη βόρεια πλευρά της είναι το Πρυτανείον, το οποίο χρονολογείται τον 7ο αιώνα π.Χ. Το Πρυτανείον αποτελούνταν από σειρές από επτά ευθύγραμμες βαθμίδες, χωρισμένες σε τρεις πτέρυγες, όπου χωρούσαν ογδόντα πολίτες. Εκεί διεξάγονται όλες οι δημόσιες συζητήσεις. Πάνω από τις βαθμίδες βρίσκεται το «κυρίως Πρυτανείον». Το κτίριο πλαισιώνεται από δυο ψηλούς αναλημματικούς πύργους, οι οποίοι στηρίζουν το οικοδόμημα ψηλότερα. Στη μέση του κτιρίου σώζεται εσχάρα, στην οποία έκαιγε φωτιά συνέχεια και τριγύρω υπάρχουν πεζούλια. Εδώ συνεδρίαζαν οι άρχοντες και χρησίμευε και ως εστιατόριο.

Στη νότια πλευρά της Αγοράς σώζεται ορθογώνια εξέδρα σε σχήμα Π με δυο βαθμίδες στους τοίχους εν μέρει λαξευμένες στο βράχο. Επίσης, υπάρχει ταράτσα με μεγάλο αναλημματικό τοίχο. Εδώ σώζεται ο μεγάλος ναός της πόλης (διαστάσεων 10X16 μ.), που αποτελείται από τετράγωνο σηκό και ορθογώνιο πρόδομο. Ο ναός χρονολογείται στο τέλος του 4ου αιώνα π.Χ. Στο σηκό βρέθηκε η βάση του λατρευτικού αγάλματος με δυσανάγνωστη επιγραφή. Μπροστά ήταν ο βωμός με δυο βαθμίδες. Στα ανατολικά του ναού, σε χαμηλότερο επίπεδο υπάρχει ένα θέατρο με ευθύγραμμες σειρές βαθμίδων, μερικές κτισμένες και μερικές λαξευμένες στο βράχο, χωρητικότητας 350 ατόμων. Δίπλα υπάρχει μια εξέδρα με πεζούλια γύρω στους τοίχους.

Στη δυτική πλευρά της Αγοράς υψωνόταν δωρική στοά με πεζούλι στις τρεις πλευρές. Στην ανατολική πλευρά της Αγοράς υπάρχει μια περίστυλη αυλή.

Στο κέντρο της Αγοράς βρίσκεται μια βαθιά τετράγωνη δεξαμενή και ένας μικρός ορθογώνιος ναός χωρίς κίονες, με δωμάτιο μάλλον υπαίθριο, όπου βρέθηκαν πολλά ειδώλια του 6ου αιώνα π.Χ.

Η Δρήρος ήταν μια από τις σημαντικότερες πόλεις της κεντροανατολικής Κρήτης. Βρίσκεται βορειοδυτικά της πόλης του Αγίου Νικολάου, 2 χιλιόμετρα ανατολικά από τη Νεάπολη, πάνω στο βουνό Καδηστός. Σήμερα σώζονται μόνο ελάχιστα ερείπια. Ιδρύθηκε τον 12ο αιώνα π.Χ. και άκμασε από τη Γεωμετρική μέχρι την Ελληνιστική Εποχή. Ανασκαφές πραγματοποιήθηκαν στην πόλη από το 1917 και έπειτα από Έλληνες (Ξανθουδίδη, Μαρινάτο) και Γάλλους (Demargne, Van Effenterre) αρχαιολόγους.

Η πόλη έγινε γνωστή όταν στα 1855 δυο αγρότες από την Νεάπολη βρήκαν μια τετράπλευρη πέτρα χαραγμένη με γράμματα και στις τέσσερις πλευρές. Ο πεσός αυτός περιείχε τον όρκο που είχαν δώσει 180 έφηβοι της πόλης, με τον οποίο δήλωναν το μίσος τους προς τους Μιλήτιους και Λύκτιους και την βαθιά πίστη τους στην Δρήρο και τη σύμμαχό τους Κνωσό. Ο όρκος αυτός γράφτηκε μεταξύ 346-343 π.Χ. στο δωρικό ιδίωμα. Οι έφηβοι ορκίζονται στους δώδεκα θεούς του Ολύμπου να είναι αιώνια εχθροί προς τη Μίλητο και τη Λύκτο. Αν σπάσουν τον όρκο τους, η τιμωρία τους θα είναι η καταστροφή των ίδιων και των οικογενειών τους από τους θεούς. Οι γυναίκες και τα ζώα τους δεν θα μπορούν να γεννήσουν. Επίσης, οι ίδιοι θα σπέρνουν και δεν θα θερίζουν. Επιπλέον, αναλάμβαναν την υποχρέωση να φυτέψει ο καθένας μια ελιά και να αποδείξει ότι είναι σε θέση να τη φροντίσει. Η επιγραφή αυτή μεταφέρθηκε την ίδια χρονιά στο Ηράκλειο. Όμως, οι τουρκικές αρχές την μετέφεραν στο Επιγραφικό Μουσείο Κωνσταντινούπολης, όπου βρίσκεται μέχρι και σήμερα.

Στα μέσα του 8ου αιώνα π.Χ. διαμορφώθηκε στο κέντρο της πόλης μια τετράγωνη πλατεία, η Αγορά με επτά σειρές βαθμίδες στα νότια, ανατολικά και δυτικά. Την Ελληνιστική εποχή κατασκευάστηκε μια μεγάλη δεξαμενή στο κέντρο της. Μέσα στη δεξαμενή βρέθηκαν επιγραφές που περιείχαν την πρωιμότερη νομοθεσία σε ελληνική πόλη. Επίσης, βρέθηκε μια δίγλωσση επιγραφή σε ελληνική και ετεοκρητική γλώσσα.

Το πιο σημαντικό μνημείο της πόλης είναι ένας ναός του 7ου αιώνα π.Χ., που δεσπόζει στην Αγορά. Ο ναός ήταν αφιερωμένος στον Δελφίνιο Απόλλωνα. Ο ναός έχει έκταση 80τ.μ. και σώθηκε σε ύψος 2,5 μ. περίπου. Είναι ένας μονόχωρος οίκος με την είσοδο στη βόρεια στενή πλευρά. Στο κέντρο

είναι η κτιστή ορθογώνια εσχάρα με δυο βάσεις κίωνων μπροστά και πίσω. Ο βωμός ήταν γεμάτος με κέρατα θυσιασμένων αιγών. Το γεγονός αυτό οδήγησε τον Μαρινάτο στη σύνδεση του ναού αυτού με τον ναό του Απόλλωνα στη Δήλο.

Μέσα στο ναό ανακαλύφθηκαν τρία σφυρήλατα χάλκινα αγάλματα. Τα δυο από αυτά παριστάνουν γυναικείες θεότητες και φθάνουν τα 0,40 μ. σε ύψος. Το τρίτο παριστάνει ανδρική θεότητα και φθάνει τα 0,75 μ. σε ύψος. Χρονολογούνται στον 7ο αιώνα π.Χ. Πιθανότατα, παριστάνουν τον Δελφίνιο Απόλλωνα, την Άρτεμη και τη Λητώ. Τα τρία αγάλματα βρέθηκαν στη δυτική πλευρά του ναού.

Μετά τον πόλεμο του 220 π.Χ. μια πολιτική κρίση μοίρασε τους κατοίκους σε δυο αντίπαλα στρατόπεδα. Ο εμφύλιος πόλεμος κατέστρεψε την πόλη.

Η Όλους ήταν σπουδαία παραθαλάσσια πόλη της ανατολικής Κρήτης. Βρίσκεται στη σημερινή θέση Πόρος, στον ισθμό που ενώνει τη χερσόνησο Κολοκύθα με τη στεριά και απέχει 11 χιλιόμετρα από τον Άγιο Νικόλαο.

Η πόλη, για άγνωστους λόγους και άγνωστο σε ποια εποχή, έπαθε καθίζηση και βυθίστηκε στην θάλασσα. Σήμερα το μεγαλύτερο μέρος της βρίσκεται κάτω από την επιφάνεια της θάλασσας. Στην περιοχή βρέθηκαν πολλές επιγραφές που μας φανερώνουν τη συνθήκη φιλίας με την πόλη Λατώ. Σε μια άλλη επιγραφή του 134 π.Χ. βλέπουμε τη συνθήκη μεταξύ Λατούς, Ολούντος και Κνωσού. Εκεί αναγνωρίζεται στην Κνωσό το δικαίωμα να επέμβει σε περίπτωση που η Λατώ και η Όλους βρεθούν σε διαφωνία. Άλλη επιγραφή φανερώνει συμμαχία με τους Ροδίους και μάλιστα με ταπεινωτικούς όρους για τους Ολουντίους.

Η Όλους, ως ανεξάρτητη και αυτόνομη πόλη, είχε κόψει τα δικά της νομίσματα. Ο καθηγητής Ν. Σβορώνος αναφέρει έντεκα τύπους. Στα περισσότερα εικονίζεται στην μια όψη η Άρτεμις Βριτόμαρτις και στην άλλη ο Δίας κρατώντας αετό ή δελφίνι ή οκτάκτινο άστρο. Σ' αυτή την όψη διακρίνεται και η λέξη ΟΛΟΝΤΙΩΝ. Η Άρτεμις η Βριτόμαρτις, ο Δίας ο Ταλλαίος καθώς και η Αφροδίτη με τον Άρη ήταν θεότητες που λατρεύονταν στην πόλη. Η λέξη «Βριτόμαρτις» σημαίνει γλυκιά παρθένα και ήταν μια νύμφη των δασών. Έτσι χαρακτηρίζουν οι Κρητικοί την θεά Άρτεμη. Οι αρχαίοι συγγραφείς αναφέρουν ένα ξόανο της θεάς Αρτέμιδος Βριτομάρτεως, έργο του Δαιδάλου σύμφωνα με την παράδοση, το οποίο στόλιζε την πόλη.

Σημαντικό μνημείο στην Ελούντα είναι μια μεγάλη πρωτοβυζαντινή τρίκλιτη με νάρθηκα και κόγχη

βασιλική του 5ου αιώνα. Στο κεντρικό κλίτος σώζονται ψηφιδωτά με διακόσμηση από γεωμετρικά σχήματα, ψάρια και φυτά.

Τέλος, στη θέση Λενικά, στα σύνορα Ολούντος και Λατούς προς Καμάραν βρίσκεται το Αφροδίσιον. Πρόκειται για ένα ιερό του 2ου αιώνα π.Χ. αφιερωμένο στον Άρη και την Αφροδίτη. Είναι ένα δίχωρο τετράγωνο ιερό, το οποίο χτίστηκε ακριβώς στη θέση του παλιότερου ιερού του 8ου αιώνα π.Χ. Οι δυο χώροι είχαν κοινό προστώο, την «παστάδα». Κάτω από το δάπεδο της παστάδας βρέθηκε η εσχάρα και μια βάση κολόνας του αρχαίου Αφροδίσιου.

Σύμφωνα με ένα ενετικό έγγραφο, η Όλους ήταν μια από τις πόλεις της Κρήτης στην οποία μπορούσαν να εγκατασταθούν ξένοι.

Η βραχονησίδα Σπιναλόγκα βρίσκεται σε απόσταση 6 περίπου μιλίων βορειοανατολικά του Αγίου Νικολάου. Η πρόσβαση γίνεται με караβάκι από τον Άγιο Νικόλαο, την Ελούντα ή την Πλάκα. Το όνομα είναι ιταλικό. Η αρχική ονομασία ήταν Stinelonda, καθώς οι Ενετοί προσάρμοσαν στη γλώσσα τους την φράση «Στην Ελούντα». Αργότερα, όμως, πήρε το όνομα Σπιναλόγκα από το νησάκι της Βενετίας. Για την προστασία του λιμανιού της Ολούντας είχε χτιστεί κατά την αρχαιότητα φρούριο. Το 16ο αιώνα οι Ενετοί έχτισαν ένα ισχυρό φρούριο για τον ίδιο λόγο. Το κάστρο της Σπιναλόγκας μαζί με τα κάστρα της Σούδας και της Γραμβούσας ήταν τα πλέον απόρθητα της Κρήτης. Κατά τη διάρκεια του 17ου αιώνα το κάστρο παρέμεινε σε ενετικά χέρια και ήταν καταφύγιο Κρητικών στους διωγμούς των Τούρκων. Το 1715 πολιορκήθηκε από τους Τούρκους και το κατέλαβαν με συνθηκολόγηση. Από τότε κατοικήθηκε από τουρκικές οικογένειες, οι οποίες έφυγαν μόλις το 1903. Στη συνέχεια μετατράπηκε σε λεπροκομείο με απόφαση της Κρητικής Πολιτείας. Εκεί έμεναν όλοι οι λεπροί του νησιού μέχρι το 1957. Από τότε είναι επισκέψιμο μνημείο του νομού Λασιθίου. Το κάστρο σώζεται σε σχετικά καλή κατάσταση. Έχει πολλούς προμαχώνες, από τους οποίους οι δυο πιο ισχυροί έχουν σχήμα μισοφέγγαρου και προστάτευαν με τα κανόνια τους τα δυο στόμια του λιμανιού της Ελούντας.

Τα πολυάριθμα αρχαιολογικά ευρήματα που έχουν έρθει στο φως εκτίθενται στα δυο μουσεία της περιοχής, στο Αρχαιολογικό Μουσείο του Αγίου Νικολάου και την Αρχαιολογική Συλλογή της Νεάπολης.

Η Αρχαιολογική Συλλογή Νεάπολης στεγάζεται σε ένα κτίριο που παραχωρήθηκε από το Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας στο δήμο και άνοιξε το 2001. Τα εκθέματα χρονολογούνται από τα προϊστορικά χρόνια μέχρι και τον 4ο αιώνα και είχαν συγκεντρωθεί προπολεμικά και διασωθεί από τον τότε επιμελητή αρχαιοτήτων Εμμανουήλ Μαυροειδή.

Στην πρώτη αίθουσα έχουμε κεραμική, λίθινα αγγεία και εργαλεία των Μινωικών χρόνων. Ξεχωρίζει ένας μινωικός κέρνος, χαρακτηριστικό αγγείο με μικρές κοιλότητες που χρησίμευαν για προσφορές στην θεότητα, καθώς και ένας ψευδόστομος αμφορέας, αγγείο που εισήλθε στην Κρήτη μαζί με τη μυκηναϊκή επιρροή από τον 14ο αιώνα π.Χ. Στην ίδια αίθουσα βλέπουμε πήλινα ειδώλια, κεραμική και κοσμήματα της Ελληνιστικής εποχής καθώς και μια πλούσια συλλογή νομισμάτων, τα οποία χρονολογούνται από τον 5ο αιώνα π.Χ. έως τον 4ο αιώνα μ.Χ.

Σε άλλη αίθουσα εκτίθενται τα σημαντικότερα εκθέματα της συλλογής, οι επιγραφές από τη Δρήρο. Ανακαλύφθηκαν κατά τη διάρκεια εργασιών αποχρωμάτωσης μιας ελληνιστικής δεξαμενής στην κεντρική αγορά της αρχαίας πόλης. Πιθανόν προέρχονται από το ιερό του Δελφίνιου Απόλλωνα. Οι 13 αυτές επιγραφές, οι οποίες περιέχουν δημόσια έγγραφα, νόμους, θρησκευτικούς κανόνες και είναι γραμμένες βουστροφηδόν, δηλαδή με φορά διαφορετική σε κάθε στίχο, πρώτα από τα δεξιά προς τα αριστερά και μετά από τα αριστερά προς τα δεξιά, χρονολογούνται στον 7ο-6ο αιώνα π.Χ. Στην ίδια αίθουσα υπάρχουν έργα της ελληνορωμαϊκής περιόδου. Η προέλευση των αγαλμάτων αυτών είναι άγνωστη καθώς συγκεντρώθηκαν από τον ιταλικό στρατό κατοχής, αλλά δεν πρόλαβαν να βγουν από την χώρα. Χαρακτηριστικό είναι ένα άγαλμα γυναικείας μορφής σε φυσικό μέγεθος, με ποδήρη χιτώνα και ιμάτιο και ένα ανδρικό ακέφαλο άγαλμα με την επιγραφή «Μουσαίου» στη βάση του.

Στην επαρχία Μεραμπέλου υπάρχουν πολλές διαλυμένες μονές και ξωκλήσια με εξαιρετικά ξυλόγλυπτα τέμπλα και σημαντικές εικόνες, τα οποία όμως ρημάζουν με την πάροδο του χρόνου. Το χωριό Φουρνή, στο δρόμο από τη Νεάπολη προς την Ελούντα, είναι γνωστό για τα πολλά μοναστήρια που άκμασαν στον 16ο και 17ο αιώνα.

Αξιόλογες βυζαντινές εκκλησίες σώζονται στο χωριό Κριτσά, το οποίο απέχει 10 χιλιόμετρα νοτιοδυτικά του Αγίου Νικολάου. Το χωριό υπάρχει από τον 14ο αιώνα. Στα χρόνια της Ενετοκρατίας το χωριό αποτελούνταν από πολλά χωριά και γι' αυτό αναφέρεται στον πληθυντικό, Κριτσές.

Ένα χιλιόμετρο βόρεια από το χωριό βρίσκεται ο ναός της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, γνωστός ως Παναγία Κερά. Ο ναός είναι τετράγωνος με διαστάσεις 10 Χ 10,5 μ., τρίκλιτος με τρούλο στο κεντρικό κλίτος. Τα κλίτη ιδρύθηκαν σε διαφορετικές περιόδους. Πρώτα χτίστηκε το νότιο κλίτος, το οποίο αφιερώθηκε στην Αγία Άννα. Οι τοιχογραφίες του χρονολογούνται τον 14ο αιώνα. Μετά χτίστηκε το κεντρικό κλίτος, το οποίο αφιερώθηκε στην Παναγία. Αυτό το κλίτος είναι ψηλότερο από τα άλλα αφού είχε ήδη αποφασιστεί να χτιστεί και τρίτο κλίτος, το βόρειο, το οποίο χτίστηκε στις αρχές του 15ου αιώνα και αφιερώθηκε στον Άγιο Αντώνιο. Τελευταίος προστέθηκε ο τρούλος, στη μέση

περίπου του κεντρικού κλίτους. Η κατασκευή του τρούλου κατέστρεψε μέρος των τοιχογραφιών, οι οποίες όμως φτιάχτηκαν πάλι. Επίσης, δημιουργήθηκαν ανοίγματα μεταξύ των τριών κλιτών για την καλύτερη ενότητα του χώρου.

Οι τοιχογραφίες του ναού θεωρούνται ανώτερης ποιότητας και τέχνης. Οι παλιότερες είναι στο νότιο κλίτος και θεωρούνται οι πιο σημαντικές σ' όλη την Κρήτη για την τεχνική αλλά και τα θέματά τους. Ανήκουν στην Παλαιολόγεια αναγέννηση, έχουν δηλαδή τα χαρακτηριστικά της Μακεδονικής Σχολής. Παρόμοιες τοιχογραφίες υπάρχουν στον Μυστρά και το Άγιο Όρος αλλά και σε άλλα μακεδονικά μνημεία του 14ου αιώνα. Οι μορφές εικονίζονται ζωγραφισμένες με καθαρές γραμμές σε ευρύχωρα πλαίσια. Τα χρώματα είναι φωτεινά, καθαρά και απαλά. Τα θέματα εικονίζονται σε 14 ορθογώνιους πίνακες σε δυο ζώνες. Είναι σκηνές από τη ζωή της Αγίας Άννας και της Παναγίας από τα θεομητορικά απόκρυφα ευαγγέλια, θέματα που δεν συνηθίζονται στη βυζαντινή ζωγραφική. Οι τοιχογραφίες απεικονίζουν την Οικία του Ιωακείμ, την Προσευχή της Άννας, τη Γέννηση της Θεοτόκου, το Ύδωρ της Ελέγξεως, τη Θλίψη του Ιωσήφ και τη Θεοτόκο Πύλη Κεκλεισμένη. Στο τεταρτοσφαίριο εικονίζεται η Αγία Άννα ως Πλατυτέρα. Στο δυτικό τοίχο υπάρχει μια τοιχογραφία των χορηγών του ναού με την επιγραφή: «Χωρίον της Κριτζέας και Αντώνιος Λαμέρας».

Το βόρειο κλίτος, αν και έχει ζωγραφιστεί τελευταίο, δεν διαφέρει σχεδόν καθόλου από το νότιο κλίτος της Αγίας Άννας ως προς την τεχνική. Κυριαρχούν φωτεινά και απαλά χρώματα. Στην κόγχη εικονίζεται ο Χριστός Παντοκράτωρ και ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος και από κάτω οι συλλειτουργούντες Αρχιερείς και οι ένθρονοι Απόστολοι. Στην καμάρα η εικονογραφία αποτελείται από τη σύνθεση της Δευτέρας Παρουσίας (Απόστολοι, τάγματα αγγέλων, μάρτυρες, άγιοι, ο άγγελος που σαλπίζει την έλευση του Χριστού, η γη και η θάλασσα προσωποποιημένες που αποδίδουν στην κρίση τους νεκρούς τους, η Ψυχοστασία και ο Παράδεισος). Στο βόρειο τοίχο έχουμε μια επιγραφή με μια τοιχογραφία ιδιαίτερα σημαντική από κάτω. Η επιγραφή αναφέρει ότι η ανακαίνιση του βόρειου κλίτους έγινε με δαπάνες του Γεωργίου Μαζηζάνη. Από κάτω εικονίζεται η οικογένεια του Γ. Μαζηζάνη, κτήτορα του ναού. Τα πρόσωπα είναι ενδεδυμένα με τη χαρακτηριστική ενδυμασία της εποχής και έτσι αντλούμε πολύτιμες πληροφορίες για τη λαογραφική παράδοση της περιοχής.

Το κεντρικό κλίτος παρουσιάζει διαφορετική τεχνοτροπία. Τα χρώματα είναι σκοτεινά και οι μορφές αυστηρές και επιβλητικές αρχαϊζουσας τεχνοτροπίας. Αν και το κεντρικό κλίτος ζωγραφίστηκε αμέσως μετά από το νότιο κλίτος, ο ζωγράφος δημιούργησε μια σοβαρή και επιβλητική ατμόσφαιρα. Οι τοιχογραφίες του κεντρικού κλίτους εικονίζουν σκηνές από τα Ευαγγέλια. Στο τεταρτοσφαίριο της κόγχης εικονίζεται η Παναγία Πλατυτέρα. Στην καμάρα του Βήματος παρουσιάζεται η Ανάληψη και χαμηλά πίσω από την Αγία Τράπεζα οι συλλειτουργούντες αρχιερείς. Στη δυτική καμάρα εικονίζονται οι εξής σκηνές σε 8 μεγάλους πίνακες: Βρεφοκτονία, Γέννηση του

Χριστού, Μυστικός Δείπνος, Αγία των Αγίων, Συμπόσιο του Ηρώδη και Εις Άδην Κάθοδος. Στο δυτικό τοίχο έχουμε τη Σταύρωση και από κάτω τις τιμωρίες των κολασμένων. Στους κάτω τοίχους εικονίζονται ολόσωμοι Άγιοι. Ξεχωρίζουν ο Άγιος Νικόλαος, ο Άγιος Βασίλειος και ο Άγιος Γεώργιος. Την ίδια τεχνική ακολούθησε και ο ζωγράφος του τρούλου που πραγματικά δημιουργεί δέος στον επισκέπτη. Στον τρούλο εικονίζονται τέσσερις άγγελοι και από κάτω τέσσερις εορτές από το Δωδεκάορτο: Βάπτιση, Υπαπαντή, Έγερση του Λαζάρου και Βαϊφόρος. Στο τύμπανο του τρούλου είναι δώδεκα προφήτες και στα σφαιρικά τρίγωνα είναι οι Ευαγγελιστές.

Η εκκλησία της Παναγίας της Κεράς είναι ιδιαίτερα διάσημη για την ποιότητα των τοιχογραφιών της και θεωρείται μια από τις πιο αξιόλογες παλιές εκκλησίες της Κρήτης.

Άλλη σημαντική μονή της επαρχίας είναι η μονή Αρετίου. Το μοναστήρι ήταν το μεγαλύτερο που άκμασε στην επαρχία Μεραμπέλου. Απέχει 20 χιλιόμετρα περίπου από τον Άγιο Νικόλαο και βρίσκεται κοντά στο χωριό Καρύδι, 11 χιλιόμετρα βορειοανατολικά από τη Νεάπολη. Το μοναστήρι βρίσκεται μέσα σε μια κοιλάδα από ελιές, αμυγδαλιές και κυπαρίσσια. Είναι αφιερωμένο στην Αγία Τριάδα. Είναι άγνωστο γιατί η μονή λέγεται Αρετίου.

Ιδρύθηκε το 1600 από το Μάρκο Παπαδόπουλο, κάτοικο της Φουρνής, ο οποίος δώρισε στη μονή κτήματα. Τα κτήματα αυτά συντηρούσαν τους δώδεκα καλόγερους της μονής. Αργότερα, ο Μάρκος Παπαδόπουλος, ανιψιός του προηγούμενου, έκανε νέα δωρεά στη μονή. Η μονή απέκτησε περισσότερα κτήματα, πλήθυναν οι καλόγεροι και χτίστηκαν νέα κτίρια (κελιά, ξενώνες). Στην τελική μορφή της είναι περιτειχισμένη και έχει δυο κεντρικές εισόδους. Στον πρώτο περίβολο ήταν οι βιοτεχνικές εγκαταστάσεις και οι στάβλοι και στον εσωτερικό ήταν το Καθολικό και τα κελιά των μοναχών. Τον 17ο αιώνα λειτουργούσε σχολή αγιογραφίας. Στην επανάσταση του 1821 πυρπολήθηκε από τους Τούρκους.

Σήμερα γίνονται εργασίες αναστήλωσης και ανακαίνισης και σιγά - σιγά το μοναστήρι ξαναβρίσκει την παλιά του μορφή. Στο Ιστορικό Μουσείο Κρήτης έχουν μεταφερθεί σημαντικά έγγραφα για την ιστορία της μονής.

Τέλος, αξιόλογη μονή της περιοχής είναι η μονή Κρεμαστών. Βρίσκεται νότια της Νεάπολης στο δρόμο προς το Οροπέδιο Λασιθίου, κοντά στο χωριό Βρύσες. Απέχει 18 χιλιόμετρα από τον Άγιο Νικόλαο.

Ιδρύθηκε στο τέλος του 16ου ή στις αρχές του 17ου αιώνα από τον Μητροφάνη Αγαπητό σύμφωνα με μια επιγραφή πάνω από την είσοδο της μονής. Είναι χτισμένη πάνω σε μια απότομη

βουνοπλαγιά και δίνει την εντύπωση ότι κρέμεται. Γι' αυτό τον λόγο πήρε και αυτό το όνομα. Είναι αφιερωμένη στον Μιχαήλ Αρχάγγελο.

Στη διάρκεια της Τουρκοκρατίας λειτούργησε κρυφό σχολείο μέσα στη μονή. Ήταν αξιόλογο με μορφωμένους δασκάλους και αργότερα έγινε κοινοτικό. Το 1868 ο Κωστής Αδοσίδης Πασάς, Διοικητής Λασιθίου, έχτισε εκεί ωραία σπίτια και έζησε σ' αυτά με την οικογένειά του μέχρι να χτιστεί το παλάτι του στη Νεάπολη. Την περίοδο που διέμενε στη μονή είχε μεταφέρει και την έδρα της Διοίκησης εκεί.

Ιστορικά στοιχεία Αγίου Νικολάου της Επαρχίας Μεραμβέλλου

**Νομαρχιακή Επιτροπή Τουριστικής Προβολής Λασιθίου,
Δρίτσα Ειρήνη Ιστορικός Αρχαιολόγος**

Πηγή: Κέντρο Τεχνολογικής Έρευνας Κρήτης

© Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Λασιθίου

Η σημερινή πόλη του Αγίου Νικολάου έχει αναπτυχθεί πάνω στα ίχνη της αρχαίας πόλης "Λατούς προς Καμάρα", που ήταν το λιμάνι της "Λατούς Ετέρας" (Λατώ). Η μεγάλη αυτή Δωρική πόλη, ήταν χτισμένη πάνω σε προγενέστερη Μινωική θέση και ήταν η ιδιαίτερη πατρίδα του Νεάρχου, Ναυάρχου του Μ. Αλεξάνδρου.

Η Λατώ, μαζί με το επίνειο της, αποτελούσε διοικητικά μια ενιαία πόλη -κράτος, με δικά της Ιερά, δική της λατρεία, οικονομία και ξεχωριστό νόμισμα. Οι Λάτιοι, είχαν καλές σχέσεις με τις γειτονικές πόλεις Ελούντα, Δρήρο, Μίλατο και Μινώα. Μια από τις διαδρομές που οδηγούν στα ίχνη της Αρχαίας Λατούς, ταυτίζεται με τον Μεσαιωνικό δρόμο Καλντερίμι, πιθανότατα αρχαίου μονοπατιού που συνδέει τους αρχαιολογικούς χώρους Γουρνιά και Βρόκαστρο με τον νεολιθικό οικισμό του Αλμυρού. Θαυμάσια δείγματα του πολιτισμού της διακρίνονται ανάμεσα στα αρχαία ευρήματα (μπροστά από το σημερινό κτίριο του ΟΤΕ) όπου βρισκόταν το διοικητικό της κέντρο.

Από αυτόνομο εμπορικό κέντρο του 3ου αιώνα π.χ, η Λατώ εξελίχθηκε μέσα από τους αιώνες σ' ένα τόπο γεμάτο ενδιαφέροντα, που πάντα έσφυζε από ζωντάνια. Μετά τη Βυζαντινή περίοδο, στα χρόνια της Ενετοκρατίας (1204-1669), χτίστηκε από Γενοβέζους πειρατές το φρούριο στην σε "Μιραμπέλλο" (ωραία θέση) και από αυτό πήρε το όνομα της όλη η επαρχία. Το φρούριο αυτό δεν υπάρχει σήμερα.

Η πόλη μάλλον παρήκμασε στα χρόνια της Τουρκοκρατίας. Το 1881 ήταν μόνο ένα μικρό χωριό με

ελάχιστους κατοίκους, αλλά μέχρι το 1905 αναπτύχθηκε ξανά και έγινε πρωτεύουσα του Νομού Λασιθίου.

Το σημερινό της όνομα, το πήρε από τη μικρή Βυζαντινή εκκλησία του Άι Νικόλα , που χτίστηκε τον 7ο αιώνα στη θέση "Νησί". Διασώζονται σ' αυτό παμπάλαιες τοιχογραφίες του 8ου, 10ου και 11ου αιώνα.

Η θέα του όρμου και της πόλης, είναι από εδώ μοναδική.

Αρχαιολογικό Μουσείο Αγίου Νικολάου

Το Μουσείο Αγίου Νικολάου δημιουργήθηκε το 1970 με σκοπό να στεγάσει τα πολυάριθμα νέα αρχαιολογικά ευρήματα της Ανατολικής Κρήτης που ως τότε πήγαιναν στο Μουσείο Ηρακλείου. Στις συλλογές περιλαμβάνονται:

Ευρήματα του Πρωτομινωικού (3000-2000π.Χ.) νεκροταφείου της Αγίας Φωτιάς Σητείας
Ευρήματα από τον Πρωτομινωικό II οικισμό στη Φούρνου Κορυφή στη Μύρτο Ιεράπετρας
Ευρήματα από τον Πρωτομινωικό II-III (2600-2200π.Χ.) νεκροταφείο του Μόχλου (νησάκι)
Ευρήματα από Μεσομινωικά (2000-1550π.Χ.) Ιερά Κορυφής: Πετσοφάς, Μόδι, Τραόσταλος, Καλαμάκι, Πρινιάς, Ετιανή, Κεφάλια.

Ευρήματα από τους Υστερομινωικούς III (1400-1200π.Χ.) τάφους Μιλάτου και Κριτσάς

Ευρήματα από τον γεωμετρικό αποθέτη Αναβλόχου Βραχασίου.

Ευρήματα από τον Δαιδαλικό αποθέτη Σητείας (αρχές 7ου αιώνα π.Χ.)

Ευρήματα από τον αρχαϊκό αποθέτη Ολούντος (τέλη 7ου-6ος π.Χ. αιώνας).

Ευρήματα από την Λατώ προς Καμάρα (σημ. Άγιος Νικόλαος), ελληνορωμαϊκών χρόνων.

Από τα σημαντικότερα εκθέματα του μουσείου είναι:

Ευρήματα από το παραθαλάσσιο νεκροταφείο της Αγίας Φωτιάς που είχε τουλάχιστον 300 τάφους, οι οποίοι χρονολογούνται στην Πρωτομινωική I και II περίοδο (2300π.Χ.). Τις ταφές συνόδευαν δώρα προς το νεκρό και το σύνολο των κτερισμάτων ξεπερνά τα 1500 αγγεία διαφόρων τύπων ("δισκοπότηρα", "πυξίδες", "κέρνοι", πρόχοι, θυμιατήρια) και περιλαμβάνει ακόμη πλήθος οψιανών και χάλκινα εγχειρίδια. Η κυκλαδική επίδραση ήταν ισχυρή.

Ευρήματα από ιερά κορυφής της Μεσομινωικής I περιόδου (2000π.Χ.). Πρόκειται για προσφορές, κυρίως αναθηματικά ειδώλια ανθρώπων και ζώων ή μέρη του σώματος από πηλό, με υπεραπλουστευμένη τεχνοτροπία. Είναι σημαντικά διότι προσφέρουν πληροφορίες για τη μόδα της εποχής, την ενδυμασία και την κόμμωση ανδρών και γυναικών αλλά και τις στάσεις λατρείας.

Διάδημα από έλασμα χρυσού, από το Πρωτομινωικό II-III (2600-2200π.Χ.) νεκροταφείο στο νησάκι

του Μόχλου. Κοσμημένο με έκτυπη "κοκκίδωση" με τρία κρητικά αγρίμια που αποδίδονται με πολύ αφηρημένο τρόπο. Το κατώτερο μέρος του είναι κομμένο ακανόνιστα. Τρεις διπλές κεραίες υψώνονται σε σχήμα V από τρία σημεία.

Ανθρωπόμορφο σπονδικό αγγείο, η επωνομαζόμενη "Θεά της Μύρτου". Από τον Πρωτομινωικό ΙΙ (2600-2300π.Χ.) οικισμό στον παράλιο ύψωμα Φούρνου Κορυφή, στη Μύρτο Ιεράπετρας. Το σώμα κωδωνόσχημο, χωρίς πόδια, με κοίλο εσωτερικό. Το μικρό κεφάλι με στοιχειώδη απόδοση των χαρακτηριστικών του προσώπου στηρίζεται πάνω σε ψηλό λαιμό. Με το τεντωμένο δεξί χέρι κρατεί ραμφόστομη πρόχου και την αγκαλιάζει ταυτόχρονα με το αριστερό. Οι λεπτομέρειες του ενδύματος και το ηβικό τρίγωνο αποδίδονται ζωγραφικά.

Ειδώλιο λατρεύτριας ή ιέρειας. Από το νεκροταφείο της Μυρσίνης Σητείας. Μετανακτορικοί χρόνοι (μετά το 1500π.Χ.) Το κάτω μέρος του σώματος διαμορφώνεται ως χαμηλός κύλινδρος, με ένα σταυρό ζωγραφισμένο κάτω από τη βάση. Στο ανώτερο μέρος του σώματος, αρκετά σχηματοποιημένα, τα χέρια ενώνονται ανάμεσα στα στήθη σε λατρευτική χειρονομία, ενώ ενδιαφέρων είναι ο σχηματισμός του πίσω μέρους της κόμης σε οριζόντια κυλινδρική μάζα. Διάφορες λεπτομέρειες του προσώπου και του ενδύματος αποδίδονται ζωγραφικά.

Χρυσή περόνη. Είχε φυγαδευθεί από την Κρήτη και αγοράστηκε στις Βρυξέλλες από τον αρχαιολόγο J.-P. Olivier και δωρήθηκε το 1981 στο Μουσείο. Ασυνήθιστα μεγάλη επιγραφή υπάρχει στην πίσω όψη της ράχης με 18 μικροσκοπικά σημεία της Γραμμικής Α γραφής, ενώ στην άλλη όψη η ράχη κοσμεύεται με μοτίβο βάτου.

Λίθινο πυξίδιο, από το βόρειο νεκροταφείο Γουρνιών. Οι αυλακώσεις ως διακοσμητικό στοιχείο έχουν περιορισθεί στο ελάχιστο για να μην ενοχληθούν τα εκπληκτικά "νερά" του λίθου που ο καλλιτέχνης έχει αξιοποιήσει με επιδεξιότητα. Το πυξίδιο, που το κάλυμμά του έχει μικρή λαβή στο κέντρο, προοριζόταν για την φύλαξη καλλυντικών ή άλλης πολύτιμης ουσίας.

Κεφαλή πήλινου αγάλματος, από Δαιδαλικό-αρχαϊκό (7ος-6οςπ.Χ. αιώνας) αποθέτη της Σητείας. Το μέγεθός της είναι αρκετά μικρότερο από το φυσικό και είναι κοίλη εσωτερικά. Οι κόρες των μεγάλων ματιών έχουν σημειωθεί με διαβήτη. Στο στόμα υπάρχει το γνωστό αρχαϊκό μειδίαμα. Η έγχρωμη διακόσμηση ελάχιστα διατηρείται, όπως τα φρύδια, που ήταν κυανά.

Κρανίο νεαρού αθλητή με χρυσό στεφάνι, από το ρωμαϊκό (1ος αιώνας μ.Χ.) νεκροταφείο της πόλης Λατώ προς Καμάρα (σημ. Αγ. Νικόλαος). Το στεφάνι, στερεωμένο στο κρανίο, αποτελείται από σχηματοποιημένα φύλλα ελιάς. Στο στόμα του νεκρού είχε τοποθετηθεί ως "Δανάκη" (οβολός για το

Πορθμείο του Χάρωνος) αργυρό νόμισμα της πόλης Πολυρρήνιας (ένα τετράδραχμο της εποχής του Αυτοκράτορα Τιβερίου).

Ρυτό (τελετουργικό αγγείο) σε σχήμα θαλάσσιου τρίτωνα, από πράσινο χρωρίτη. Από το ανάκτορο των Μαλίων. Διακοσμημένο με ανάγλυφη παράσταση σπονδής από δύο όρθιους λεοντόμορφους δαίμονες που πατούν πάνω σε βαθμιδωτή κατασκευή, ίσως βωμό. Ο ένας από τους δύο κρατεί πρόχου. Χρονολογείται στην Υστερομινωική Ι Α περίοδο (1550-1500π.Χ.).

Το Αρχαιολογικό Μουσείο Αγίου Νικολάου είναι το δεύτερο σε μέγεθος μουσείο της Κρήτης και στεγάζει αρχαιολογικά αντικείμενα από τις ανασκαφές που έχουν πραγματοποιηθεί στην ανατολική Κρήτη. Περιλαμβάνει εκθέματα που χρονολογούνται από τη Νεολιθική περίοδο μέχρι το τέλος της Ελληνορωμαϊκής περιόδου. Ιδρύθηκε το 1970 και στεγάζεται στην οδό Κωνσταντίνου Παλαιολόγου 68.

Το μουσείο αποτελείται από έξι αίθουσες και ένα κεντρικό αίθριο. Στην πρώτη αίθουσα εκτίθεται ένα ενδιαφέρον νεολιθικό εύρημα. Πρόκειται για ένα φαλλόμορφο λίθινο ειδώλιο από το σπήλαιο Πελεκητά της Ζάκρου. Είναι ένα μοναδικό δείγμα για την Κρήτη. Μπορεί όμως να σχετιστεί με αντίστοιχα ειδώλια στην Κύπρο και την Μικρά Ασία, τα οποία μάλλον παριστάνουν τη θεά της γονιμότητας. Στην ίδια αίθουσα εκτίθεται και η μεγαλύτερη συλλογή ευρημάτων του μουσείου, η οποία προέρχεται από το πρωτομινωικό νεκροταφείο της Αγίας Φωτιάς στη Σητεία (3000-2300π.Χ.).

Το νεκροταφείο ανασκάφτηκε το 1971 και οι 260 τάφοι ήταν γεμάτοι από εκατοντάδες κτερίσματα. Ανάμεσα σ' αυτά είναι τα αμφικωνικά δισκοπότηρα του «ρυθμού Πύργου» και οι πυξίδες με το κωνικό πώμα, οι οποίες υποδηλώνουν επιρροές από τις Κυκλάδες. Όλα τα αγγεία είναι χειροποίητα καθώς ο κεραμικός τροχός δεν είχε εφευρεθεί ακόμα. Η πιο συνηθισμένη διακόσμησή τους είναι εγχάρακτες γραμμές. Το πιο σημαντικό αγγείο του νεκροταφείου είναι ένα πτηνόμορφο σφαιρικό αγγείο, στο οποίο έχει προστεθεί μακρύς λαιμός, ουρά και τρία πόδια και μοιάζει με κάποιο περίεργο πουλί.

Μεγάλη είναι και η συλλογή ευρημάτων από τον πρωτομινωικό οικισμό στη θέση Φούρνου Κορυφή (2600-2300π.Χ.) στην είσοδο του σημερινού χωριού Μύρτος της Ιεράπετρας, η οποία εκτίθεται σε άλλη αίθουσα του μουσείου. Πολλά από τα αγγεία της συλλογής ανήκουν στον «ρυθμό Βασιλικής». Τα αγγεία αυτά έχουν στην επιφάνειά τους κόκκινες, καστανές ή πορτοκαλί κηλίδες και ιδιαίτερα λαμπερή επιφάνεια. Οι αγγειοπλάστες έψηναν το αγγείο με άνισο τρόπο. Εκεί που ήθελαν να διαφοροποιηθεί το χρώμα, πλησίαζαν ένα αναμμένο κλαδί όταν το αγγείο ήταν ακόμα ζεστό.

Ανάλογα με τον πηλό και τη θερμοκρασία, το αγγείο αποκτούσε τις κηλιδωτές διαφορές. Ανάμεσα στα ευρήματα της συλλογής ξεχωρίζει ένα σπονδικό πήλινο αγγείο, η περίφημη «Θεά του Μύρτου». Το αγγείο παριστάνει μια γυναικεία μορφή να κρατά μια ραμφόσχημη πρόχου. Το σώμα της μορφής είναι κωδωνόσχημο, χωρίς πόδια. Ο λαιμός είναι πολύ ψηλός και καταλήγει σε ένα κεφάλι με στοιχειώδη απόδοση των χαρακτηριστικών. Το ένδυμα και το ηβικό τρίχωμα αποδίδονται ζωγραφικά.

Μια ομάδα χρυσών κοσμημάτων προέρχεται από το πρωτομινωικό νεκροταφείο του Μόχλου (2600-2200π.Χ.). Ανάμεσά τους ξεχωρίζει ένα χρυσό διάδημα με κεραίες σε σχήμα V. Η διακόσμηση είναι κοκκιδωτή και αναπαριστά σχηματικά τρία ζώα των κρητικών βουνών. Επίσης, είναι αξιόλογη είναι μια σειρά από λίθινα αγγεία. Η διακόσμηση επιτυγχάνεται με την εκμετάλλευση των φλεβώσεων του λίθου.

Μια αίθουσα του μουσείου είναι αφιερωμένη στη Νεοανακτορική περίοδο. Παρόλο που η συλλογή αυτή είναι μικρή, η ανατολική Κρήτη άκμασε ιδιαίτερα τη Νεοανακτορική περίοδο. Το αποδεικνύουν το ανάκτορο των Μαλίων και οι επαύλεις στο Μακρύ Γιαλό και τη Σητεία, τα οποία ανήκουν σ' αυτή την περίοδο. Σημαντικό εύρημα είναι μια χρυσή περόνη ίσως από τα Μάλια. Στην πίσω όψη της είναι χαραγμένη επιγραφή με 18 σημεία της Γραμμικής Α' γραφής, η οποία δεν έχει ακόμα αποκρυπτογραφηθεί. Στην ίδια αίθουσα υπάρχουν σαρκοφάγοι της Νεοανακτορικής και Υστεροανακτορικής περιόδου. Οι περισσότερες σώζουν το κάλυμμά τους και τη ζωγραφική τους διακόσμηση.

Σε άλλη αίθουσα βρίσκουμε μια παιδική ταφή σε πίθο, η οποία χρονολογείται στο τέλος της εποχής του χαλκού. Εκτίθεται όπως βρέθηκε στην ανασκαφή. Ο πίθος κλείνει με μια στενή πλάκα και γύρω από το σώμα του πίθου έχουν τοποθετηθεί πέτρες που σχηματίζουν ένα είδος θολωτού τάφου. Στην ίδια αίθουσα έχουμε διάφορα αγγεία της Υστεροανακτορικής περιόδου με σχηματοποιημένες παραστάσεις ψαριών και φυτών. Επίσης, βρίσκουμε χάλκινα εγχειρίδια της ίδιας εποχής από διάφορα μέρη. Δυο από αυτά έχουν λαβή από ελεφαντόδοντο.

Άλλη αίθουσα του μουσείου είναι αφιερωμένη στη Γεωμετρική και Αρχαϊκή περίοδο. Ξεχωρίζει η κεφαλή ενός αρχαϊκού πήλινου αγάλματος, το οποίο βρέθηκε σε αποθήκη στη Σητεία. Διατηρείται ακόμα η έγχρωμη διακόσμηση και διακρίνεται το γνωστό αρχαϊκό μείδισμα στα χείλη. Καθώς είναι αρκετά πρώιμο (7ος αιώνας π.Χ.), έχει σαφείς επιρροές από την Ανατολή.

Άλλη αίθουσα φιλοξενεί ευρήματα από την Κλασική, Ελληνιστική και Ρωμαϊκή περίοδο. Εδώ βρίσκουμε αγγεία και αναθήματα από τη Λατώ και την Ολούντα. Επίσης, υπάρχουν ευρήματα από

το ρωμαϊκό νεκροταφείο του 1ου αιώνα π.Χ. που ανασκάφηκε στη θέση Ποταμός του Αγίου Νικολάου. Μοναδικό όμως εύρημα είναι αυτού του νεκροταφείου είναι το ανθρώπινο κρανίο, πιθανότατα αθλητή, με χρυσό στεφάνι σε σχήμα φύλλων ελιάς. Το στεφάνι διατηρήθηκε πάνω στο κρανίο και εκτίθεται ως σήμερα έτσι. Στο στόμα βρέθηκε ένα αργυρό νόμισμα, ο οβολός που, σύμφωνα με την παράδοση, πληρώνουν οι νεκροί στον Χάροντα για να τους μεταφέρει από τη λίμνη Αχερουσία στον ΄δη. Δίπλα στα πόδια του νεκρού βρέθηκε χάλκινος σφαιρικός αρύβαλλος, σκεύος που περιείχε λάδι για να αλείφουν το σώμα τους οι αθλητές. Αυτό είναι το πιο συχνό κτέρισμα για νεαρούς άνδρες.

Στο αίθριο του μουσείου εκτίθενται μεγάλοι αποθηκευτικοί πίθοι και αρχιτεκτονικά μέλη από όλες τις περιόδους.

Ιστορία Περιοχής Νεαπόλεως - Επαρχία Μεραμβέλλου

Νομαρχιακή Επιτροπή Τουριστικής Προβολής Λασιθίου,

Δρίτσα Ειρήνη Ιστορικός - Αρχαιολόγος

Πηγή: Κέντρο Τεχνολογικής Έρευνας Κρήτης

© Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Λασιθίου

Βρίσκεται 15 χιλιόμετρα δυτικά του Αγίου Νικολάου στο δρόμο προς το Ηράκλειο. Είναι κτισμένη σ' ένα γήινο εξόγκωμα της όμορφης και καταπράσινης σκάφης του Μεραμβέλλου.

Στην περίοδο της βενετοκρατίας, οι δύο οικισμοί της ονομάζονταν "Καινούριο Χωριό". Η ονομασία αυτή διατηρήθηκε ως το 1868, που ο Διοικητής Κωστής Αδοσίδης Πασάς εγκαταστάθηκε εκεί και μετέφερε την έδρα του Νομού από το Καστέλλι της Φουρνής στο Καινούριο Χωριό που του έδωσε το νέο όνομα Νεάπολις.

Ως πρωτεύουσα του νομού Λασιθίου διατηρήθηκε μέχρι το 1904, οπότε έγινε πρωτεύουσα ο Άγιος Νικόλαος. Είναι όμορφη πόλη με ωραία ρυμοτομία, μεγάλο δημόσιο κήπο και επιβλητικά κτίρια. Στην άκρη της μεγάλης πλατείας βρίσκεται ο επιβλητικός και μεγαλοπρεπής ναός της Μεγάλης Παναγίας.

Στον οικισμό Καρές που κατέστρεψαν οι Βενετοί το 1347 γεννήθηκε το 1329 ο Πέτρος Φύλαργος ή Φιλάρετος, που ασπάστηκε το μοναχισμό. Διακρίθηκε για την επιστημονική του κατάρτιση, τη ρητορική του ικανότητα και την πλατιά του θεολογική μόρφωση. Έγινε Πάπας της Ρώμης το 1409-1410.

Υπάρχει μεγάλος αριθμός εκκλησιών που χρονολογούνται από την εποχή της βενετοκρατίας, όπως φανερώνουν οι ημερομηνίες που αναγράφονται στα λιθόγλυπτα υπέρθυρα τους. Σημείο χριστιανικής και ιστορικής αναφοράς αποτελεί ο χώρος που βρισκόταν η εκκλησία του Αγίου Γεωργίου, όπου λειτουργούσε οργανωμένο "κρυφό σχολειό". Οι Τούρκοι, με αφορμή την επανάσταση του Δασκαλογιάννη, το 1770, μπήκαν την ώρα του εσπερινού στην εκκλησία και κατέσφαξαν τον ιερέα και όλο το εκκλησίασμα και από τότε ακούεται "Αι-Γιώργης ο καταματωμένος". Επαναστάτες με αρχηγό τον Ιωάννη Χάλη πολιορκήσαν το Τζαμί της Νεάπολης το Νοέμβρη του 1827 και έκαψαν τους Τούρκους που βρίσκονταν στο τζαμί. Το τζαμί ήταν στη θέση που χτίστηκε αργότερα ο ναός της Μ. Παναγίας.

Η πόλη διαθέτει αξιόλογο λαογραφικό μουσείο. Στις ειδικά διαμορφωμένες αίθουσες του βρίσκονται πολλά αντικείμενα και είδη που παρουσιάζουν λαογραφικό ενδιαφέρον. Αξιόλογη είναι η δωρεά σε κρητικά υφαντά της κας Χρυσούλας Ξανθουδίδη -Κουνδούρου.

Αρχαιολογική Συλλογή Νεαπόλεως

Η αρχαιολογική συλλογή Νεαπόλεως δημιουργήθηκε προπολεμικά και συγκέντρωσε μέσα σε λίγα χρόνια περί τα 1000 αντικείμενα, προερχόμενα κυρίως από την χώρα της επαρχίας Μεραμβέλλου αλλά και από άλλες περιοχές του Νομού. Στη διάρκεια της Κατοχής χάρη στη φροντίδα του Εμμ. Μαυροειδή - έκτακτου Επιμελητή Αρχαιοτήτων - η Συλλογή προστατεύθηκε στο υπόγειο της Λέσχης. Σήμερα τα αντικείμενα της Συλλογής βρίσκονται σε κτήριο παραχωρημένο από το Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας και το Δήμο στο Υπουργείο Πολιτισμού.

Προς στιγμήν η Συλλογή είναι κλειστή για το κοινό.

Στις συλλογές περιλαμβάνονται:

Ευρήματα ανασκαφικής έρευνας της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής στην Ελούντα (1937)

Ευρήματα ανασκαφικής έρευνας της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής στα Ελληνικά (1937)

Ευρήματα ανασκαφικής έρευνας της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής στη Δρήρο (1937)

Ευρήματα ανασκαφικής έρευνας του Εμμ. Μαυροειδή σε Υστερομινωικό τάφο Τουρλωτής Σητείας.

Ευρήματα ανασκαφικής έρευνας του Εμμ. Μαυροειδή σε τάφο του Καλού Χωριού (αρχ. Ιστρώνα).

Ελληνιστικών χρόνων.

Ευρήματα από περισυλλογές σε διάφορες περιοχές του Μεραμβέλλου και από παραδόσεις.

Αρχαιότητες προερχόμενες από τον Άγιο Νικόλαο (αρχαία Λατώ προς Καμάρα) και άλλες περιοχές του νομού, από συγκέντρωση από τις Ιταλικές δυνάμεις κατοχής.

Νομισματική Συλλογή, από παραδόσεις.

Από τα σημαντικότερα εκθέματα του Μουσείου είναι:

Επιγραφή τετράστιχη (Αρ. Μουσείου 907), από τιτανόλιθο, μήκους 0,90μ., πλάτους 0,25μ., των αρχαϊκών χρόνων (700-600π.Χ.). Χαραγμένη βουστροφηδόν πάνω στη φυσικά ομαλή πλευρά της πέτρας. Λείπουν μικρά τμήματα της επιφάνειας της πέτρας όπου η επιγραφή.

Επιγραφή τετράστιχη (Αρ. Μ. 908) από σιδερόπετρα, μήκους 0,88μ., πλάτους 0,24μ., των αρχαϊκών χρόνων (7ος-6οςπ.Χ. αιώνας). Δεν σώζεται ολόκληρη. Χαραγμένη βουστροφηδόν πάνω σε παραλληλεπίπεδη πέτρα, σωζόμενη σε δύο κομμάτια.

Επιγραφή δίστιχη (Αρ. Μ. 906) από τιτανόλιθο, μήκους 0,95μ., πλάτους 0,32μ., αρχαϊκών χρόνων, χωρίς λεπτομέρειες. Χαραγμένη πάνω στη φυσική λεία πλευρά της πέτρας, σχήματος παραλληλεπίπεδου.

Χάλκινο ειδώλιο ταύρου (Αρ. Μ. 302). Προέρχεται από την ανασκαφή της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής στο ναό των Ελληνικών, μήκους 0,12μ., ύψους 0,09μ. Συγκολλημένο το εμπρόσθιο δεξιό πόδι. Τα σκέλη διεσταλμένα.

Μαρμάρινο γυναικείο άγαλμα (Αρ. Μ. 671), από περισυλλογή των Ιταλικών στρατευμάτων κατοχής, ύψους 1,25μ. ως το λαιμό. Λείπει το κεφάλι που ήταν ένθετο και το δεξί χέρι από τον αγκώνα και κάτω. Φέρει ποδήρη χιτώνα και ιμάτιο.

Μαρμάρινο γυναικείο άγαλμα (Αρ. Μ. 672), άγνωστης προέλευσης, ύψους 1,70μ. ως το λαιμό. Πατά πάνω σε τετράγωνη βάση. Φέρει ποδήρη χιτώνα και ιμάτιο. Ανδρικό ακέφαλο άγαλμα (Αρ. Μ. 673), από άγνωστη περιοχή του Νομού Λασιθίου. Στηρίζεται σε βάση με την επιγραφή ΜΟΥΣΑΙΟΥ. Φορεί ιμάτιο. Στηρίζει το αριστερό χέρι σε στήλη και φέρει το δεξί στο στήθος. Θαυμάσια αποδίδονται τα σανδάλια.

Μαρμάρινο γυναικείο ακέφαλο άγαλμα (Αρ. Μ. 674), από την αρχαία πόλη Λατώ προς Καμάρα (σημερινός Άγιος Νικόλαος), ύψους 1,75μ. Στηρίζεται σε χωριστή βάση ύψους 0,40μ. Φέρει ποδήρη χιτώνα και πολύπτυχο ιμάτιο. Λείπει το κατώτερο μέρος και των δύο χεριών.

Ιστορία Περιοχής Κριτσά - Επαρχία Μεραμβέλλου

Δρίτσα Ειρήνη Ιστορικός - Αρχαιολόγος

Πηγή: Κέντρο Τεχνολογικής Έρευνας Κρήτης

© Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Λασιθίου

Πανέμορφο παραδοσιακό χωριό, 11χλμ. περίπου δυτικά από την πόλη σε υψόμετρο 375μ. Έχει πολλές εκκλησίες με θαυμάσιες τοιχογραφίες του 14ου -15ουμ.Χ. αιώνα. Οι κάτοικοι της είναι απόγονοι της Λατούς Ετέρας, της οποίας τα ερείπια βρίσκονται 3χλμ. βοριοανατολικά του χωριού.

Από τις λίγες ανασκαφές που έχουν γίνει ως τώρα στην Κριτσά, ήρθαν στο φως ο χώρος της αγοράς με το Πρυτανείο, την εξέδρα και το Ιερό της Πόλης.

Νομαρχιακή Επιτροπή Τουριστικής Προβολής Λασιθίου

Το χωριό υπάρχει από τον 14ο αιώνα. Στα χρόνια της Ενετοκρατίας το χωριό αποτελούνταν από πολλά χωριά και γι' αυτό αναφέρεται στον πληθυντικό, Κριτσές.

Ιστορία Περιοχής Ελούντας - Επαρχία Μεραμβέλλου

Είναι ένα από τα ωραιότερα τουριστικά θέρετρα της χώρας μας, με κρυστάλλινη θάλασσα και τις μεγαλύτερες ξενοδοχειακές μονάδες της Μεγαλονήσου.

Σύνορο όριο μεταξύ των αρχαίων πόλεων Λατώ και Ολούντος, η σημερινή Ελούντα διατηρεί ακόμα το αρχαίο όνομα της. Από ψηλά, όταν τα νερά είναι ήρεμα, διακρίνονται τα ερείπια της αρχαίας Ολούντας, που επεκτείνονται μέχρι βαθιά στη θάλασσα.

Η περιοχή είναι ένας πανέμορφος συνδιασμός άγριων βουνοπλαγιών και απάνεμης λιμνοθάλασσας που σχηματίζεται από τα νησάκια Σπιναλόγκα, Κολοκύθα και Γλαρονήσι.

Η Όλους ήταν σπουδαία παραθαλάσσια πόλη της ανατολικής Κρήτης. Βρίσκεται στη σημερινή θέση Πόρος, στον ισθμό που ενώνει τη χερσόνησο Κολοκύθα με τη στεριά και απέχει 11 χιλιόμετρα από τον Άγιο Νικόλαο.

Η πόλη, για άγνωστους λόγους και άγνωστο σε ποια εποχή, έπαθε καθίζηση και βυθίστηκε στην θάλασσα. Σήμερα το μεγαλύτερο μέρος της βρίσκεται κάτω από την επιφάνεια της θάλασσας. Στην περιοχή βρέθηκαν πολλές επιγραφές που μας φανερώνουν τη συνθήκη φιλίας με την πόλη Λατώ. Σε μια άλλη επιγραφή του 134π.Χ. βλέπουμε τη συνθήκη μεταξύ Λατούς, Ολούντος και Κνωσού. Εκεί αναγνωρίζεται στην Κνωσό το δικαίωμα να επέμβει σε περίπτωση που η Λατώ και η Όλους βρεθούν σε διαφωνία. Άλλη επιγραφή φανερώνει συμμαχία με τους Ροδίους και μάλιστα με ταπεινωτικούς όρους για τους Ολουντίους.

Η Όλους, ως ανεξάρτητη και αυτόνομη πόλη, είχε κόψει τα δικά της νομίσματα. Ο καθηγητής Ν. Σβορώνος αναφέρει έντεκα τύπους. Στα περισσότερα εικονίζεται στην μια όψη η Άρτεμις Βριτόμαρτις και στην άλλη ο Δίας κρατώντας αετό ή δελφίνι ή οκτάκτινο άστρο. Σ' αυτή την όψη διακρίνεται και η λέξη ΟΛΟΝΤΙΩΝ. Η Άρτεμις η Βριτόμαρτις, ο Δίας ο Ταλλαίος καθώς και η Αφροδίτη με τον ΄ρη ήταν θεότητες που λατρεύονταν στην πόλη. Η λέξη «Βριτόμαρτις» σημαίνει γλυκιά παρθένα και ήταν μια νύμφη των δασών. Έτσι χαρακτηρίζουν οι Κρητικοί την θεά Άρτεμη. Οι αρχαίοι συγγραφείς αναφέρουν ένα ξόανο της θεάς Αρτέμιδος Βριτομάρτεως, έργο του Δαιδάλου σύμφωνα με την παράδοση, το οποίο στόλιζε την πόλη.

Σημαντικό μνημείο στην Ελούντα είναι μια μεγάλη πρωτοβυζαντινή τρίκλιτη με νάρθηκα και κόγχη βασιλική του 5ου αιώνα. Στο κεντρικό κλίτος σώζονται ψηφιδωτά με διακόσμηση από γεωμετρικά σχήματα, ψάρια και φυτά.

Τέλος, στη θέση Λενικά, στα σύνορα Ολούντος και Λατούς προς Καμάραν βρίσκεται το Αφροδίσιον. Πρόκειται για ένα ιερό του 2ου αιώνα π.Χ. αφιερωμένο στον ΄ρη και την Αφροδίτη. Είναι ένα δίχωρο τετράγωνο ιερό, το οποίο χτίστηκε ακριβώς στη θέση του παλιότερου ιερού του 8ου αιώνα π.Χ. Οι δυο χώροι είχαν κοινό προστώο, την «παστάδα». Κάτω από το δάπεδο της παστάδας βρέθηκε η εσχάρα και μια βάση κολόνας του αρχαίου Αφροδίσιου.

Σύμφωνα με ένα ενετικό έγγραφο, η Όλους ήταν μια από τις πόλεις της Κρήτης στην οποία μπορούσαν να εγκατασταθούν ξένοι.

Ιστορία Νήσου Σπιναλόγκας - Επαρχία Μεραμβέλλου

Απέναντι από την Πλάκα της Ελούντας, η πολύφημη αυτή νησίδα με το Βενετσιάνικο κάστρο της, έχει μεγάλη μαρτυρική ιστορία. Ισχυρότατο οχυρό της Κρήτης κατά την περίοδο της Ενετοκρατίας, ήταν το τελευταίο σημείο της Μεγαλονήσου που κατάφεραν να καταλάβουν οι Τούρκοι.

Μετά την απελευθέρωση, χρησιμοποιήθηκε σαν χώρος συγκέντρωσης των λεπρών από όλη την Ελλάδα. Για μισό αιώνα περίπου σ' αυτό το μακρόστενο νησί εξελίσσονταν δραματικές σκηνές, σχετικά με την απεγνωσμένη διαβίωση των λεπρών που υποχρεώνονταν να αποχωριστούν τους δικούς τους για πάντα. Σήμερα έχει αξιοποιηθεί τουριστικά σε όλη του την έκταση.

Το φρούριο της Σπιναλόγκα μπορείτε να το επισκεφτείτε με καΐκι, από το Σχίσμα, την Πλάκα, και τον Άγιο Νικόλαο.

Νησίδα στην είσοδο του κόλπου της Ελούντας, όπου κατά την αρχαιότητα υπήρχε φρούριο των Ολουιτών. Το 1579 κτίσθηκε από τους Βενετούς ισχυρότατο φρούριο, το οποίο παρέμεινε στην κυριαρχία τους και μετά την κατάληψη της Κρήτης από τους Τούρκους το 1669. Τα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας ήταν ασφαλής τόπος διαμονής οθωμανικών οικογενειών. Το 1903, με απόφαση της κρητικής πολιτείας, ορίστηκε ως τόπος διαμονής των λεπρών της Κρήτης.

Αναστηλωτικές εργασίες από την 13 Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων έγιναν σε μεμονωμένα παλαιά κτίσματα.

Η βραχονησίδα Σπιναλόγκα βρίσκεται σε απόσταση 6 περίπου μιλίων βορειοανατολικά του Αγίου Νικολάου. Η πρόσβαση γίνεται με караβάκι από τον Άγιο Νικόλαο, την Ελούντα ή την Πλάκα. Το όνομα είναι ιταλικό. Η αρχική ονομασία ήταν Stinelonda, καθώς οι Ενετοί προσάρμοσαν στη γλώσσα τους την φράση «Στην Ελούντα». Αργότερα, όμως, πήρε το όνομα Σπιναλόγκα από το νησάκι της Βενετίας. Για την προστασία του λιμανιού της Ολούντας είχε χτιστεί κατά την αρχαιότητα φρούριο. Το 16ο αιώνα οι Ενετοί έχτισαν ένα ισχυρό φρούριο για τον ίδιο λόγο.

Το κάστρο της Σπιναλόγκας μαζί με τα κάστρα της Σούδας και της Γραμβούσας ήταν τα πλέον απόρθητα της Κρήτης. Κατά τη διάρκεια του 17ου αιώνα το κάστρο παρέμεινε σε ενετικά χέρια και

ήταν καταφύγιο Κρητικών στους διωγμούς των Τούρκων. Το 1715 πολιορκήθηκε από τους Τούρκους και το κατέλαβαν με συνθηκολόγηση. Από τότε κατοικήθηκε από τουρκικές οικογένειες, οι οποίες έφυγαν μόλις το 1903. Στη συνέχεια μετατράπηκε σε λεπροκομείο με απόφαση της Κρητικής Πολιτείας. Εκεί έμεναν όλοι οι λεπροί του νησιού μέχρι το 1957. Από τότε είναι επισκέψιμο μνημείο του νομού Λασιθίου. Το κάστρο σώζεται σε σχετικά καλή κατάσταση. Έχει πολλούς προμαχώνες, από τους οποίους οι δυο πιο ισχυροί έχουν σχήμα μισοφέγγαρου και προστάτευαν με τα κανόνια τους τα δυο στόμια του λιμανιού της Ελούντας.

Τα πολυάριθμα αρχαιολογικά ευρήματα που έχουν έρθει στο φως εκτίθενται στα δυο μουσεία της περιοχής, στο Αρχαιολογικό Μουσείο του Αγίου Νικολάου και την Αρχαιολογική Συλλογή της Νεάπολης.

Επαρχία Λασιθίου

Είναι η μόνη ορεινή επαρχία της Κρήτης και περιλαμβάνει το μεγαλύτερο οροπέδιο του νησιού, το οροπέδιο του Λασιθίου. Το οροπέδιο βρίσκεται σε υψόμετρο 817-850 μέτρων στην καρδιά του όρους Δίκτη. Απέχει από το Ηράκλειο 58 χιλιόμετρα και από τον Άγιο Νικόλαο 43 χιλιόμετρα. Εδώ αποκαλύφθηκαν σπουδαίοι αρχαιολογικοί χώροι, σπήλαια και μινωικοί οικισμοί.

Ένα σπήλαιο αρχαιολογικού ενδιαφέροντος είναι το σπήλαιο του Ψυχρού (Δικταίο Άντρο). Το σπήλαιο είναι ο σημαντικότερος αρχαιολογικός χώρος του οροπεδίου και από τους πιο σημαντικούς της Κρήτης. Βρίσκεται πάνω από το χωριό Ψυχρό στη βόρεια πλευρά της Δίκτης σε υψόμετρο 1025 μέτρα. Αποτελούσε χώρο λατρείας της μινωικής Κρήτης. Είναι γνωστό ότι η χρήση των σπηλαίων ως κέντρων λατρείας ήταν από τα βασικά χαρακτηριστικά των θρησκευτικών αντιλήψεων των αρχαίων Κρητικών. Η διάρκεια χρήσης του είναι μακραίωνη και αδιάκοπη. Αρχίζει μάλλον την Προανακτορική περίοδο. Σημαντικά ευρήματα όμως έχουμε από τη Παλαιοανακτορική και Νεοανακτορική περίοδο. Συνεχίζει να χρησιμοποιείται τη Γεωμετρική (8ος αιώνας π.Χ.), την Αρχαϊκή (7ος-6ος αιώνας π.Χ.) και τη Ρωμαϊκή περίοδο (5ος-1ος αιώνας π.Χ.).

Αρκετοί μελετητές υποστηρίζουν ότι στο σπήλαιο λατρευόταν η Θεά Μητέρα. Συνδέεται όμως και με τη γέννηση του θεού Δία. Σύμφωνα με τη μυθολογία ο Κρόνος, πατέρας των θεών, κατάπινε τα παιδιά του γιατί φοβόταν πως κάποιος από αυτά θα τον γκρέμιζε από το θρόνο του. Η Ρέα είχε χάσει έτσι όλα τα παιδιά της. Όταν ήταν έγκυος στο Δία, κατέφυγε στην Κρήτη για να σώσει το μωρό της. Οι αρχαίοι μύθοι δεν είναι σαφείς για το μέρος που γέννησε η Ρέα. Έχουμε αναφορές για τη Λύκτο, μια μεγάλη πόλη στην κεντροανατολική Κρήτη και για το όρος Δίκτη. Ο Δίας πάντως συνδέθηκε με το σπήλαιο του Ψυχρού καθώς ο ευρύτερα γνωστός μύθος μιλούσε για ένα κρητικό σπήλαιο. Μάλιστα έχει και το επίθετο Δικταίος. Το Δικταίο Άντρο συνδέεται ακόμα με το μύθο για την ένωση του Δία με την Ευρώπη. Η Ευρώπη ήταν κόρη του Αγήνορα, βασιλιά της Φοινίκης ή της Συρίας. Ο Δίας την ερωτεύτηκε, μεταμορφώθηκε σε κάτασπρο ταύρο και την έκλεψε. Την πήγε στην Κρήτη και την οδήγησε στο Δικταίο Άντρο. Εκεί έγινε ο ιερός γάμος, ο οποίος έδωσε στην Κρήτη τους βασιλιάδες της. Αργότερα, ο Δίας πάντρεψε την Ευρώπη με τον Αστέριο ή Αστερίωνα, τον βασιλιά της Κρήτης εκείνη την εποχή. Τα παιδιά του Δία και της Ευρώπης, ο Μίνως, ο Ραδάμανθυς και ο Σαρπηδών, έγιναν και παιδιά του Αστερίωνα, ο οποίος σύμφωνα με την παράδοση ήταν άτεκνος. Επίσης, ο Μίνως επισκεπτόταν το Δικταίο Άντρο για να συμπληρώσει τους νόμους του και να δεχτεί τις συμβουλές του πατέρα του. Τέλος, υπάρχει και ένας άλλος μύθος για την προέλευση του ονόματος του Δικταίου Άντρου. Ο Μίνως ερωτεύεται τη νύμφη Βριτόμαρτη και αρχίζει να την κυνηγάει. Στο τέλος, ύστερα από κυνηγητό εννέα χρόνων η Βριτόμαρτις, μπροστά στον κίνδυνο να πιαστεί, πηδά από ένα ψηλό βράχο στη θάλασσα και μπλέκεται στα δίχτυα των ψαράδων. Για το

πάθημά της αυτό ονομάζεται «Δίκτυννα» και το βουνό, από το οποίο πηδά, ονομάζεται «Δικταίο όρος».

Χιλιάδες αρχαιολογικά ευρήματα ήρθαν στο φως με τις ανασκαφές, νόμιμες ή παράνομες. Το ανασκαφικό έργο ξεκίνησε το 1886 από τον αρχαιολόγο Ιωσήφ Χατζηδάκη και τον ιταλό Fr. Halbherr. Οι ανασκαφές συνεχίστηκαν ως το 1902 από τους A. Evans, J. Demargne και G. Hogarth.

Το σπήλαιο έχει λιθωματικό διάκοσμο, με πολλούς σταλακτίτες και σταλαγμίτες και θαλάμους. Χωρίζεται σε πάνω και κάτω σπήλαιο. Στο πάνω σπήλαιο βρίσκεται η είσοδος του σπηλαίου. Δεξιά υπάρχει ένας προθάλαμος, στον οποίο υπήρχε ορθογώνιος βωμός. Στο βορειότερο τμήμα του προθαλάμου αναπτύσσεται χαμηλός θάλαμος με έναν ακανόνιστο περίβολο με λιθόστρωτο δάπεδο, που σχημάτιζε τέμενος. Στο κάτω σπήλαιο, αριστερά διανοίγεται μικρός θάλαμος. Δεξιά αναπτύσσεται μεγαλύτερος θάλαμος, ο οποίος χωρίζεται σε δυο τμήματα. Στο ένα υπάρχει μια μικρή λίμνη, ενώ στο άλλο υπάρχει ένας επιβλητικός σταλακτίτης, γνωστός ως «μανδύας του Δία». Δίπλα του διακρίνεται ένας άλλος σταλακτίτης, «το πέπλο της Ευρώπης».

Τα ευρήματα του σπηλαίου είναι πολλά αναθήματα, κοσμήματα, σφραγίδες και αναφέρονται στη μινωική φάση.

Σημαντικός μινωικός οικισμός αλλά άγνωστος στον περισσότερο κόσμο είναι ο οικισμός Καρφί. Βρίσκεται στα σύνορα Ηρακλείου και Λασιθίου, βόρεια από το χωριό Τζερμιάδο στο οροπέδιο Λασιθίου. Πήρε το όνομα του από τον βράχο πάνω στον οποίο βρίσκεται, ο οποίος είναι ιδιαίτερα απόκρημνος και μοιάζει με καρφί. Ο οικισμός χτίστηκε ανατολικά του βράχου μετά το 1100 π.Χ. όταν οι Μινωίτες κατέφυγαν εκεί για να αποφύγουν τη μανία των Δωριέων. Στη θέση που χτίστηκε ο οικισμός υπήρχε ένα ιερό κορυφής των Παλαιοανακτορικών χρόνων. Οι ανασκαφές που έφεραν τον οικισμό στο φως έγιναν τα έτη 1937-39 από τον J. Pendlebury. Ο οικισμός θεωρήθηκε καταφύγιο κατά την δύσκολη εκείνη περίοδο. Τα σπίτια χωρίζονται με στενά πλακόστρωτα δρομάκια. Τα περισσότερα ευρήματα είναι σκεύη καθημερινής χρήσης και αγγεία. Στο ιερό, όμως, βρέθηκαν σημαντικά λατρευτικά αντικείμενα, τα πήλινα ειδώλια της θεάς με υψωμένα τα χέρια σε στάση προσευχής. Οι Μινωίτες αποδεικνύουν ότι δεν έχασαν τη λατρεία τους ακόμα και κάτω από αυτές τις συνθήκες. Η πόλη δεν καταστράφηκε, αλλά εγκαταλείφθηκε από τους κατοίκους. Οι κατοικίες και τα δρομάκια μοιάζουν με τα αντίστοιχα στα Γουρνιά. Επίσης, υπάρχουν ομοιότητες με παλιά σπίτια και πλακόστρωτα σε σημερινά χωριά του νομού Λασιθίου.

Στην επαρχία Λασιθίου βρίσκονται και δυο σημαντικές βυζαντινές μονές, η μονή της Κρουσταλλένιας και η μονή της Βιδιανής.

Η μονή της Κρουσταλλένιας βρίσκεται στην ανατολική πλευρά του Οροπεδίου του Λασιθίου πάνω σε ένα βραχώδη καταπράσινο λόφο. Απέχει 41 χιλιόμετρα από τον Όγιο Νικόλαο. Πιθανός χρόνος ίδρυσης της μονής είναι το έτος 1241, όπως φανερώνει ανάγλυφο, το οποίο σήμερα φυλάσσεται στη μονή. Όμως, οι Ενετοί το 1293 κατέστρεψαν το Λασίθι. Έκαψαν εκκλησίες και αφάνισαν χωριά. Αργότερα, το 1543 αποφάσισαν να κατοικηθεί και πάλι. Γι'αυτό τον λόγο μετέφεραν πρόσφυγες από το Ναύπλιο και τη Μονεμβασιά και τους μοίρασαν και τμήματα γης. Ανάμεσα στους πρόσφυγες ήταν και η Παλαντία, ηγουμένη στη μονή Σπηλαίου. Η Παλαντία επανίδρυσε τη μονή και την αφιέρωσε στην Παναγία. Τιμάται στη μνήμη της Κοίμησης της Θεοτόκου. Το μόνο στοιχείο που παραμένει άγνωστο είναι γιατί ονομάστηκε αργότερα Κρουσταλλένια. Πρέπει, όμως, να επισημάνουμε ότι το χριστιανικό όνομα Κρουσταλλένια είναι αρκετά διαδεδομένο ακόμα και σήμερα στο Λασίθι.

Το μοναστήρι διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στις επαναστάσεις του 19ου αιώνα. Το 1823 ο Χασάν Πασάς καταλαμβάνει το Λασίθι και αρχίζει άγρια σφαγή των χριστιανών. Τότε καταστρέφεται και η μονή. Κατά τη διάρκεια της επανάστασης του 1866-69 η Επαναστατική Επιτροπή του Αγώνα είχε εγκατασταθεί στη μονή. Μάλιστα εκεί βρισκόταν και ένα πρόχειρο εργοστάσιο κατασκευής φυσιγγιών. Δυστυχώς, το μοναστήρι καταστρέφεται πάλι από τον Ομέρ Πασά. Το 1867 το πυρπολεί με τα στρατεύματά του.

Η μονή επανιδρύθηκε και μεταβλήθηκε σε χώρο συγκέντρωσης αιχμαλώτων κατά τη διάρκεια της ιταλογερμανικής κατοχής. Αργότερα, τα τελευταία χρόνια της τουρκοκρατίας η μονή λειτούργησε ως δημοτικό σχολείο για τα παιδιά από τα γειτονικά χωριά.

Η μονή της Βιδιανής βρίσκεται στη βορειοδυτική πλευρά του Οροπεδίου, στους πρόποδες του βουνού Λουλουδάκι. Οφείλει το όνομα της στον ιδρυτή της Βίδα. Σήμερα είναι αφιερωμένη στη Ζωοδόχο Πηγή. Άρχισε να χτίζεται το 1854. Ο Ομέρ Πασάς πυρπόλησε το μοναστήρι το 1867. Οι ηγούμενοι όμως ξαναέκτισαν τη μονή πάνω στα ερείπια της παλιάς. Κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής οι κατακτητές συνέλαβαν, βασάνισαν και τελικά θανάτωσαν τον ηγούμενο της μονής Δωρόθεο Τσαγκαράκη, ο οποίος συνεργάστηκε με την εθνική αντίσταση. Σήμερα πραγματοποιούνται εργασίες αναστήλωσης και αποκατάστασης ώστε να λειτουργήσει μουσείο Φυσικής Ιστορίας στο χώρο της μονής.

Ιστορικά στοιχεία επαρχίας Λασιθίου (Οροπέδιο)

Είναι η μόνη ορεινή επαρχία της Κρήτης και περιλαμβάνει το μεγαλύτερο οροπέδιο του νησιού, το οροπέδιο του Λασιθίου. Το οροπέδιο βρίσκεται σε υψόμετρο 817-850 μέτρων στην καρδιά του όρους Δίκτη. Απέχει από το Ηράκλειο 58 χιλιόμετρα και από τον Άγιο Νικόλαο 43 χιλιόμετρα. Εδώ αποκαλύφθηκαν σπουδαίοι αρχαιολογικοί χώροι, σπήλαια και μινωικοί οικισμοί.

Ένα σπήλαιο αρχαιολογικού ενδιαφέροντος είναι το σπήλαιο του Ψυχρού (Δικταίο Άντρο). Το σπήλαιο είναι ο σημαντικότερος αρχαιολογικός χώρος του οροπεδίου και από τους πιο σημαντικούς της Κρήτης. Βρίσκεται πάνω από το χωριό Ψυχρό στη βόρεια πλευρά της Δίκτης σε υψόμετρο 1025 μέτρα. Αποτελούσε χώρο λατρείας της μινωικής Κρήτης. Είναι γνωστό ότι η χρήση των σπηλαίων ως κέντρων λατρείας ήταν από τα βασικά χαρακτηριστικά των θρησκευτικών αντιλήψεων των αρχαίων Κρητικών. Η διάρκεια χρήσης του είναι μακραίωνη και αδιάκοπη. Αρχίζει μάλλον την Προανακτορική περίοδο. Σημαντικά ευρήματα όμως έχουμε από τη Παλαιοανακτορική και Νεοανακτορική περίοδο. Συνεχίζει να χρησιμοποιείται τη Γεωμετρική (8ος αιώνας π.Χ.), την Αρχαϊκή (7ος-6ος αιώνας π.Χ.) και τη Ρωμαϊκή περίοδο (5ος-1ος αιώνας π.Χ.).

Αρκετοί μελετητές υποστηρίζουν ότι στο σπήλαιο λατρευόταν η Θεά Μητέρα. Συνδέεται όμως και με τη γέννηση του θεού Δία. Σύμφωνα με τη μυθολογία ο Κρόνος, πατέρας των θεών, κατάπινε τα παιδιά του γιατί φοβόταν πως κάποιο από αυτά θα τον γκρέμιζε από το θρόνο του. Η Ρέα είχε χάσει έτσι όλα τα παιδιά της. Όταν ήταν έγκυος στο Δία, κατέφυγε στην Κρήτη για να σώσει το μωρό της. Οι αρχαίοι μύθοι δεν είναι σαφείς για το μέρος που γέννησε η Ρέα. Έχουμε αναφορές για τη Λύκτο, μια μεγάλη πόλη στην κεντροανατολική Κρήτη και για το όρος Δίκτη. Ο Δίας πάντως συνδέθηκε με το σπήλαιο του Ψυχρού καθώς ο ευρύτερα γνωστός μύθος μιλούσε για ένα κρητικό σπήλαιο. Μάλιστα έχει και το επίθετο Δικταίος. Το Δικταίο Άντρο συνδέεται ακόμα με το μύθο για την ένωση του Δία με την Ευρώπη. Η Ευρώπη ήταν κόρη του Αγήνορα, βασιλιά της Φοινίκης ή της Συρίας. Ο Δίας την ερωτεύτηκε, μεταμορφώθηκε σε κάτασπρο ταύρο και την έκλεψε. Την πήγε στην Κρήτη και την οδήγησε στο Δικταίο Άντρο. Εκεί έγινε ο ιερός γάμος, ο οποίος έδωσε στην Κρήτη τους βασιλιάδες της. Αργότερα, ο Δίας πάντρεψε την Ευρώπη με τον Αστέριο ή Αστερίωνα, τον βασιλιά της Κρήτης εκείνη την εποχή. Τα παιδιά του Δία και της Ευρώπης, ο Μίνως, ο Ραδάμανθυς και ο Σαρπηδών, έγιναν και παιδιά του Αστερίωνα, ο οποίος σύμφωνα με την παράδοση ήταν άτεκνος. Επίσης, ο Μίνως επισκεπτόταν το Δικταίο Άντρο για να συμπληρώσει τους νόμους του και να δεχτεί τις συμβουλές του πατέρα του. Τέλος, υπάρχει και ένας άλλος μύθος για την προέλευση του ονόματος του Δικταίου Άντρου. Ο Μίνως ερωτεύεται τη νύμφη Βριτόμαρτη και αρχίζει να την κυνηγάει. Στο τέλος, ύστερα από κυνηγητό εννέα χρόνων η Βριτόμαρτη, μπροστά στον κίνδυνο να

πιαστεί, πηδά από ένα ψηλό βράχο στη θάλασσα και μπλέκεται στα δίκτυα των ψαράδων. Για το πάθημά της αυτό ονομάζεται «Δίκτυννα» και το βουνό, από το οποίο πηδά, ονομάζεται «Δικταίο όρος».

Χιλιάδες αρχαιολογικά ευρήματα ήρθαν στο φως με τις ανασκαφές, νόμιμες ή παράνομες. Το ανασκαφικό έργο ξεκίνησε το 1886 από τον αρχαιολόγο Ιωσήφ Χατζηδάκη και τον Ιταλό Fr. Halbherr. Οι ανασκαφές συνεχίστηκαν ως το 1902 από τους A. Evans, J. Demargne και G. Hogarth.

Το σπήλαιο έχει λιθωματικό διάκοσμο, με πολλούς σταλακτίτες και σταλαγμίτες και θαλάμους. Χωρίζεται σε πάνω και κάτω σπήλαιο. Στο πάνω σπήλαιο βρίσκεται η είσοδος του σπηλαίου. Δεξιά υπάρχει ένας προθάλαμος, στον οποίο υπήρχε ορθογώνιος βωμός. Στο βορειότερο τμήμα του προθαλάμου αναπτύσσεται χαμηλός θάλαμος με έναν ακανόνιστο περίβολο με λιθόστρωτο δάπεδο, που σχημάτιζε τέμενος. Στο κάτω σπήλαιο, αριστερά διανοίγεται μικρός θάλαμος. Δεξιά αναπτύσσεται μεγαλύτερος θάλαμος, ο οποίος χωρίζεται σε δυο τμήματα. Στο ένα υπάρχει μια μικρή λίμνη, ενώ στο άλλο υπάρχει ένας επιβλητικός σταλακτίτης, γνωστός ως «μανδύας του Δία». Δίπλα του διακρίνεται ένας άλλος σταλακτίτης, «το πέπλο της Ευρώπης».

Τα ευρήματα του σπηλαίου είναι πολλά αναθήματα, κοσμήματα, σφραγίδες και αναφέρονται στη μινωική φάση.

Σημαντικός μινωικός οικισμός αλλά άγνωστος στον περισσότερο κόσμο είναι ο οικισμός Καρφί. Βρίσκεται στα σύνορα Ηρακλείου και Λασιθίου, βόρεια από το χωριό Τζερμιάδο στο οροπέδιο Λασιθίου. Πήρε το όνομα του από τον βράχο πάνω στον οποίο βρίσκεται, ο οποίος είναι ιδιαίτερα απόκρημνος και μοιάζει με καρφί. Ο οικισμός χτίστηκε ανατολικά του βράχου μετά το 1100π.Χ. όταν οι Μινωίτες κατέφυγαν εκεί για να αποφύγουν τη μανία των Δωριέων. Στη θέση που χτίστηκε ο οικισμός υπήρχε ένα ιερό κορυφής των Παλαιοανακτορικών χρόνων. Οι ανασκαφές που έφεραν τον οικισμό στο φως έγιναν τα έτη 1937-39 από τον J. Pendlebury. Ο οικισμός θεωρήθηκε καταφύγιο κατά την δύσκολη εκείνη περίοδο. Τα σπίτια χωρίζονται με στενά πλακόστρωτα δρομάκια. Τα περισσότερα ευρήματα είναι σκεύη καθημερινής χρήσης και αγγεία. Στο ιερό, όμως, βρέθηκαν σημαντικά λατρευτικά αντικείμενα, τα πήλινα ειδώλια της θεάς με υψωμένα τα χέρια σε στάση προσευχής. Οι Μινωίτες αποδεικνύουν ότι δεν έχασαν τη λατρεία τους ακόμα και κάτω από αυτές τις συνθήκες. Η πόλη δεν καταστράφηκε, αλλά εγκαταλείφθηκε από τους κατοίκους. Οι κατοικίες και τα δρομάκια μοιάζουν με τα αντίστοιχα στα Γουρνιά. Επίσης, υπάρχουν ομοιότητες με παλιά σπίτια και πλακόστρωτα σε σημερινά χωριά του νομού Λασιθίου.

Στην επαρχία Λασιθίου βρίσκονται και δυο σημαντικές βυζαντινές μονές, η μονή της Κρουσταλλένιας και η μονή της Βιδιανής.

Η μονή της Κρουσταλλένιας βρίσκεται στην ανατολική πλευρά του Οροπεδίου του Λασιθίου πάνω σε ένα βραχώδη καταπράσινο λόφο. Απέχει 41 χιλιόμετρα από τον 'γιο Νικόλαο. Πιθανός χρόνος ίδρυσης της μονής είναι το έτος 1241, όπως φανερώνει ανάγλυφο, το οποίο σήμερα φυλάσσεται στη μονή. Όμως, οι Ενετοί το 1293 κατέστρεψαν το Λασιθί. Έκαψαν εκκλησίες και αφάνισαν χωριά. Αργότερα, το 1543 αποφάσισαν να κατοικηθεί και πάλι. Γι'αυτό τον λόγο μετέφεραν πρόσφυγες από το Ναύπλιο και τη Μονεμβασιά και τους μοίρασαν και τμήματα γης. Ανάμεσα στους πρόσφυγες ήταν και η Παλαντία, ηγουμένη στη μονή Σπηλαίου. Η Παλαντία επανίδρυσε τη μονή και την αφιέρωσε στην Παναγία. Τιμάται στη μνήμη της Κοίμησης της Θεοτόκου. Το μόνο στοιχείο που παραμένει άγνωστο είναι γιατί ονομάστηκε αργότερα Κρουσταλλένια. Πρέπει, όμως, να επισημάνουμε ότι το χριστιανικό όνομα Κρουσταλλένια είναι αρκετά διαδεδομένο ακόμα και σήμερα στο Λασιθί.

Το μοναστήρι διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στις επαναστάσεις του 19ου αιώνα. Το 1823 ο Χασάν Πασάς καταλαμβάνει το Λασιθί και αρχίζει άγρια σφαγή των χριστιανών. Τότε καταστρέφεται και η μονή. Κατά τη διάρκεια της επανάστασης του 1866-69 η Επαναστατική Επιτροπή του Αγώνα είχε εγκατασταθεί στη μονή. Μάλιστα εκεί βρισκόταν και ένα πρόχειρο εργοστάσιο κατασκευής φυσιγγιών. Δυστυχώς, το μοναστήρι καταστρέφεται πάλι από τον Ομέρ Πασά. Το 1867 το πυρπολεί με τα στρατεύματά του.

Η μονή επανιδρύθηκε και μεταβλήθηκε σε χώρο συγκέντρωσης αιχμαλώτων κατά τη διάρκεια της ιταλογερμανικής κατοχής. Αργότερα, τα τελευταία χρόνια της τουρκοκρατίας η μονή λειτούργησε ως δημοτικό σχολείο για τα παιδιά από τα γειτονικά χωριά. Η μονή της Βιδιανής βρίσκεται στη βορειοδυτική πλευρά του Οροπεδίου, στους πρόποδες του βουνού Λουλουδάκι. Οφείλει το όνομα της στον ιδρυτή της Βίδο. Σήμερα είναι αφιερωμένη στη Ζωοδόχο Πηγή. Άρχισε να χτίζεται το 1854. Ο Ομέρ Πασάς πυρπόλησε το μοναστήρι το 1867. Οι ηγούμενοι όμως ξαναέκτισαν τη μονή πάνω στα ερείπια της παλιάς. Κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής οι κατακτητές συνέλαβαν, βασάνισαν και τελικά θανάτωσαν τον ηγούμενο της μονής Δωρόθεο Τσαγκαράκη, ο οποίος συνεργάστηκε με την εθνική αντίσταση. Σήμερα πραγματοποιούνται εργασίες αναστήλωσης και αποκατάστασης ώστε να λειτουργήσει μουσείο Φυσικής Ιστορίας στο χώρο της μονής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Κρητική Μυθολογία, Νίκος Ψιλάκης, 1996
- Μινωική Κρήτη, από τον μύθο στην ιστορία, Αντώνης Βασιλάκης, 2001
- Κρήτη. Φυσικό περιβάλλον Ιστορία Μουσεία Αρχαιολογικοί Χώροι και Μνημεία, Αντωνης Βασιλάκης, Μαθιουλάκης 1997
- Ξεναγήσεις στο Νομό Λασιθίου. Αρχαιολογία Ιστορία Σύγχρονοι εξελίξεις Τουρισμός. Άγιος Νικόλαος Κρήτη 1976
- Blue Guide Crete, Pat Cameron, 1988
- Crete, a guide to travel, history and archaeology, Sterghios G. Spanakis, 1964
- Τα μουσεία της Κρήτης, Αριστείδης Μιχαλόπουλος, Ερευνητές 2004
- Κρήτη, Ντόρα Κόνσολα, Olympic Color, 1985
- Κρήτη, Σ. Λογιάδου Πλάτωνος και Ν. Μαρινάτου, Μαθιουλάκης 1989
- Κρήτη. Τι πρέπει να γνωρίζετε, Γεώργιος Παναγιωτάκης, Τυποκρέτα, Έκδοση Β

ΔΙΚΤΑΙΟΝ ΑΝΤΡΟΝ: στο Ψυχρό. Είναι ο μόνος αξιοποιήσιμος αρχαιολογικός χώρος που επισκέπτονται χιλιάδες τουριστών κάθε χρόνο Υπήρξε τόπος λατρείας κατά την μεσομινωικής και υστερομινωικής εποχής. Μυθολογική γενέτειρα του ΔΙΑ.

ΥΨΩΜΑ ΤΟΥ ΚΑΣΤΕΛΛΟΥ: στο Τζερμιάδω όπου βρέθηκαν νεολιθικοί τάφοι και κατοικίες πρωτομινωικής και μεσομινωικής περιόδου.

ΣΠΗΛΑΙΟ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΑΣ: στο Τζερμιάδω. Υπήρξε χώρος κατοικίας στην πρωτομινωική περίοδο και αργότερα χρησιμοποιήθηκε σαν τόπος ταφής. Αρχαιολογική ανασκαφή (1936) ανακάλυψε ευρήματα μεγάλης αρχαιολογικής αξίας που φτάνουν μέχρι τη Βυζαντινή περίοδο.

ΜΙΝΩΙΚΟΣ ΟΙΚΙΣΜΟΣ ΠΛΑΤΗΣ : κατοικήθηκε την υστερομινωική εποχή μέχρι τους κλασσικούς χρόνους (ανασκαφές 1914).

ΥΠΟΜΙΝΩΙΚΟΣ ΟΙΚΙΣΜΟΣ ΣΤΟ ΚΑΡΦΙ : Βόρεια του Τζερμιάδω, υπήρξε καταφύγιο κυνηγημένων από τους Δωριείς ,Μινωιτών.

ΠΑΠΟΥΡΑ : Μεγάλη οικιστική εγκατάσταση της Γεωμετρικής και αρχαϊκής περιόδου.

ΣΠΗΛΑΙΟ : Κοντά στον Αγ.Χαράλαμπο. Ανακαλύφθηκε πριν 30 χρόνια και η εξερεύνηση του δεν έχει ολοκληρωθεί.

ΣΠΗΛΑΙΟ ΠΕΡΙΣΤΕΡΑΣ : Νότια του χωριού Αβρακόντε.

Επαρχία Ιεράπετρας

Η επαρχία Ιεράπετρας είναι η κεντρική επαρχία του νομού Λασιθίου και έχει πάρει το όνομά της από τη μεγαλύτερη πόλη του, την Ιεράπετρα, η οποία είναι και η μεγαλύτερη πόλη του νομού Λασιθίου. Απέχει 36 χιλιόμετρα νότια από τον Άγιο Νικόλαο. Η σύγχρονη πόλη είναι κτισμένη πάνω στην αρχαία Ιεράπυτνα, μιας από τις σπουδαιότερες πόλεις της Κρήτης, η οποία έπαιξε σπουδαίο ρόλο στις σχέσεις των κρητικών πόλεων με τον εξωτερικό κόσμο. Επίσης, έχει τα ονόματα Κύρβα, Πύτνα και Κάμιρος. Ιδρύθηκε από τον Κύρβα. Σύμφωνα με τον Στράβωνα ο Κύρβας ήταν ένας από τους Τελχίνες, οι οποίοι κατοικούσαν στη Ρόδο. Στην Κρήτη τους έφερε η Ρέα για να αναθρέψουν το μικρό Δία και έτσι ονομάστηκαν Κουρήτες. Στον Κύρβα άρεσε πολύ το νησί και δεν ήθελε να φύγει. Έτσι ίδρυσε την Ιεράπετρα. Αν και ήταν περιορισμένη αρχικά, στους ιστορικούς χρόνους απέκτησε μεγάλη δύναμη. Υπόταξε τις γειτονικές πόλεις και έγινε κυρίαρχη πόλη στην ανατολική Κρήτη. Η πόλη αντιστάθηκε στους Ρωμαίους κατακτητές για να υποκύψει τελικά το 67π.Χ. Παρόλο που καταστράφηκε ανοικοδομήθηκε και έγινε μια από τις πλουσιότερες πόλεις της Κρήτης. Σ' αυτή την περίοδο έχουμε μεγαλοπρεπή κτίρια, αγάλματα, λουτρά κ.α. Επίσης, η πόλη διέθετε δικό της νομισματοκοπείο, το οποίο έκοψε 44 τύπους νομισμάτων. Τη σπουδαιότητά της διατήρησε και στους βυζαντινούς χρόνους αλλά καταστράφηκε το 824 από τους Σαρακηνούς. Δοκιμάστηκε σκληρά και από τους Ενετούς, τους πειρατές και τους Τούρκους. Στην επαρχία αυτή αναπτύχθηκαν σημαντικά κέντρα του μινωικού πολιτισμού, όπως Γουρνιά, Βασιλική, Μύρτος κ.α.

Ο αρχαιολογικός χώρος των Γουρνιών βρίσκεται πάνω σ' ένα χαμηλό λόφο στον κόλπο Μεραμπέλου, δυτικά από την Παχιά Άμμο και σε απόσταση 19 χιλιόμετρα νοτιοανατολικά από τον Άγιο Νικόλαο, στο δρόμο προς Ιεράπετρα. Τα Γουρνιά είναι το χαρακτηριστικότερο ανασκαμμένο παράδειγμα ενός μεσαίου μεγέθους οικισμού της εποχής της μινωικής ακμής. Το πραγματικό όνομα δεν είναι γνωστό. Η τοποθεσία οφείλει το όνομά της στις πολλές αρχαίες γούρνες που βρέθηκαν στο χώρο πριν την ανασκαφή.

Οι ανασκαφές πραγματοποιήθηκαν τα έτη 1901-1904 από την Αμερικανίδα αρχαιολόγο Harriet Boyd-Hawes. Η εύρεση ενός σφραγιδόλιθου καθώς και τα ορατά ερείπια του οικισμού την οδήγησαν να ερευνήσει την περιοχή και να φέρει στο φως αυτή τη μινωική πολιτεία. Η πόλη βρισκόταν σε ακμή της στην αρχή της Υστερομινωικής Ι περιόδου (1550-1450π.Χ.). Φαίνεται όμως ότι οι πρώτοι κάτοικοι εγκαταστάθηκαν στην Πρωτομινωική ΙΙΙ περίοδο (2300π.Χ.). Στο τέλος της Μεσομινωικής περιόδου (2000-1600π.Χ.) κτίζεται το ανάκτορο, το οποίο καταστρέφεται μαζί με την πόλη το 1450π.Χ., όπως συνέβη και με τα άλλα μινωικά ανάκτορα. Η πόλη κατοικείται ξανά αλλά εγκαταλείπεται οριστικά γύρω στα 1200π.Χ. μετά την καταστροφή της από φωτιά.

Στις πλαγιές χαμηλού λόφου απλωνόταν η πόλη, η οποία ήταν ατείχιστη. Ήταν διαιρεμένη σε ακανόνιστα οικοδομικά τετράγωνα, τα οποία δημιουργήθηκαν από δυο περιφερειακούς πλακόστρωτους δρόμους που τέμνονται από κάθετους προς αυτούς. Όλοι οι δρόμοι, οι οποίοι ήταν συνδεδεμένοι με αποχετευτικό δίκτυο, ήταν ανηφορικοί, είχαν πλάτος 1,5-2 μ. και δημιουργούσαν κλιμακωτά επίπεδα. Τα σπίτια ήταν κλιμακωτά τοποθετημένα στη δυτική και ανατολική πλευρά του λόφου και είχαν μια μόνο πόρτα προς το δρόμο. Ορισμένα ήταν διώροφα. Σήμερα σώζονται οι αποθηκευτικοί και εργαστηριακοί χώροι του ισογείου και τα υπόγεια. Στα υπόγεια κατέβαιναν με ξύλινες σκάλες από πάνω. Στον πρώτο όροφο ανέβαιναν με σκάλα κατευθείαν από το δρόμο. Οι κατώτεροι τοίχοι ήταν λιθόκτιστοι ενώ οι τοίχοι του ορόφου ήταν κατασκευασμένοι από ωμές πλίνθους.

Στη μέση της πολιτείας και στο πιο ψηλό σημείο του λόφου βρισκόταν το ανάκτορο του άρχοντα της πόλης. Ο άρχοντας προφανώς ήθελε να μιμηθεί, σε μικρότερη κλίμακα, τα μεγάλα ανάκτορα. Πραγματικά, υπάρχουν ομοιότητες μεταξύ των ανακτόρων. Καταρχήν, έχουν χρησιμοποιηθεί μεγάλοι πελεκητοί λίθοι για την κατασκευή της δυτικής και νότιας πρόσοψης. Επίσης, υπάρχουν δυτική αυλή, κεντρική αυλή και αποθήκες. Σίγουρα θα υπήρχαν και άλλες ομοιότητες αλλά το μεγαλύτερο μέρος του ανακτόρου είναι κατεστραμμένο. Στην κεντρική αυλή πιθανόν μαζευόταν το πλήθος. Ο αρχαιολόγος Graham υποστηρίζει ότι στις αυλές των παλατιών διεξάγονταν τα ταυροκαθάψια. Αν η άποψη αυτή είναι σωστή, τότε η κεντρική αυλή στα Γουρνιά θα χρησίμευε και για αυτό το σκοπό. Η νοτιοανατολική είσοδος του ανακτόρου, η οποία βλέπει στην κεντρική αυλή, είχε σχήμα Γ με τρία σκαλοπάτια πλατιά. Εκεί κάθονται οι θεατές και παρακολουθούσαν δρώμενα με θρησκευτικό χαρακτήρα. Ήταν λοιπόν ένας θεατρικός χώρος. Πίσω από τα σκαλοπάτια υπάρχει ένα μικρό δωμάτιο. Το πάτωμά του καλύπτεται από ένα λίθο με οπές που ερμηνεύτηκε ως πλατφόρμα για τη θυσία ταύρου. Το εσωτερικό του ανακτόρου δεν διατηρείται καλά. Διέθετε όμως επίσημους χώρους, αποθήκες και μεγάλα δωμάτια. Η κεντρική αίθουσα του ανακτόρου διαχωριζόταν από την κεντρική αυλή με κιονοστοιχία ξύλινων κίωνων εναλλάξ με τετράγωνες λίθινες παραστάδες.

Βόρεια του ανακτόρου ανασκάφηκε ένα μικρό ιερό. Πρόκειται για ένα μικρό τετράγωνο δωμάτιο (3 X 4μ.), με ένα λίθινο θρανίο στη νότια πλευρά για την τοποθέτηση λατρευτικών αντικειμένων. Κατά τις ανασκαφές, πάνω στο θρανίο αποκαλύφθηκαν ένα πήλινο ειδώλιο θεάς με υψωμένα τα χέρια, μια τράπεζα προσφορών και πήλινα κυλινδρικά δοχεία με φίδια που σκαρφαλώνουν. Το ιερό αυτό ήταν δημόσιο, αφού ήταν ανεξάρτητο από το ανάκτορο. Είναι όμως μικρό για μεγάλη δημόσια συμμετοχή. Για τη μινωική Κρήτη είναι χαρακτηριστικά τα μικρά ιερά καθώς οι δημόσιες εκδηλώσεις γίνονταν στην ύπαιθρο ή στις αυλές των ανακτόρων. Προφανώς ήταν αφιερωμένο στη μινωική «θεά των όψεων». Σίγουρα η λατρεία στο ιερό είχε σχέση με τα φίδια καθώς ένα φίδι ήταν

τυλιγμένο στο σώμα του πήλινου ειδωλίου της θεάς που βρέθηκε. Τα φίδια είναι χθόνιες θεότητες της γονιμότητας και του θανάτου. Στην Ασία υπάρχει το τάγμα των Δερβίσηδων, οι οποίοι επιδεικνύουν τη δύναμη που τους δίνει ο Θεός χειριζόμενοι τα φίδια. Ίσως κάτι ανάλογο συμβαίνει και στη μινωική Κρήτη και οι «θεές των όφρων» είναι απλά ιέρειες που χειρίζονται τα φίδια.

Η μεγάλη αρχαιολογική αξία της πόλης έγκειται στο γεγονός ότι μας δίνει μια εικόνα της καθημερινής ζωής των Μινωιτών, οι οποίοι ασχολούνται με τη γεωργία, την κτηνοτροφία, την αλιεία, την αγγειοπλαστική και την υφαντουργία. Αυτό το επιβεβαιώνουν τα διάφορα εργαλεία που βρέθηκαν (σμίλες, αγκίστρια, σφυριά, πριόνια, βελόνες κ.α.).

Κοντά στα Γουρνιά έχει αποκαλυφθεί ένας μινωικός οικισμός, ο οικισμός της Βασιλικής. Βρίσκεται στο ομώνυμο χωριό, στη θέση Κεφάλι και απέχει 25 χιλιόμετρα από τον Άγιο Νικόλαο και 12 χιλιόμετρα από την Ιεράπετρα.

Ανασκάφθηκε από τον Αμερικανό αρχαιολόγο R. Seager τα έτη 1903-1906. Αποκαλύφθηκε μια θέση, η οποία έχει κατοικηθεί από τα μέσα της Προανακτορικής μέχρι τη Νεοανακτορική περίοδο και διαιρείται σε πέντε φάσεις. Στα μέσα της Προανακτορικής περιόδου χτίστηκαν τα πρώτα σπίτια. Μετά τα μέσα της Προανακτορικής ανήκει η περίφημη Ερυθρά ή Μεγάλη οικία, η οποία είναι ένα μικρό ανάκτορο και αποτελεί μια μικρογραφία των άλλων ανακτόρων, της Κνωσού, της Φαιστού, των Μαλίων και της Ζάκρου. Στην Προανακτορική III φάση ανήκει ένα κτίριο στο ανατολικό τμήμα του οικισμού, στην Παλαιοανακτορική φάση ανήκουν τα ερείπια ενός κτιρίου στη δυτική πλευρά και στην τελευταία φάση ανήκει ένα μεγάλο κτίριο στο βορειοανατολικό άκρο του χώρου.

Η Ερυθρά οικία είναι το πρώτο χρονολογικά μεγάλο κτίριο της Προανακτορικής περιόδου. Τα δωμάτια είναι μεγάλα, ορθογώνια, με ισχυρούς τοίχους κτισμένους με μεγάλες πλίνθους πάνω σε ψηλά πέτρινα κρηπιδώματα και επικοινωνούν μεταξύ τους με διαδρόμους. Οι τοίχοι είχαν επιχρίσματα βαμμένα σε έντονο χρώμα. Παρά την καταστροφή του ανακτόρου, ο R. Seager και αργότερα ο Α. Ζώης, ο οποίος συνέχισε τις ανασκαφικές εργασίες το 1970 για λογαριασμό της Ελληνικής Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, έφεραν στο φως πλήρως ιδιόρρυθμα στο σχήμα και τη διακόσμηση αγγεία. Οι αρχαιολόγοι χαρακτήρισαν το ρυθμό τους «ρυθμό Βασιλικής». Τα αγγεία αυτά είναι χειροποίητα και πολύχρωμα και θεωρούνται τα πιο πρώιμα και ενδιαφέροντα της μινωικής κεραμικής.

Άλλη σημαντική θέση βρίσκεται στο χωριό Μύρτο, το οποίο απέχει 51 χιλιόμετρα νοτιοδυτικά από τον Άγιο Νικόλαο και 16 χιλιόμετρα δυτικά από την Ιεράπετρα. Στο λόφο Πύργο, στην περιοχή δυτικά από το χωριό ανασκάφηκε το 1969-1970 από τον αρχαιολόγο G. Cadogan ένας σημαντικός μινωικός

οικισμός των Νεοανακτορικών χρόνων. Στην κορυφή του λόφου αποκαλύφθηκε ένα μικρό ανάκτορο αξιόλογης αρχιτεκτονικής, το οποίο έχει ομοιότητες με το ανάκτορο των Γουρνιών. Στην νότια πλευρά του υπάρχει μια πλακόστρωτη αυλή, στην οποία υπήρχε μια κτιστή δεξαμενή νερού. Η νότια πρόσοψη του ανακτόρου βρισκόταν στη νοτιοδυτική γωνία. Στον όροφο υπήρχε ένας εξώστης, ο οποίος στηριζόταν με δυο κίονες και ένα πεσσό. Σε ένα ιερό που ήρθε στο φως βρέθηκαν διάφορα λατρευτικά αντικείμενα, καθώς και σωληνωτά σκεύη, πήλινα αγγεία, σφραγίδες και μια επιγραφή με Γραμμική Α' γραφή.

Επίσης, στο λόφο Φούρνου Κορυφή, 3,5 χιλιόμετρα ανατολικά από το Μύρτο, ανασκάφηκε το 1968-1969 από τον Άγγλο αρχαιολόγο P. Warren ένας προανακτορικός οικισμός, ο οποίος καταλάμβανε έκταση περίπου 1250τ.μ. Ο οικισμός αποτελείται από σπίτια χτισμένα με μεγάλους ακατέργαστους λίθους, περιστοιχίζεται από ένα είδος εξωτερικού περιβόλου με δυο εισόδους και ένα προμαχώνα για την ενίσχυση της νότιας εισόδου. Ο οικισμός δεν είχε αυτή τη μορφή από την αρχή. Σε μια πρώτη φάση είχε μικρή έκταση και περιλάμβανε λίγα δωμάτια ακανόνιστα κτισμένα. Στη δεύτερη φάση αποκτά μεγαλύτερη έκταση. Τα σπίτια πληθαίνουν, συνεχίζουν να είναι ακανόνιστα κτισμένα και έχουν στενά περάσματα μεταξύ τους. Οι τοίχοι είναι κτισμένοι με πέτρες και πλίνθους και έχουν κόκκινο επίχρισμα. Ανάμεσα στα κτίρια ήταν και ένα ιερό με βωμό, στο οποίο βρέθηκαν πολλά ευρήματα (πάνω από 700 αγγεία των ρυθμών Βασιλικής και Κουμάσας, σφραγίδες, σφραγίσματα, χάλκινα εγχειρίδια και χάλκινα εργαλεία). Ανάμεσα σ' όλα τα ευρήματα ξεχωρίζει η λεγόμενη «Θεά της Μύρτου», ένα πήλινο ανθρωπόμορφο αγγείο με μορφή γυναίκας, το οποίο εκτίθεται στο μουσείο του Αγίου Νικολάου. Ο οικισμός καταστράφηκε στο τέλος της Προανακτορικής II φάσης και η περιοχή δεν κατοικήθηκε ξανά.

Στην πόλη της Ιεράπετρας λειτουργεί από το 1986 η Αρχαιολογική Συλλογή Ιεράπετρας, η οποία περιλαμβάνει ευρήματα όχι μόνο από την πόλη αλλά και από ολόκληρη την επαρχία και χρονολογούνται από τη Μινωική εποχή ως τα Ρωμαϊκά χρόνια. Στεγάζεται σ' ένα κτίριο του 1899 στο κέντρο της πόλης, γνωστό ως Οθωμανική Σχολή. Είχαν γίνει πολλές προσπάθειες από το παρελθόν για την ίδρυση αρχαιολογικής συλλογής περισσότερο για να φυλαχτούν τα ευρήματα. Όμως, πολλά από τα ευρήματα κλάπηκαν από συλλέκτες έργων τέχνης και σήμερα βρίσκονται σε μουσεία του εξωτερικού. Επίσης, πολλά καταστράφηκαν στη διάρκεια της Κατοχής.

Η συλλογή χωρίζεται σε δυο θεματικές ενότητες. Η πρώτη ενότητα περιλαμβάνει κεραμική από τα Προϊστορικά μέχρι και τα Ρωμαϊκά χρόνια. Υπάρχουν ευρήματα από τον οικισμό στη θέση Φούρνου Κορυφή κοντά στο χωριό Μύρτος. Επίσης, εκτίθενται λίθινα αγγεία (ορισμένα έχουν και πώματα). Η κεραμική της Υστερομινωικής περιόδου προέρχεται κυρίως από την Ιεράπετρα και την Επισκοπή Ιεράπετρας. Αξιόλογη είναι μια μικρή υδρία εισαγόμενη από την ηπειρωτική Ελλάδα, η οποία έχει

λιτή γραπτή διακόσμηση πάνω σε ανοιχτόχρωμο πηλό και χρονολογείται τον 14ο αιώνα π.Χ. Ευρήματα της κλασικής εποχής είναι ερυθρόμορφα και μελαμβαφή αγγεία, πήλινα λυχνάρια καθώς και πήλινα ειδώλια φτιαγμένα με μήτρα. Υπάρχουν και ρωμαϊκά αγγεία και λυχνάρια.

Ξεχωριστό ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι ταφικές λάρνακες των μινωικών χρόνων. Οι λάρνακες αυτές είναι ιδιαίτερα φροντισμένες και πλούσια διακοσμημένες. Αυτό μας δείχνει τη φροντίδα για την ταφή των νεκρών. Θαυμάσια είναι μια Μετανακτορική λάρνακα από την Επισκοπή, το καπάκι της οποίας κοσμείται με παραστάσεις εκφοράς νεκρού και βοοειδή.

Η δεύτερη ενότητα περιλαμβάνει γλυπτά, τα περισσότερα από τα οποία χρονολογούνται στα Ρωμαϊκά χρόνια. Την ρωμαϊκή εποχή υπήρχε σημαντικό εργαστήριο γλυπτικής, στο οποίο παρήγαγαν και αξιόλογα έργα τέχνης της κλασικής αρχαιότητας. Αυτά μας δίνουν σημαντικές πληροφορίες για τα πρωτότυπα, τα οποία ήταν από χαλκό και καταστρέφονταν σε εποχές ένδειας για να χρησιμοποιηθεί ο χαλκός. Ξεχωρίζουν τα ελλιπώς σωζόμενα αγάλματα του Ερμή, της Αφροδίτης και του κιθαρωδού Απόλλωνα. Εκπληκτικό είναι ένα άγαλμα της Περσεφόνης ή της Δήμητρας, το οποίο χρονολογείται τον 2ο αιώνα. Σώζεται σε άριστη κατάσταση και παριστάνει μια όρθια γυναικεία μορφή με μακρύ χιτώνα και ιμάτιο που καλύπτει και το κεφάλι της. Πρόκειται σίγουρα για χθόνια θεότητα, αφού φέρει στο κεφάλι της ένα μικρό βωμό που πλαισιώνεται από δυο φίδια και στα χέρια κρατά στάχυα. Πιθανόν να πρόκειται για το λατρευτικό άγαλμα του ναού της Δήμητρας και της Περσεφόνης, το οποίο αναφέρεται και σε επιγραφές. Θαυμαστή, τέλος, είναι η συλλογή των επιγραφών, οι οποίες χρονολογούνται τον 2ο αιώνα και αναφέρονται στις σχέσεις της αρχαίας Ιεράπετρας με τη Γόρτυνα.

Η Ιεράπετρα έχει σπουδαία βυζαντινή παράδοση. Στα Μεσοβυζαντινά χρόνια η έδρα της επισκοπής Ιεραπύτνης και Σητείας βρισκόταν στο χωριό Επισκοπή. Ο ναός σωζόταν μέχρι τις αρχές του 20ου αιώνα. Σήμερα σώζονται μόνο αρχιτεκτονικά και ανάγλυφα τμήματα, καθώς και το βαπτιστήριο αριστερά του δρόμου. Ο ναός ήταν σταυρεπίστεγος με ενδιαφέρουσα κεραμοπλαστική διακόσμηση στο εξωτερικό. Είναι αφιερωμένος στον Άγιο Γεώργιο και τον Άγιο Χαράλαμπο.

Σημαντική μονή της Β Βυζαντινής περιόδου είναι η μονή Φανερωμένης. Η μονή αυτή απέχει από τον Άγιο Νικόλαο 24 χιλιόμετρα και βρίσκεται κοντά στη μινωική πόλη Γουρνιά. Είναι αφιερωμένη στην Κοίμηση της Θεοτόκου και τη Ζωοδόχο Πηγή.

Το μοναστήρι έχει φρουριακή μορφή και για αυτό το λόγο πρόσφερε καταφύγιο στους καταδιωγμένους χριστιανούς αλλά και στους πολεμιστές. Γινόταν όμως και αιτία προστριβών καθώς η μονή είχε μεγάλη κτηματική περιουσία. Οι Τούρκοι αγάδες της Ιεράπετρας είχαν γειτονικά

κτήματα με τη μονή και διεκδικούσαν και τα δικά της. Την περίοδο της Τουρκοκρατίας λειτούργησε στη μονή κρυφό σχολείο, στο οποίο, σύμφωνα με την παράδοση, έμαθε τα πρώτα της γράμματα η Ροδάνθη η Κριτσωτοπούλα, γνωστή για τους αγώνες της για την αποτίναξη του τουρκικού ζυγού.

Μια άλλη σημαντική μονή είναι η μονή Εξακουστής. Βρίσκεται ανάμεσα στα χωριά Ανατολή και Μάλες και απέχει από την Ιεράπετρα 18 χιλιόμετρα. Βρίσκεται σε μια ωραία πανοραμική τοποθεσία αλλά είναι άγνωστο το πότε χτίστηκε. Τα στοιχεία είναι ιδιαίτερα ελλιπή. Πάντως πριν το 1877 υπήρχε στο χώρο αυτό ένας ερειπωμένος ναός, του οποίου το όνομα είναι και αυτό άγνωστο. Χάρη στο μοναχό Ανανία Μπαρμπεράκη ο παλιός αυτός ναός ανοικοδομήθηκε στα τέλη του προηγούμενου αιώνα και λειτουργούσε ως το 1935 που κρίθηκε διαλυτέα. Επαναλειτούργησε το 1960 και από το 1976 μετατράπηκε σε γυναικεία μονή, η οποία λειτουργεί μέχρι σήμερα. Ο ναός είναι αφιερωμένος στη Γέννηση της Θεοτόκου. Αξιόλογα είναι τα κελιά των μοναχών, καθώς και οι φορητές εικόνες του ναού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Κρητική Μυθολογία, Νίκος Ψιλάκης, 1996

Μινωική Κρήτη, από τον μύθο στην ιστορία, Αντώνης Βασιλάκης, 2001

Κρήτη. Φυσικό περιβάλλον Ιστορία Μουσεία Αρχαιολογικοί Χώροι και Μνημεία, Αντώνης Βασιλάκης, Μαθιουλάκης 1997

Ξεναγήσεις στο Νομό Λασιθίου. Αρχαιολογία Ιστορία Σύγχρονοι εξελίξεις Τουρισμός. Άγιος Νικόλαος Κρήτη 1976

Blue Guide Crete, Pat Cameron, 1988

Crete, a guide to travel, history and archaeology, Sterghios G. Spanakis, 1964

Τα μουσεία της Κρήτης, Αριστείδης Μιχαλόπουλος, Ερευνητές 2004

Κρήτη, Ντόρα Κόνσολα, Olympic Color, 1985

Κρήτη, Σ. Λογιάδου Πλάτωνος και Ν. Μαρινάτου, Μαθιουλάκης 1989

Κρήτη. Τι πρέπει να γνωρίζετε, Γεώργιος Παναγιωτάκης, Τυποκρέτα, Έκδοση Β

35 αιώνες ιστορίας και πολιτισμού.

Χτισμένη σε μια στρατηγική γωνιά της Ευρώπης, ευνοημένη από τη φύση η Ιεράπετρα συνεχώς από τα πρώτα χρόνια του αρχαίου Κρητικού πολιτισμού ήταν ανέκαθεν ένα σημαντικό κέντρο, γεμάτο δράση και ενδιαφέροντα. Γνωρίζοντας μεγάλη άνθηση κάτω από την επιρροή του αρχαίου Μινωικού, του Ελληνικού, του Ρωμαϊκού και του Βυζαντινού πολιτισμού και αργότερα των Αράβων,

Σαρακηνών, Ενετών και Τούρκων, που για αιώνες ολόκληρους εναλλάσσονταν κατακτώντας την Κρήτη, η Ιεράπετρα παρέμενε πάντοτε ένα από τα ισχυρότερα εμπορικά κέντρα αποτελώντας τη "Νοτιότερη Πύλη της Ευρώπης"!

Σήμερα, η περιοχή της Ιεράπετρας είναι μια από τις πιο παραγωγικές περιοχές στην Ελλάδα και μια από τις κύριες πηγές πρώιμων κηπευτικών, φρούτων, λαχανικών και ελαιολάδου.

Ο Ναπολέων στην Ιεράπετρα.

Ήταν Ιούλιος του 1726, όταν ο στόλος του Ναπολέοντα, κατά τη πορεία του προς την Αίγυπτο, αγκυροβόλησε στα ανοιχτά του λιμανιού και ο Βοναπάρτης φιλοξενήθηκε από μια οικογένεια στην πόλη. Το παλιό κρητικό σπίτι στην "Κάτω Μερά " διατηρεί ακόμα την ανάμνηση της ιστορικής επίσκεψης!

Το Μεσαιωνικό Τζαμί.

Ένα παμπάλαιο Τζαμί και η Ισλαμικού τύπου Κρήνη του, χαρακτηριστικό απομεινάρι των πρώτων Ισλαμικών χρόνων, έχουν θαυμάσια διατηρηθεί μέχρι σήμερα.

Οι μύθοι με τους Σαρακηνούς Πειρατές ακόμα ζουν στο φρούριο της Ιεράπετρας. Ο φημισμένος "Καλές " στην άκρη του αρχαίου λιμανιού προς την πλευρά της Σαρακήνας, χτίστηκε κατά την παράδοση από τον Γενοβέζο πειρατή Πεσκατόρε το 1212 και έκτοτε συνδέθηκε με την ιστορία της πόλης. Σήμερα κοσμεί το νέο λιμάνι και είναι όλο το χρόνο ανοιχτό στους επισκέπτες.

Αρχαιολογικό Μουσείο Ιεράπετρας

Το Μουσείο δημιουργήθηκε στα τέλη του περασμένου αιώνα κάτω μάλιστα υπό τουρκική κατοχή. Άλλαξε συχνά αναγκαστικά στέγη. Σήμερα στεγάζεται στην Εμπορική Οθωμανική Σχολή, το κτήριο της οποίας έχει κηρυχθεί διατηρητέο και έχει παραχωρηθεί στο Υπουργείο Πολιτισμού από τον Δήμο Ιεράπετρας.

Στις συλλογές περιλαμβάνονται:

Μινωική τέχνη : γραπτές μινωικές σαρκοφάγοι, λυχνάρια, υστερομινωικά ΙΙΙ αγγεία (1400-1200π.Χ.), κυρίως ψευδόστομοι αμφορείς και κρατήρες.

Γεωμετρική τέχνη (ειδώλια, αγγεία), 9ος-8ος αιώνας π.Χ.

Αρχαϊκή τέχνη (κυρίως ειδώλια και ανάγλυφα πλακίδια). Τέλη 7ου-6ου αιώνα π.Χ.

Κλασική και Ελληνιστική Τέχνη (αγγεία και ειδώλια), 5ος-1ος αιώνας π.Χ.

Ελληνορωμαϊκή τέχνη (αγγεία και ειδώλια). Τέλη 1ουπ.Χ. - 4ουμ.Χ. αιώνα. Γλυπτά και αγάλματα ρωμαϊκών χρόνων. Επιγραφές επιτύμβιες και αναθηματικές, ελληνορωμαϊκών χρόνων.

Από τα σημαντικότερα εκθέματα του Μουσείου είναι:

Πήλινη σαρκοφάγος (Αρ. Μουσείου 899). Προέρχεται από λαξευτό πεταλοειδή τάφο του 1450-1400π.Χ. από την περιοχή Επισκοπής Ιεράπετρας. Είναι κιβωτιόσχημη, με σαμαρόσχημο κάλυμμα, που στη μία απόληξη της κορυφής έχει βουκράνιο και στην άλλη ανθρωπόμορφο ειδώλιο. Οι παραστάσεις που καλύπτουν όλες τις επιφάνειες διακοσμούνται με σκηνές, σε πλαίσια, από την καθημερινή ζωή στην ύπαιθρο.

Λίθινη στήλη από την Ιεράπυτνα (σημερινή Ιεράπετρα), ρωμαϊκών χρόνων, από μαύρο τιτανόλιθο (Αρ. Μ. 5051). Σώζεται το μεγαλύτερο τμήμα της, αποτελούμενο από τέσσερα κομμάτια όπου τα τρία συνανήκουν. Είναι αμφίγραφη. Στη μια όψη αναγράφεται το κείμενο της Συνθήκης της Ιεράπυτνας με τον βασιλέα της Μακεδονίας Αντίγονο. Στην άλλη όψη υπάρχει το κείμενο ισοπολιτείας με τους Αρκάδες.

Τιμητική επιγραφή (Αρ. Μ. 53), η οποία στήθηκε για να θυμίζει την τιμή που έκανε η πόλη της Ιεράπυτνας στον Τίτο Κλαύδιο Αρισταγόρα να τον ονομάσει προστάτη και έκδικο, δηλαδή προστάτη των συμφερόντων του Δήμου, γιατί επισκεύασε με δικά του χρήματα το κατεστραμμένο κτήριο των Δημόσιων Αρχείων.

Αμφορέας (Αρ. Μ. 522), από τη συνοικία Μανωλιανά Ιεράπετρας, 4ος π.Χ. αιώνας. Η διατήρησή του είναι πολύ καλή. Εκτός από την ανθεμωτή διακόσμηση στους ώμους, φέρει στις δύο πλευρές της κοιλιάς ενδιαφέρουσα ερυθρόμορφη διακόσμηση: στη μία εικονίζεται προετοιμασία του πολεμιστή με τη βοήθεια γυναικείας μορφής και την παρουσία γεροντικής, ίσως παιδαγωγού και στην άλλη, δύο ανδρικές μορφές προχωρούν προς μία τρίτη.

Πήλινο πλαστικό αγγείο (Αρ. Μ. 280). Το αγγείο έχει σχηματισθεί από την κωμική παράσταση γέρου που κάθεται στα πόδια του. Η κεφαλή δυσανάλογα μεγάλη, με μακριά γενειάδα, τεράστια φουσκωτή κοιλιά και κοντά πόδια που με δυσκολία τον στηρίζουν. Το στόμιο του αγγείου βρίσκεται πάνω στο κεφάλι του.

Μήτρα πελέκεως σε δύο κομμάτια, των μινωικών χρόνων, από στεατίτη. Στη λειασμένη επιφάνεια φαίνεται καθαρά η σχεδόν ορθογώνια εκβάθυνση με τις κατάλληλες καμπύλες, ώστε να σχηματίζονται με εξωτερικές πλευρές του πελέκεως που από το σχήμα και τις διαστάσεις του φαίνεται να ήταν πέλεκυς-εργαλείο.

Μαρμάρινο άγαλμα όρθιας γυναικείας μορφής η οποία πατά σε πλίνθο (Αρ.Μ. 842). Προέρχεται από κατάσχεση. Ρωμαϊκών χρόνων. Ύψος: 1,57μ. Φοράει ποδήρη χιτώνα και ιμάτιο, το οποίο καλύπτει και την κεφαλή. Στο ένα χέρι κρατάει στάχυ ενώ το άλλο είναι κεκαμμένο. Στην κεφαλή φέρει διάδημα διακοσμημένο με δύο φίδια.

Μαρμάρινο γυναικείο ακέφαλο άγαλμα (Αρ.Μ.843) από το χώρο του αρχαίου Θεάτρου στα Βιγλιά Ιεράπετρας, ύψους 1,38μ. Το άγαλμα πατάει σε συμφυή κυκλική πλίνθο. Η μορφή στηρίζει το βάρος του κορμού στο αριστερό πόδι και κάμπτεται ελαφρά το δεξί. Μακρύ ιμάτιο με πτυχές καλύπτει όλο το σώμα και πέφτει διαγώνια στο στήθος. Χαμηλά διακρίνεται ο ποδήρης χιτώνας. Λείπει ο πήχης του ενός χεριού ενώ το άλλο χέρι έχει σπάσει από τον ώμο. Ρωμαϊκών χρόνων.

Μαρμάρινο αγαλματίδιο ρωμαϊκών χρόνων, ανδρικής μάλλον μορφής, που πατά σε βάθρο (Αρ. Μ. 54), από τη Βιγλιά Ιεράπετρας, ύψους 0,58μ. Φοράει μακρύ χιτώνα και μανδύα, ενώ σώζονται δύο βόστρυχοι (κοτσίδες) της κόμης. Κρατάει λύρα στο αριστερό χέρι. Μάλλον εικονίζεται ο θεός Απόλλων ως κιθαρωδός στον τύπο του Μουσαγέτη.

Μαρμάρινη κεφαλή ανδρικού αγάλματος (Αρ. Μ. 55), υπερφυσικού μεγέθους, από το χώρο του αρχαίου Θεάτρου στα Βιγλιά Ιεράπετρας, ύψους 0,40μ.. Τα κοντά μαλλιά καταλήγουν στο μέτωπο σε γλωσσίδια. Τα χείλη σαρκώδη, τονισμένα τα τόξα των φρυδιών και τα αυτιά. Ρωμαϊκών χρόνων.

Επαρχία Σητείας

Η επαρχία Σητείας είναι η ανατολικότερη του νομού Λασιθίου και ίσως η πιο απομονωμένη περιοχή της Κρήτης. Λίγοι τόποι όμως έχουν να επιδείξουν τόσο πλούσια ιστορική κληρονομιά. Πρωτεύουσά της είναι η Σητεία. Πιθανόν το όνομά της προέρχεται από την αρχαία πόλη Ήτιδα ή Ητεία, που κατά την πιθανότερη εκδοχή βρισκόταν στο γειτονικό λόφο Πετρά. Η πόλη της Σητείας υπήρχε ως το 1651. Ο καταστροφικός σεισμός του 1508, η μανία του Χαϊρεντίν Μπαρμπαρόσα, ο οποίος δεν άφησε τίποτα όρθιο στο πέρασμά του και η καταστροφή του βενετσιάνικου φρουρίου από τους ίδιους τους Βενετούς για να μην πέσει στα χέρια των Τούρκων, την αφάνισαν και πέρασαν δυο αιώνες για να ξανακτιστεί γύρω στο 1870.

Στην περιοχή της Σητείας άκμασαν πολλά και μεγάλα κέντρα του μινωικού πολιτισμού: η Ζάκρος, το Παλαίικαστρο, ο Μόχλος, η Ψείρα, η Αγία Φωτιά, ο Πετράς, το Χαμαίζι και ο Μακρύ Γιαλός. Μεγάλες πόλεις των ιστορικών χρόνων ήταν η Ίτανος, η Πραισός και το νησάκι Λεύκη.

Η Ζάκρος είναι ένα από τα μεγάλα κέντρα του μινωικού πολιτισμού. Το ανάκτορό της είναι το μικρότερο από τα τέσσερα ανάκτορα της μινωικής Κρήτης μετά το ανάκτορο της Κνωσού, της Φαιστού και των Μαλίων. Απέχει 8 χιλιόμετρα από τη Ζάκρο και 46 από τη Σητεία. Το ανάκτορο είναι κτισμένο σε προφυλαγμένο κόλπο.

Πρώτος ο Άγγλος ναύαρχος Th. Spratt στα μέσα του περασμένου αιώνα αναφέρει ότι είδε ερείπια στην περιοχή. Στα τέλη του αιώνα οι Ιταλοί αρχαιολόγοι F. Halbherr και L. Mariani και ο Άγγλος A. Evans έκαναν δοκιμαστικές ανασκαφές μικρής κλίμακας στην περιοχή. Οι ανασκαφές αυτές γίνονται συστηματικότερες το 1901 από την Αγγλική Αρχαιολογική Σχολή με επικεφαλής τον P. Hogarth. Τότε ήρθε στο φως τμήμα του αρχαίου οικισμού και αρκετά σπίτια της Υστερομινωικής περιόδου με θαυμαστά ευρήματα: αγγεία, χάλκινα όπλα, εργαλεία, διπλούς πελέκεις, μαχαίρια και περίπου 500 πήλινα σφραγίσματα. Ο Hogarth έφτασε κοντά στα όρια του ανακτόρου αλλά δεν το αποκάλυψε. Η αποκάλυψη του ανακτόρου και της πόλης γύρω απ' αυτό έγινε εξήντα χρόνια αργότερα από τον έφορο αρχαιοτήτων Νικ. Πλάτωνα. Η αφορμή για να ξεκινήσουν και πάλι οι ανασκαφές ήταν κάποια χρυσά νομίσματα και ένα ξίφος που βρέθηκαν τυχαία στην περιοχή.

Η συνολική έκταση του ανακτόρου ξεπερνά τα 8000τ.μ. και ακολουθεί το βασικό σχέδιο των άλλων τριών ανακτόρων. Απλώνεται γύρω από μια κεντρική αυλή και υπάρχουν τέσσερις πτέρυγες γύρω της. Η κύρια είσοδος βρίσκεται στην ανατολική πλευρά του, αλλά υπάρχει και δεύτερη είσοδος στη βορειοανατολική πλευρά, όπου κατέληγε πλακόστρωτος δρόμος, ο οποίος ξεκινούσε από το λιμάνι. Ένας κλιμακωτός διάδρομος κατηφορίζει προς τη βορειοανατολική πύλη και προχωράει ως την

κεντρική αυλή. Η αυλή έχει διαστάσεις 30 X 12 μ. και περιβαλλόταν από μεγαλοπρεπείς προσόψεις και στοές με κίονες και πεσσούς που στήριζαν βεράντες. Στη βορειοδυτική γωνία της υπήρχε κτιστός βωμός. Χρησίμευε κι αυτή ως τόπος συγκεντρώσεων και θρησκευτικών τελετουργιών.

Η δυτική πτέρυγα περιλάμβανε τα θρησκευτικά διαμερίσματα και τις αποθήκες. Ήταν ο κατ' εξοχήν χώρος λατρείας, στον οποίο υπήρχε είσοδος πλαισιωμένη από δυο μικρότερες. Υπήρχε προθάλαμος, αίθουσα και μια μεγάλη υπόστυλη «αίθουσα τελετουργιών». Αυτή ήταν μια μεγαλοπρεπή αίθουσα με εσωτερικούς κίονες, πλακόστρωτο φωταγωγό με μεγάλα παράθυρα στα δυτικά και πολύθυρα. Το δάπεδο της αίθουσας είχε ιδιόρρυθμη διακόσμηση με πλαίσια από κονίαμα. Το ένα από τα δυο πολύθυρα οδηγούσε σε «αίθουσα συμποσίων», ονομασία που δόθηκε εξαιτίας των αμφορέων και οινοχόων που βρέθηκαν σ' αυτή. Οι τοίχοι και το δάπεδο της αίθουσας έχουν πλούσια διακόσμηση. Το δυτικό τμήμα της πτέρυγας καταλαμβάνεται από το Ιερό, το οποίο αποτελείται από έντεκα δωμάτια. Το κυρίως ιερό ήταν ένα μικρό δωμάτιο με ψηλό πεζούλι για την απόθεση αντικειμένων και κόγχη για τα ειδώλια. Δίπλα σ' αυτό υπήρχε υπόγεια δεξαμενή καθαρμών με 8 σκαλοπάτια. Νότια υπάρχουν βοηθητικά δωμάτια: ένα εργαστήριο λιθοξόου, αποθήκες με πιθάρια, αγγεία και διάφορα σκεύη και ένα θησαυροφυλάκιο με μεγάλες κιβωτιόσχημες θήκες. Αυτό το θησαυροφυλάκιο είναι το μοναδικό του μινωικού κόσμου, το οποίο βρέθηκε ασύλητο και έδωσε μια μεγάλη σειρά από αριστουργηματικά τελετουργικά σκεύη από πολύχρωμα μάρμαρα και φαγεντιανή. Πιο δυτικά υπάρχει το αρχαιοφυλάκιο, όπου πάνω σε πήλινα ράφια ήταν τοποθετημένα κιβωτίδια με ταξινομημένες πινακίδες της Γραμμικής Α γραφής, στις οποίες θα είχε καταγραφεί η περιουσία του ιερού. Στη δυτική πτέρυγα συνδυάζεται η θρησκεία και η οικονομία με χαρακτηριστικό τρόπο, καθώς η πτέρυγα περιείχε ιερό, αποθήκες και εργαστήρια. Από τον πάνω όροφο έπεσαν εργαλεία, το οποίο υποδηλώνει ότι και στον πάνω όροφο υπήρχαν εργαστήρια.

Στην ανατολική πτέρυγα βρίσκονται τα βασιλικά διαμερίσματα και το διοικητικό κέντρο. Η πτέρυγα όμως έχει καταστραφεί σε μεγάλο βαθμό από τις καλλιέργειες και τα δωμάτια αναγνωρίζονται με δυσκολία. Το μικρότερο δωμάτιο είναι το «διαμέρισμα της βασίλισσας» με κιονωτή κλιμακωτή είσοδο, φωταγωγό και εσωτερικό πολύθυρο. Ένας πλατύς διάδρομος συνδέει το «διαμέρισμα της βασίλισσας» με ένα λουτρό που ήταν συγχρόνως και «δεξαμενή καθαρμών», κοσμημένο με κιονίσκους και τοιχογραφίες. Μια τοιχογραφία απεικονίζει ιερά κέρατα πάνω σε βωμούς, γεγονός που καθιστά τη δεξαμενή ιερή. Δίπλα από το «διαμέρισμα της βασίλισσας» βρίσκεται το «διαμέρισμα του βασιλιά», το οποίο είναι μια μεγάλη αίθουσα με φωταγωγό, πολύθυρο και στοά. Ανατολικά βλέπουμε μια ευρύχωρη τετράγωνη αίθουσα, την μεγαλύτερη αίθουσα του ανακτόρου, για την οποία ο Νικ. Πλάτων υποστήριξε ότι πρόκειται για την Αίθουσα του Θρόνου. Ανατολικά από τα βασιλικά διαμερίσματα βρίσκεται το συγκρότημα της «Αίθουσας της Δεξαμενής». Στη μέση της

αίθουσας υπάρχει κυκλική δεξαμενή διαμέτρου 7 μ. με λείψανα αποχετευτικών αγωγών. Η δεξαμενή περιβαλλόταν με θωράκιο, το οποίο στήριζε μια σειρά από πέντε κίονες και είχε μια σκάλα 8 βαθμίδων, με την οποία γινόταν η άντληση του νερού. Η δεξαμενή δεν μάζευε βρόχινο νερό αλλά υπόγειο που ανάβλυζε από την γη. Ακόμα και σήμερα υπάρχει νερό σ' αυτή την πλευρά του παλατιού. Η θέση της σ' αυτή τη σημαντική αίθουσα αλλά και το γεγονός ότι μάζευε υπόγειο νερό δίνουν στη δεξαμενή μια ιδιαίτερη σημασία. Προφανώς εξυπηρετούσε τελετουργικούς σκοπούς. Ίσως οι ιερείς έκαναν λουτρά καθαρμού ή να επικοινωνούσαν με τη θεότητα. Ίσως το νερό που ανάβλυζε από τη γη ήταν μια εκδήλωση του θείου, όπως συνέβαινε στην αρχαία Αίγυπτο. Στους μεγάλους Αιγυπτιακούς ναούς υπήρχαν δεξαμενές, οι οποίες ονομάζονταν «ιερές λίμνες». Οι ιερείς και ο Φαραώ έκαναν εκεί τελετουργικά λουτρά καθώς υπήρχε η πεποίθηση ότι η δημιουργία ανανεωνόταν κάθε πρωί. Στο νότιο τμήμα της δεξαμενής υπήρχε μια άλλη υπόγεια τετράπλευρη δεξαμενή με 15 σκαλοπάτια, η λεγόμενη «Τυκτή Κρήνη». Δίπλα στην κρήνη είναι ένα κτιστό πηγάδι μέσα στο οποίο βρέθηκαν πολλές προσφορές προς τη θεότητα. Ανάμεσα σ' αυτές ήταν κι ένα κύπελλο με ελιές διατηρημένες άψογα μέσα στο νερό, οι οποίες όμως συρρικνώθηκαν αμέσως μόλις ήρθαν σε επαφή με τον αέρα.

Στη νότια πτέρυγα υπάρχει μικρό συγκρότημα εργαστηρίων χρωστικών ουσιών, αρωματοποιίας, λιθογλυφίας, ελεφαντουργίας και φαγεντιανουργίας.

Η πτέρυγα αυτή μπορεί να θεωρηθεί ο βιομηχανικός τομέας του ανακτόρου.

Στη βόρεια πτέρυγα υπάρχει ένα μεγάλο κλιμακοστάσιο, το οποίο οδηγεί στον πάνω όροφο, μια λουτρική εγκατάσταση και ένα μεγάλο δωμάτιο, προσιτό από διάδρομο, που ερμηνεύεται ως μαγειρείο και το οποίο εξυπηρετούσε μια «αίθουσα συμποσίων» στον πάνω όροφο. Στο ανατολικό τμήμα της πτέρυγας βρίσκονται οι «αποθήκες των βασιλικών διαμερισμάτων».

Το ανάκτορο περιστοιχιζόταν από την πόλη. Τα πιο κοντινά κτίρια στο ανάκτορο αποτελούσαν προσαρτήματά του για να οργανώνουν καλύτερα τη ζωή του ανακτόρου. Το γενικό ρυμοτομικό σχέδιο ήταν σε μεγάλα οικοδομικά τετράγωνα, το καθένα από τα οποία αποτελούνταν από 2-4 οικίες, διώροφες ή τριώροφες με πολλά δωμάτια. Το οδικό δίκτυο ήταν περίπλοκο και όλοι οι δρόμοι ήταν λιθόστρωτοι.

Το ανάκτορο ιδρύθηκε στη Νεοανακτορική II φάση, γύρω στο 1600π.Χ. και καταστράφηκε το 1450π.Χ. Δεν μπόρεσε να αποφύγει το ηφαίστειο της Σαντορίνης, όπως μας δείχνει το ηφαιστειακό υλικό που βρέθηκε στο ανάκτορο, οι μετατοπίσεις τοίχων, η κατάρρευση των πάνω ορόφων και τα ίχνη πυρκαγιάς. Η καταστροφή ήταν ξαφνική και οι κάτοικοι δεν πρόλαβαν να μαζέψουν τα πολύτιμα αντικείμενά τους. Ο χώρος δεν κατοικήθηκε ξανά. Το ανάκτορο βρέθηκε σήμερα ασύλητο

και τα πάνω από 10000 αντικείμενα εξαιρετικής τέχνης μάς βοηθούν να κατανοήσουμε καλύτερα τη μινωική τέχνη, θρησκεία και διοίκηση.

Τέλος, το ανάκτορο μας προσφέρει πολύτιμες πληροφορίες για τη καθημερινή ζωή του βασιλιά και του προσωπικού του. Σήμερα δεν έχουμε αμφιβολία ότι ο χαρακτήρας του ανακτόρου ήταν εμπορικός και ότι διεξαγόταν εμπόριο με την Ανατολή. Για την ακρίβεια, η Ζάκρος ήταν ένα από τα μεγαλύτερα διαμετακομιστικά κέντρα εμπορίου της Κρήτης και ένας σταθμός των πλοίων που ταξίδευαν για την Αφρική. Η Κρήτη έκανε εξαγωγές λαδιού, κρασιού και κέδρων στην Αίγυπτο, τη Συρία και σε άλλες χώρες. Από εκεί εισήγαγαν ελεφαντόδοντο, χρυσό, πολύτιμες και ημιπολύτιμες πέτρες, τα οποία επεξεργάζονταν οι Μινωίτες τεχνίτες. Η βιοτεχνία ήταν λοιπόν ιδιαίτερα αναπτυγμένη, καθώς η φτωχή και ορεινή περιοχή του ανακτόρου δεν επέτρεπε την καλλιέργεια της γης.

Στο βορειότερο άκρο της ανατολικής ακτής της Κρήτης υπάρχει ένας μινωικός οικισμός, το Παλαίκαстро. Απέχει 19 χιλιόμετρα ανατολικά από τη Σητεία και 89 χιλιόμετρα από τον 'γιο Νικόλαο. Ο οικισμός άκμασε κατά τη διάρκεια της Υστερομινωικής περιόδου (1550-1220π.Χ.). Υπάρχουν όμως και λείψανα της Πρωτομινωικής και Μεσομινωικής εποχής (3000-1550π.Χ.), κυρίως νεκροταφεία και μεγάλες κατοικίες. Ο οικισμός ερημώθηκε την ίδια περίοδο με τη Ζάκρο, αλλά σημειώθηκε μια ανακατάληψη του χώρου κατά την Υστερομινωική III περίοδο (1300-1220π.Χ.).

Η μινωική πόλη έχει βρεθεί στη θέση Ρουσόλακκος. Οι συστηματικές ανασκαφές πραγματοποιήθηκαν στις αρχές του αιώνα από την Αγγλική Αρχαιολογική Σχολή και συνεχίστηκαν το 1962. Το 1986 η Αγγλική Αρχαιολογική Σχολή ξεκίνησε πάλι τις ανασκαφές, οι οποίες συνεχίζονται μέχρι σήμερα.

Η πόλη καταλάμβανε έκταση 50000τ.μ., ήταν πλούσια, πυκνοκατοικημένη, πολύ καλά κτισμένη αλλά ατείχιστη. Όπως και η Ζάκρος, είχε ρόλο εμπορικό. Ένας μεγάλος κεντρικός δρόμος διασχίζει τον οικισμό. Άλλοι κάθετοι αριστερά και δεξιά μικρότεροι πλακόστρωτοι και συχνά βαθμιδωτοί δρόμοι χώριζαν την πόλη σε επτά συνοικίες. Υπάρχει η πεποίθηση ότι σε κάθε συνοικία κατοικούσε μόνο μια οικογένεια. Τα σπίτια ήταν προσανατολισμένα προς τον κεντρικό δρόμο και είχαν θαυμάσιες, επιβλητικές προσόψεις. Ο οικισμός διέθετε εξαίρετο αποχετευτικό σύστημα, το οποίο διακλαδίζεται σε όλες τις συνοικίες. Στο χώρο όμως δεν βρέθηκε ανάκτορο, πλατεία ή κάποια δημόσια αυλή.

Οι ανασκαφείς αρίθμησαν τις συνοικίες με λατινικούς αριθμούς. Μέχρι σήμερα δεν έχουν ανασκαφεί οι Συνοικίες I, VI, VII. Η Συνοικία II περιλαμβάνει πέντε σπίτια με μεγαλολιθικούς

εξωτερικούς τοίχους, ενώ οι εσωτερικοί ήταν κτισμένοι με πλίνθους. Τα κατώφλια, οι πλακοστρώσεις των δαπέδων και οι βάσεις των κίωνων ήταν κατασκευασμένα από ειδικό ασβεστόλιθο. Το σπουδαιότερο από τα σπίτια είχε είσοδο στον κεντρικό δρόμο, ενώ από τον ίδιο χώρο ξεκινούσε σκάλα που οδηγούσε στον δεύτερο όροφο. Πίσω από το χώρο αυτό υπήρχε μια υπαίθρια αυλή με ξύλινους κίονες, των οποίων σώζονται οι λίθινες βάσεις. Προθάλαμοι οδηγούν στο «μέγαρο», το κύριο δωμάτιο της οικίας. Στο κέντρο του υπήρχε ένας τετράγωνος χώρος, ένας φωταγωγός, που σε κάθε του γωνία σώζεται η βάση κίονα. Υπάρχουν ακόμα μαγειρεία, δεξαμενή καθαρού, πηγάδι, οικιακό νερό, αποθήκη λαδιού, λουτρό και χώρος υποδοχής, ο οποίος μεταγενέστερα χωρίστηκε και μετατράπηκε σε αποθήκες. Στην ίδια συνοικία υπάρχει και ένα ελαιοτριβείο, όπως δείχνει ένας διαχωριστήρας λαδιού και πίθοι για την αποθήκευσή του.

Η μεγαλύτερη συνοικία είναι η Συνοικία IV. Περιλαμβάνει πολλά σπίτια. Το σπουδαιότερο έχει στο κύριο δωμάτιο του φωταγωγό, όπως το σπίτι στη Συνοικία II. Στο κέντρο του πλακόστρωτου χώρου υπάρχει ένα είδος υπαίθριας εσωτερικής αυλής με χαμηλότερο βυθισμένο δάπεδο, το οποίο συγκέντρωνε τα νερά της βροχής και μέσω ενός οχετού τα αποχέτευε στο δρόμο.

Η Συνοικία III έχει ένα ιδιαίτερα μεγάλο σπίτι με πολυτελή πρόσοψη με μεγάλες πελεκητές πέτρες αλλά και δεύτερη είσοδο, μέγαρο με φωταγωγό, λουτρό και εργαστήριο. Πολλά από τα αγγεία που βρέθηκαν έχουν διακόσμηση με αιγυπτιακές επιρροές.

Η Συνοικία V αποτελείται από τέσσερις τουλάχιστον κατοικίες. Ορισμένες από αυτές χτίστηκαν πάνω στα παλαιότερα θεμέλια τους. Σ' αυτή τη συνοικία αποκαλύφθηκε ένα σταφυλοπιεστήριο.

Στην πόλη αυτή βρισκόταν το ιερό του Δικταίου Δία, το οποίο γνώρισε αδιάλειπτη συρροή πιστών από τους Γεωμετρικούς μέχρι τους Ελληνιστικούς και Ρωμαϊκούς χρόνους. Ελάχιστα μέρη του ναού σώζονται, μόνο ο περίβολος και ο βωμός. Στο χώρο του ναού βρέθηκαν πήλινες πλάκες από τη στέγη με πολεμικές σκηνές, αρχιτεκτονικά μέλη, χάλκινες ασπίδες, τρίποδες, αγγεία, μικροσκοπικός οπλισμός και ειδώλια. Το σημαντικότερο από τα ευρήματα είναι μια επιγραφή, σπασμένη σε πολλά κομμάτια, με ύμνο στο Δικταίο Δία. Ο ύμνος είναι ποίημα του 3ου ή 4ου αιώνα π.Χ. και αποτελεί επίκληση στον Δία να φέρει ευτυχία και ευφορία στους ανθρώπους. Τον έψαλαν γυμνοί νέοι που κρατούσαν ασπίδες και μιμούνταν τους Κουρήτες, οι οποίοι είχαν αναλάβει την προστασία του Δία από τη στιγμή της γέννησής του.

Αξιόλογο αρχαιολογικό ενδιαφέρον παρουσιάζει ένα μικρό νησάκι, ο Μόχλος. Το νησάκι αυτό ανήκει στην Κοινότητα Τουρλωτή, η οποία απέχει 28 χιλιόμετρα από τη Σητεία και 150 μ. από την Ξηρά. Στη μινωική εποχή δεν ήταν νησί αλλά χερσόνησος και διέθετε δυο λιμάνια. Αυτό συνέβαινε,

γιατί η επιφάνεια της θάλασσας ήταν χαμηλότερη και ο Μόχλος είχε ενωθεί με τη στεριά με ένα μικρό και στενό πορθμό. Σε κάθε πλευρά του πορθμού υπήρχε ένα λιμανάκι για την προστασία των πλοίων. Το νησί κατοικήθηκε σ' όλες τις φάσεις της μινωικής εποχής και αργότερα στα ελληνιστικά, ρωμαϊκά και βυζαντινά χρόνια.

Στην περιοχή ξεκίνησαν ανασκαφικές εργασίες το 1908 από τον Αμερικανό αρχαιολόγο R. Seager, οι οποίες έφεραν στο φως οικισμό, ο οποίος κατοικήθηκε στην Πρωτομινωική, Μεσομινωική και Υστερομινωική φάση, καθώς και ένα μεγάλο πρωτομινωικό νεκροταφείο. Τις ανασκαφές συνέχισε το 1971 ο Κ. Δαβάρας.

Ο μινωικός οικισμός των Μεσομινωικών και Υστερομινωικών χρόνων καθώς και το νεκροταφείο του βρίσκεται στο νότιο τμήμα του νησιού αλλά σώζονται μόνο ερείπια. Το νεκροταφείο αποτελείται από λαξευτούς τάφους με ταφές σε σαρκοφάγους και ταφικούς πίθους. Ο ελληνορωμαϊκός και βυζαντινός οικισμός βρίσκεται στο βόρειο τμήμα.

Το νεκροταφείο των Πρωτομινωικών χρόνων βρίσκεται στο δυτικό τμήμα του νησιού. Ορισμένοι τάφοι είναι κατασκευασμένοι κάτω από τους βράχους, σαν σπίτια και είχαν τη μορφή μικρών ορθογωνίων κτισμάτων με δυο δωμάτια. Άλλες ταφές έγιναν σε λάκκους ή κοιλότητες εδάφους. Όλοι οι τάφοι, όμως, έδωσαν πολύ σημαντικά ευρήματα: 120 θαυμάσια αγγεία της πρωτομινωικής περιόδου, αμφορείς της Μεσομινωικής και Υστερομινωικής περιόδου, σφραγιδόλιθους, περόνες, χάλκινα εγχειρίδια, αλυσίδες, ένα περιδέριο και μια ασημένια πυξίδα. Όμως, η συλλογή χρυσών κοσμημάτων της Πρωτομινωικής περιόδου είναι το πλουσιότερο εύρημα. Βρέθηκαν εξαιρετικά χρυσά διαδήματα, χτένες μαλλιών και τιάρες αλλά ξεχωριστό όλων είναι ένα χρυσό σφραγιστικό δακτυλίδι, με παράσταση γυμνής θεότητας καθισμένης σε πλοίο και με τα χέρια σε στάση αποχαιρετισμού. Η μεγάλη παρουσία χρυσού υποδηλώνει την ύπαρξη πλούσιων οικογενειών. Επίσης, φανερώνει τις εμπορικές σχέσεις του Μόχλου με τις παράλιες πόλεις της Μέσης Ανατολής, οι οποίες εξήγαγαν χρυσό.

Ο Μόχλος λοιπόν υπήρξε ένα σημαντικό μινωικό λιμάνι με μεγάλη οικονομική άνθηση.

Βορειοδυτικά του Μόχλου και σε μικρή απόσταση από την ακτή βρίσκεται το νησάκι Ψείρα, σημαντικό λιμάνι της αρχαιότητας. Το όνομά του πιθανόν οφείλεται στην ομοιότητά του με το ομώνυμο παράσιτο. Το νησί κατοικήθηκε σε όλες τις φάσεις της μινωικής εποχής. Ο ναυτοεμπορικός οικισμός και το νεκροταφείο του, τα οποία βρίσκονται στο ανατολικό μέρος του νησιού, ανασκάφηκαν από τον Αμερικανό αρχαιολόγο R. Seager το 1909 και αργότερα, το 1986 και ύστερα από τους Ph. Betancourt και Κ. Δαβάρα.

Στο κέντρο του οικισμού υπάρχει πλατεία γύρω στην οποία χτίζονταν τα σπίτια. Τα σπίτια έχουν αρκετές ομοιότητες με τα αντίστοιχα των Γουρνιών ως προς την τοιχοδομία. Ένας κεντρικός δρόμος διασταυρώνεται με μικρότερους κάθετους πλακόστρωτους δρόμους, οι οποίοι συνδέουν τα σπίτια μεταξύ τους. Το πιο πιθανό είναι ο οικισμός να καταστράφηκε ολοκληρωτικά από την έκρηξη του ηφαιστείου της Σαντορίνης. Πιστεύεται ότι πρόκειται για ένα οικισμό πλούσιων εμπόρων, ναυτικών και βιοτεχνών, οι οποίοι ασχολούνταν με την επεξεργασία της πορφύρας και των σπόγγων. Διέθεταν τα προϊόντα τους σε άλλες πόλεις της Κρήτης και προμηθεύονταν απ' αυτές αγροτικά προϊόντα, καθώς η γη τους ήταν βραχώδης και άγονη.

Οι ανασκαφές έφεραν στο φως θαυμάσια αγγεία, τα οποία θεωρούνται τα καλύτερα του είδους τους στη μινωική εποχή. Ένα από τα σπίτια είχε ανάγλυφες τοιχογραφίες, στις οποίες εικονίζονται δυο γυμνόστητες γυναικείες μορφές με εντυπωσιακές ενδυμασίες καθισμένες στα βράχια στη θάλασσα. Οι τοιχογραφίες αυτές είναι εξαιρετικά όμορφες και λεπτοδουλεμένες και θυμίζουν ανάλογες τοιχογραφίες από την Κνωσό.

Το μεγαλύτερο νεκροταφείο της μινωικής Κρήτης βρίσκεται στο χωριό Αγία Φωτιά, το οποίο βρίσκεται 7 χιλιόμετρα ανατολικά από τη Σητεία. Οι ανασκαφές του Κ. Δαβάρα το 1971 έφεραν στο φως ένα μεγάλο νεκροταφείο της Πρωτομινωικής περιόδου. Ανασκάφηκαν περίπου 300 τάφοι λακκοειδείς και θαλαμοειδείς λαξευτοί, οι οποίοι θυμίζουν αρκετά τους κυκλαδικούς. Περιείχαν περίπου 1800 αγγεία διαφόρων τύπων, κυρίως βέβαια του «ρυθμού Πύργου», σε άριστη κατάσταση, στιλβωτά και εγχάρακτα. Η συλλογή αυτών των αγγείων εκτίθεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο του Αγίου Νικολάου. Από τα άλλα ευρήματα αναφέρονται λεπίδες οψιανού, χάλκινα εγχειρίδια, ακίστρια, εργαλεία, αιχμές από δόρατα κ.α. Εξαιρετικά θεωρούνται δυο ζωόμορφα φυλακτά από μολύβι. Το νεκροταφείο μαρτυρεί τις στενές σχέσεις της Κρήτης με τις Κυκλάδες στο Α' μισό της 3ης χιλιετίας.

Δυτικά από το νεκροταφείο, περίπου 150 μ. πάνω στο λόφο Κουφωτά, η αρχαιολόγος Μ. Τσιμποπούλου αποκάλυψε το 1984-1985 ένα ορθογώνιο τειχισμένο κτίριο, ιδιαίτερα συμμετρικό, το οποίο χρονολογείται στο τέλος την πρωτομινωικής περιόδου. Το κτίριο αυτό έχει μεγάλες διαστάσεις, μακρόστενη κεντρική αυλή και πολλά δωμάτια. Έχει δυο εισόδους, τη μια στα δυτικά και την άλλη στα ανατολικά. Δεν βρέθηκαν ιδιαίτερα ευρήματα, μόνο λίγα πήλινα αγγεία και κάποια λίθινα εργαλεία και σκεύη.

Σημαντικός οικισμός των μινωικών χρόνων είναι ο Πετράς, ο οποίος βρίσκεται 500 μ. ανατολικά από την πόλη της Σητείας. Στις αρχές του αιώνα έγιναν οι πρώτες δοκιμαστικές ανασκαφές, καθώς ήταν

ορατοί κάποιοι τοίχοι, οι οποίοι υποδείκνυαν τον οικισμό. Συστηματικές ανασκαφές ξεκίνησαν το 1986 από την αρχαιολόγο Μ. Τσιμποπούλου και συνεχίζονται μέχρι σήμερα.

Ο οικισμός εμφανίζεται στους Πρωτομινωικούς χρόνους (2600-2300π.Χ.) και συνεχίζει να υπάρχει μέχρι το 1450π.Χ., οπότε καταστράφηκε, όπως και τα άλλα μινωικά κέντρα. Κατά την Παλαιοανακτορική εποχή (2000-1650π.Χ.) οικοδομήθηκε κεντρικό κτίριο ανακτορικού χαρακτήρα στην κορυφή του λόφου. Η μεγάλη ακμή του όμως τοποθετείται κατά τους Νεοανακτορικούς χρόνους (2000-1450π.Χ.) με μια νέα οικοδομική φάση με πολλές τροποποιήσεις.

Η πόλη καταλάμβανε ολόκληρο το λόφο. Στους πρόποδες του λόφου αποκαλύφθηκε κυκλώπειο τείχος με τρεις πύργους. Στο κέντρο της πόλης βρισκόταν το κεντρικό κτίριο, η πρόσβαση στο οποίο γινόταν από ένα μεγάλο πλακόστρωτο δρόμο. Άλλοι δρόμοι, επίσης πλακόστρωτοι, οδηγούσαν στα σπίτια της πόλης, τα οποία στην πλειοψηφία τους ήταν διώροφα, κτισμένα πάνω σε άνδηρα εξαιτίας των απότομων κλίσεων. Στο ισόγειο βρίσκονταν οι αποθηκευτικοί και εργαστηριακοί χώροι, ενώ στον όροφο ήταν η κυρίως κατοικία. Αποκαλύφθηκαν πολλά ευρήματα αλλά ξεχωρίζουν ένα πέτρινο πατητήρι σταφυλιών και αρκετά πήλινα αγγεία με εγχάρακτα τεκτονικά σημεία.

Το μοναδικό ελλειπτικό σπίτι της μινωικής εποχής με την πιο ιδιότυπη αρχιτεκτονική αποκαλύφθηκε στη θέση «Σουβλωτό Μουρί» κοντά στο χωριό Χαμαίζι, το οποίο βρίσκεται στο δρόμο Αγίου Νικολάου Σητείας και σε απόσταση 11 χιλιομέτρων από την πόλη της Σητείας. Το σπίτι αυτό ανασκάφηκε το 1903 από το Στ. Ξανδουδίδη και αργότερα το 1971 από τον Κ. Δαβάρα. Το ιδιότυπο σχήμα του οφείλεται στη μορφολογία του εδάφους όπου βρίσκεται. Έχει μια μικρή αυλή με μια κτιστή δεξαμενή και ένα υδαταγωγό στο κέντρο της. Γύρω από την αυλή υπάρχουν τα δωμάτια. Το κτίριο χρονολογείται στην τελευταία φάση της Προανακτορικής περιόδου. Από τα ευρήματα αναφέρονται πήλινα αγγεία, σκεύη, ειδώλια, χάλκινα εργαλεία και ένα τμήμα πήλινης τράπεζας προσφορών. Αυτά οδήγησαν τον αρχαιολόγο Νικ. Πλάτων να το θεωρήσει ιερό κορυφής.

Στο χωριό Μακρύ Γιαλό, το οποίο βρίσκεται 63 χιλιόμετρα νοτιοανατολικά από τον Άγιο Νικόλαο, έχουν αποκαλυφθεί μια μινωική και μια ρωμαϊκή έπαυλη.

Η μινωική έπαυλη ανασκάφηκε το 1972 από τον Κ. Δαβάρα στη θέση Πλακάκια. Το αρχιτεκτονικό της σχέδιο μιμείται εκείνο των ανακτόρων. Έχει κεντρική αυλή και η κύρια είσοδος ήταν βόρεια. Είχε όμως εισόδους και στα δυτικά και στα ανατολικά. Στη γωνία της αυλής υπάρχει μια αίθουσα με πεσσοστοιχία και βωμό. Στην έπαυλη βρέθηκαν πήλινα αγγεία, ένα κύπελλο ιερής κοινωνίας, χάλκινο ειδώλιο και μια σφραγίδα με παράσταση ιερού πλοίου.

Η ρωμαϊκή έπαυλη ανασκάφηκε το 1976 από τον Ν. Παπαδάκη στη θέση Κατωβίγλι και καλύπτει μια έκταση 3 στρεμμάτων. Κατοικήθηκε από τον 2οπ.Χ. μέχρι τον 4ομ.Χ. αιώνα. Ήταν ισόγεια, κεραμοσκεπής και είχε μια μακρόστενη κεντρική αυλή, γύρω από την οποία ήταν διευθετημένα 37 δωμάτια και χώροι. Τα πιο σημαντικά δωμάτια ήταν το συγκρότημα των λουτρών, οι δεξαμενές και οι αίθουσες υποδοχής. Μερικά μάλιστα είχαν ψηφιδωτά δάπεδα. Ανάμεσα στα ευρήματα αναφέρεται ένα ακέφαλο άγαλμα του θεού Πάνα.

Δίπλα στο ξακουστό φοινικόδασος Βάι και σε απόσταση 27 χιλιομέτρων από τη Σητεία βρίσκονται τα ερείπια της αρχαίας πόλης Ιτάνου. Η Ίτανος είναι μια από τις τρεις ισχυρές πόλεις της ανατολικής Κρήτης. Οι άλλες δυο είναι η Ιεράπυτνα και η Πραισός.

Η ίδρυση της πόλης ανάγεται στους Προϊστορικούς χρόνους. Πρώτος την αναφέρει ο Όμηρος. Η Ίτανος αναφέρεται επίσης από τον Ηρόδοτο και τον Στέφανο Βυζάντιο. Ο Βυζάντιος πιστεύει ότι η ίδρυσή της ανάγεται στον Ίτανο Φοίνικα. Ο Ηρόδοτος αναφέρει την πόλη στη διήγησή του για την ίδρυση το 631 της Κυρήνης από τους Θηραίους.

Η πόλη ήταν κυρίαρχη σε όλη την περιοχή της Σητείας και υπήρξε σπουδαίο εμπορικό λιμάνι της Κρήτης με την Εγγύς και Μέση Ανατολή. Η Κρήτη έκανε εξαγωγές πορφύρας, σπόγγων, γυαλιού και αλιευμάτων σ' αυτές τις χώρες. Η πόλη ήταν ιδιαίτερα πλούσια λόγω του εμπορίου και των εσόδων που αποκόμιζε από το ιερό του Δικταίου Δία στο Παλαίικαστρο. Όλα αυτά επιβεβαιώνονται από την πολυπληθή παρουσία ναών και πολυτελών μαρμάρινων οικοδομών. Οι δραστηριότητες αυτές έγιναν αφορμή ανταγωνισμού με άλλες ισχυρές πόλεις της περιοχής. Οι Ιτάνιοι βρίσκονταν σε συνεχείς προστριβές με τους κατοίκους της Πραισού. Γι' αυτό τον λόγο ζήτησαν τη βοήθεια του βασιλιά της Αιγύπτου Πτολεμαίου του Φιλομήτορα το 146π.Χ. Αυτός τους βοήθησε στρατιωτικά στέλνοντας φρουρές στην Ίτανο. Η εμπλοκή του Αιγύπτου βασιλιά και ο πόλεμος της Πραισού με την Ιεράπυτνα έθεσαν τέλος στη διαμάχη της Πραισού με την Ίτανο. Όλα αυτά περιγράφονται στην εντοιχισμένη επιγραφή με τη συνθήκη, γνωστή ως «επιγραφή των Μαγνητών», η οποία σώζεται αριστερά του καθολικού της Μονής Τοπλού. Η πόλη στα κλασικά χρόνια είχε πολλούς ναούς (Αθηνάς, Τύχης, Ασκληπιού) και έκοβε αργυρά νομίσματα με την κεφαλή της Αθηνάς, θαλασσινά θέματα ή ένα αετό. Στα Ρωμαϊκά χρόνια συνεχίζει να ακμάζει. Οι Ρωμαίοι της επιτρέπουν να κόβει νομίσματα και να συμμετέχει στο «Κοινόν των Κρητών». Η ακμή της συνεχίζεται ως τα Βυζαντινά χρόνια αλλά καταστράφηκε τον 9ο αιώνα από τους Σαρακηνούς.

Η περιοχή ανασκάφηκε το 1950 από τη Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή και ήρθαν στο φως η ελληνιστική ακρόπολη και το νεκροταφείο στο λόφο έξω από την πόλη. Οι περισσότεροι τάφοι βρέθηκαν σε καλή κατάσταση. Επίσης, αποκαλύφθηκαν τρεις παλαιοχριστιανικές βασιλικές.

Η αρχαία πόλη Πραισός, η πρωτεύουσα των Ετεοκρητών, βρίσκεται στη σημερινή θέση του χωριού Βαβέλοι ή Νέα Πραισός, 17 χιλιόμετρα νότια από τη Σητεία. Η πόλη αυτή ήταν μια από τις πιο ισχυρές στην ανατολική Κρήτη. Ήταν πολύ πλούσια και αυτό το αποδεικνύουν οι επιγραφές και τα νομίσματα που βρέθηκαν στα ερείπια της πόλης. Η επικράτειά της εκτεινόταν σε όλη σχεδόν την σημερινή επαρχία της Σητείας εκτός από την ανατολική ακτή, την οποία κατείχε η Ίτανος και η Δραγμός (βρίσκεται στο Παλαίκαστρο). Η Ίτανος, η Δραγμός και η Πραισός βρίσκονταν σε διαμάχη για τα εδαφικά και οικονομικά συμφέροντα στην περιοχή. Τελικά, ύστερα από αγώνες οι Πραισίοι υπέταξαν την πόλη Δραγμό και πήραν το ιερό του Δικταίου Δία υπό την κυριαρχία τους. Το ιερό όμως έγινε η αιτία διαμάχης με την Ίτανο, η οποία κατάφερε να το κερδίσει. Η σημαντική δύναμη που κατέχει η Ιεράπυτνα αναγκάζει την Πραισό να συνθηκολογήσει με την Ίτανο για να στραφούν μαζί εναντίον της Ιεράπυτνας. Μετά από σφοδρές συγκρούσεις επικράτησε η Ιεράπυτνα το 146π.Χ. και κατέστρεψε την Πραισό, σκότωσαν ή αιχμαλώτισαν τους κατοίκους. Όσοι γλίτωσαν, κατέφυγαν σε μικρότερες γειτονικές πόλεις.

Ανασκαφές ξεκίνησε στην περιοχή ο Ιταλός αρχαιολόγος Fr. Halbherr το 1884 αλλά πιο συστηματικές έγιναν το 1901 από την Αγγλική Αρχαιολογική Σχολή. Διαπιστώθηκε ότι η πόλη κατοικείται από το τέλος της Μινωικής εποχής και άκμασε κυρίως στα Γεωμετρικά και Αρχαϊκά χρόνια. Ήταν κτισμένη πάνω σε τρεις λόφους, από τους οποίους οι δυο διέθεταν ισχυρά τείχη με ακρόπολη στην κορυφή. Ο τρίτος λόφος ήταν έξω από τα τείχη και ονομάστηκε «Λόφος Βωμός», όπου αποκαλύφθηκε και βωμός θυσιών. Ο βωμός περιβάλλεται από τέμενος και βρέθηκαν δυο επιγραφές σε ετεοκρητική γλώσσα, μπρούτζινα και πήλινα αφιερώματα, χάλκινες ασπίδες, κράνη, θώρακες και πήλινα και χάλκινα ειδώλια.

Στην Ακρόπολη ανασκάφηκε ένα ενδιαφέρον ελληνιστικό μνημείο, πιθανόν το «Ανδρείον» της πόλης. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν και μια σειρά θολωτών τάφων, οι οποίοι χρησιμοποιήθηκαν από το τέλος της Μινωικής ως το τέλος της Ελληνιστικής περιόδου. Ανάμεσα στα ευρήματα των τάφων ήταν δυο αθηναϊκοί αμφορείς με διακόσμηση του 6ου αιώνα π.Χ., έπαθλα προφανώς κάποιου Πραισίου αθλητή, ο οποίος νίκησε στους Παναθηναϊκούς αγώνες.

Σημαντικό κέντρο της ανατολικής Κρήτης, τέλος, είναι το μικρό νησί Κουφονήσι ή Λεύκη, το οποίο βρίσκεται απέναντι από τη νότια παραλία της Σητείας, στο Λιβυκό πέλαγος. Το νησί αυτό αναφέρεται από τον Πλίνιο. Ειδικότερη αναφορά υπάρχει στην εντοχισμένη επιγραφή στο καθολικό της μονής Τοπλού, γνωστή ως η «Διαιτησία των Μαγνητών». Η επιγραφή αυτή αναφέρει τις διαμάχες Ιτάνου και Ιεράπυτνας. Η Λεύκη ήταν σημαντικός σταθμός αλιείας σπόγγων και

επεξεργασίας πορφύρας και είχε μια θέση στρατηγικής σημασίας. Γι' αυτούς τους λόγους έγινε αιτία διαμάχης ανάμεσα στις δυο πόλεις και τελικά την απέκτησε η Ίτανος.

Πρώτος ο Άγγλος ναύαρχος Th. Spratt στα μέσα του περασμένου αιώνα περιέγραψε λεπτομερώς τα ερείπια που παρατήρησε στο νησί αλλά ανασκαφές έγιναν πολύ αργότερα, μόλις το 1976 από τον αρχαιολόγο Ν. Παπαδάκη.

Το νησί φαίνεται να κατοικήθηκε συνεχώς από τους Πρωτομινωικούς χρόνους (3000-2200π.Χ.) μέχρι τα Παλαιοχριστιανικά χρόνια και καταστράφηκε τον 4ο αιώνα. Οι ανασκαφές έφεραν στο φως ένα μεγάλο συνοικισμό των Ελληνορωμαϊκών χρόνων, ο οποίος ήταν αρκετά οργανωμένος. Στη βορειοανατολική πλευρά του νησιού βρέθηκε ένα καλά διατηρημένο λίθινο θέατρο χωρητικότητας 1000 ατόμων. Μέρος του κοίλου και των εδωλίων δεν σώζεται σήμερα. Η ορχήστρα ήταν ημικυκλική και επενδυμένη με πήλινες πλάκες. Το σκηνικό οικοδόμημα έχει καταστραφεί στο δυτικό τμήμα του, αλλά σώζονται το ανατολικό, το παρασκήνιο, το λογείο, το υποσκήνιο και η ανατολική πάροδος, η οποία φαίνεται ότι κάποτε ήταν στεγασμένη με θόλο.

Αξιόλογο οικοδόμημα του οικισμού ήταν το συγκρότημα των δημόσιων λουτρών, το οποίο χρησιμοποιήθηκε από τον 1ο μέχρι τον 4ο αιώνα. Ακολουθεί τους κανόνες της ρωμαϊκής πολεοδομίας και περιλαμβάνει όλους τους χώρους, οι οποίοι χρησιμοποιούνται σε ένα τέτοιο κτίριο. Υπήρχε ένας κήπος για τη ξεκούραση των πελατών και γύρω του εκτείνονται τα δωμάτια. Πρόκειται για ένα κεντρικό λεβητοστάσιο, δυο υπόκαυστα, λουτρώνες για εφίδρωση και αποδυτήρια. Οι χώροι ήταν καλυμμένοι με μαρμάρινη επένδυση και στους τοίχους και στο πάτωμα, γεγονός που δείχνει την πολυτέλεια του χώρου.

Ο οικισμός απλώνεται νοτιοανατολικά από το θέατρο. Τα σπίτια είναι αρκετά μεγάλα. Εντυπωσιακή είναι η σειρά μεγάλων θολωτών δεξαμενών που με κτιστούς αγωγούς διοχέτευαν νερό από τις πηγές στα σπίτια. Χαρακτηριστικό είναι ένα σπίτι - έπαυλη, του οποίου σώζονται 8 δωμάτια. Τα δυο δωμάτια, στα οποία υποδέχονταν τους ξένους, ήταν στρωμένα με άσπρες και μαύρες ψηφίδες που σχημάτιζαν διάφορα γεωμετρικά σχέδια. Μάλλον πρόκειται για σπίτι αλιέων πορφύρας, καθώς βρέθηκαν μαγειρεία και οικιακό εργαστήριο για την κατεργασία της πορφύρας.

Στο νότιο τμήμα του νησιού υπάρχει ένας ναός μεγάλων διαστάσεων (18 X 15,70 μ.), του οποίου σώζεται το κρηπίδωμα με κεντρική είσοδο από την ανατολική στενή πλευρά και δεύτερη είσοδο, κλιμακωτή, στη βόρεια πλευρά. Το 1920 ο ναός μεταβλήθηκε σε λατομείο για την κατασκευή του φάρου. Στη βορειοδυτική γωνία του ναού βρέθηκε δυο τμήματα από ένα κολοσσιαίο ρωμαϊκό άγαλμα, το οποίο παρίστανε ένθρονη θεότητα.

Τα πολυάριθμα ευρήματα της επαρχίας Σητείας στεγάζονται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Σητείας, το οποίο βρίσκεται στο νοτιοανατολικό τμήμα της πόλης, στην αρχή του δρόμου από Σητεία προς Ιεράπετρα. Το μουσείο εγκαινιάστηκε το 1984 και είναι το τρίτο σε μέγεθος μουσείο της Κρήτης. Τα εκθέματα καλύπτουν την περίοδο από το 3500π.Χ. μέχρι το 500μ.Χ. και είναι χωρισμένα σε τέσσερις ενότητες: την ενότητα της Μινωικής περιόδου, την ενότητα Ζάκρου, την ενότητα της Γεωμετρικής και Αρχαϊκής περιόδου και, τέλος, την ενότητα της Ελληνιστικής και Ελληνορωμαϊκής περιόδου.

Στη μινωική ενότητα τα σημαντικότερα εκθέματα είναι τα πήλινα αγγεία από το νεκροταφείο της Αγίας Φωτιάς καθώς και τα αναθήματα από τα ιερά κορυφής της περιοχής της Σητείας. Τα ιερά κορυφής είναι μια ιδιαιτερότητα της μινωικής Κρήτης. Πρόκειται για χώρους λατρείας σε κορυφές βουνών. Σ' αυτούς τους χώρους έχουν βρεθεί πολλά πήλινα ειδώλια, τα οποία ήταν δώρα προς τη θεότητα. Τα σημαντικότερα ιερά κορυφής στη Σητεία είναι εκείνο του Πετσοφά και του Τραόσταλου στην ανατολική ακτή και του Πισκοκέφαλου στη νότια ακτή. Επίσης, πολύ σημαντικά είναι τα ευρήματα του νεκροταφείου στο Μόχλο, τα περισσότερα των οποίων είναι πήλινα και λίθινα αγγεία. Ξεχωρίζει ένα ρυτό σε σχήμα ταύρου και μια πυξίδα με διακόσμηση ανθρώπινων μορφών. Σε άλλες προθήκες βρίσκονται τα ευρήματα από τη μινωική πόλη του Παλαϊκάστρου και τα πήλινα αγγεία από τον οικισμό της Ψείρας. Ανάμεσα στις προθήκες εκτίθενται μινωικές σαρκοφάγοι από όλα τα νεκροταφεία που έχουν ανασκαφεί σ' όλη την περιοχή της Σητείας.

Τα ευρήματα που έχουν συγκεντρωθεί στην ενότητα της Ζάκρου δεν δίνουν μια ολοκληρωμένη εικόνα του ανακτόρου, γιατί πολλά ευρήματα εκτίθενται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Ηρακλείου. Εντυπωσιακά είναι τα πιθάρια για την αποθήκευση τροφίμων, ένας πήλινος λήνος, αγγείο για το πάτημα των σταφυλιών και οι εγχάρακτες επιγραφές Γραμμικής Α, οι οποίες βρέθηκαν στο αρχειοφυλάκιο του ανακτόρου.

Η ενότητα «Γεωμετρική και Αρχαϊκή Σητεία» περιλαμβάνει ευρήματα από τον 9ο μέχρι τις αρχές του 5ου αιώνα π.Χ. Εδώ εκτίθενται πήλινα αγγεία με γεωμετρικά σχέδια και πήλινα αγγεία, ειδώλια και κοσμήματα της αρχαϊκής περιόδου. Αξιόλογα είναι τα πήλινα πλακίδια με τις ανάγλυφες μορφές πάνω σε ένα άρμα, τα οποία βρέθηκαν σε έναν αποθέτη αρχαϊκού ιερού στην πόλη της Σητείας. Οι μορφές θυμίζουν μορφές αιγυπτιακής τέχνης και χρονολογούνται στον 7ο αιώνα π.Χ.

Στην ενότητα με τα ελληνιστικά και ελληνορωμαϊκά ευρήματα εκτίθενται πήλινα αγγεία, σφραγίδες από λαβές αμφορέων, μολύβδινα, χάλκινα και σιδερένια αντικείμενα και νομίσματα διαφόρων πόλεων. Σε ξεχωριστή προθήκη εκτίθενται τα ευρήματα από τη Λεύκη.

Στον προθάλαμο του μουσείου εκτίθεται το χρυσελεφάντινο αγαλματίδιο ανδρικής μορφής από το Παλαίκαστρο, το οποίο είναι ένα σπάνιο εύρημα της Υστερομινωικής περιόδου και στην αυλή λίθινα ευρήματα και αρχιτεκτονικά μέλη.

Η επαρχία της Σητείας διαθέτει δυο από τις πιο σπουδαίες και ιστορικές μονές της Κρήτης. Η μια είναι η μονή της Παναγίας Ακρωτηριανής και η άλλη η μονή Καψά.

Η μονή της Παναγίας Ακρωτηριανής βρίσκεται σε απόσταση 20 χιλιομέτρων ανατολικά της Σητείας. Είναι αφιερωμένο στο Γενέθλιο της Θεοτόκου και στον Άγιο Ιωάννη τον Θεολόγο. Η μονή έχει και άλλο όνομα, ονομάζεται μονή Τοπλού. Το όνομα αυτό είναι τούρκικο και σημαίνει κανόνι. Μετονομάστηκε σε Τοπλού στην Τουρκοκρατία γιατί διέθετε από την εποχή της Ενετοκρατίας ένα κανόνι. Δεν είναι όμως αβάσιμη η άποψη ότι η ονομασία προέρχεται από τη συγκοπή της λέξης «το πλού(σιο) μοναστήρι», επειδή η μονή διέθετε τεράστια περιουσία.

Ο χρόνος ίδρυσης της δεν είναι βέβαιος. Όπως δείχνουν οι τοιχογραφίες, ο μικρός αυτός ναός κτίστηκε κατά το 19ο αιώνα. Το 1460-1471 η μονή καταστράφηκε από Τούρκους πειρατές. Ξαναχτίστηκε σύμφωνα με το φρουριακό σύστημα της εποχής και ως το τέλος του 16ου αιώνα είχε αποκτήσει πλούτο και κύρος και είχε ιδρύσει πολλά μετόχια σε όλη την Κρήτη. Ύστερα από ένα σεισμό στις αρχές του 17ου αιώνα ανακαινίστηκε από την ηγούμενο Γαβριήλ Παντόγαλο. Το 1646 έπεσε στα χέρια των Τούρκων, οι οποίοι το λεηλάτησαν, το διέλυσαν και ανάγκασαν τους μοναχούς να το εγκαταλείψουν. Το 1821 ο Τούρκος Τοπάρχης της Σητείας έσφαξε μάχιμο πληθυσμό μπροστά την εξωτερική είσοδο της μονής. Μεταξύ των σφαγιασθέντων ήταν και 12 μοναχοί της μονής. Όσοι επέζησαν έφυγαν και το μοναστήρι ερημώθηκε και πάλι. Σ' όλη την περίοδο της Τουρκοκρατίας λειτούργησε κρυφό σχολείο στο χώρο της μονής και μετά το 1870 ιδρύθηκε και λειτούργησε εκεί αλληλοδιδασκτικό σχολείο.

Ο ναός έχει τετράγωνο σχήμα και περιβάλλεται από ψηλό και ισχυρό τοίχος. Το κύριο κτίριο έχει έκταση 800τ.μ. , είναι τριώροφο με συνολικό ύψος 10 μέτρα. Έχει δύο κλίτη, το βόρειο που είναι αφιερωμένο στο Γενέθλιο της Θεοτόκου και το νότιο αφιερωμένο στον Άγιο Ιωάννη τον Θεολόγο. Το κωδωνοστάσιο της μονής είναι κτισμένο χωριστά από τη εκκλησία, μπροστά από το βόρειο κλίτος, σε ιταλικό τύπο, διακοσμημένο με ανάγλυφα στέμματα και σταυρούς με επιγραφές. Στα δυτικά υπάρχει η «Πόρτα της Λότζιας» από την οποία μπαίνει κανείς σε μία τοιχισμένη αυλή, όπου βρίσκονται οι βοηθητικοί χώροι της μονής: κελιά για τους μοναχούς, κουζίνες αποθήκες και ξενώνες. Από την αυλή περνά κανείς στον κυρίως χώρο της μονής με έναν καμαρωτό διάδρομο που έχει δυο πόρτες: την «Πόρτα του Τροχού» , πάνω από την οποία υπήρχε ο φονιάς ή ζεματίστρα, και μια εσωτερική με ανάγλυφο σταυρό που το στηρίζουν δελφίνια.

Στο ναό είναι φανερή η δυτική επίδραση. Στο δυτικό εξωτερικό τοίχο υπάρχουν εντοιχισμένα ανάγλυφα του 17ου αιώνα και οι περίφημη επιγραφή με τη «Διαιτησία των Μαγνητών». Η επιγραφή, που βρέθηκε αρχικά στο χώρο της Ιτάνου, αναφέρεται στη διαιτησία του δήμου των Μαγνητών για τις διαφορές μεταξύ Ιτανίων και Ιεραρυτινίων.

Στο εσωτερικό σώζονται θαυμάσιες τοιχογραφίες του 14ου και 15ου αιώνα, που διατηρήθηκαν αποσπασματικά. Ιδιαίτερης καλλιτεχνικής αξίας είναι οι φορητές εικόνες, οι οποίες φυλάσσονται σε δυο ισόγειες αίθουσες της μονής, οι οποίες λειτουργούν σήμερα ως μουσεία. Οι πιο σημαντικές είναι δύο φορητές εικόνες του Ιωάννη Κορνάρου, που αναφέρονται στο «Μέγας ει Κύριε» και «η Αγία Αναστασία η Φαρμακολύτρια» και χρονολογούνται το 1770.

Η άλλη μονή, η μονή Καψά ή του Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου, βρίσκεται 40 χιλιόμετρα νότια από τη Σητεία, σε μια βραχώδη τοποθεσία με θέα προς τη θάλασσα μεταξύ Μακρύ Γιαλού και Γούδουρα. Το όνομα της το οφείλει στον ιδρυτή της ή σε κάποιο κτήτορα που λεγόταν Καψάς.

Πιθανόν κτίστηκε στις αρχές του 15ου αιώνα. Ο Ιωάννης Βιτσέντζος από τις Λιθίνες, ο γνωστός Γεροντογιάννης, αποσύρθηκε στη μονή και μόνασε μέχρι το θάνατο του το 1874. Τιμάται ως άγιος και η λάρνακα με το λείψανό του βρίσκεται στο πίσω μέρος του καθολικού της μονής. Ο Γεροντογιάννης πρόσθεσε το νέο κλίτος της Αγίας Τριάδας, κατασκεύασε δεξαμενή νερού, έκτισε κελιά και διαμόρφωσε την πέτρινη σάλα της μονής. Το έργο του συνέχισε αργότερα ο εγγονός του Ιωάννης Γεροντογιάννης. Κατασκεύασε το σημερινό τέμπλο και έκανε την εικονογράφηση του, την οποία είχε αναθέσει στο γνωστό αγιογράφο Αντώνιο Αλεξανδρίδη το 1870. Σήμερα γίνονται προσπάθειες για την αναστήλωση και συντήρηση της μονής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Κρητική Μυθολογία, Νίκος Ψιλάκης, 1996
- Μινωική Κρήτη, από τον μύθο στην ιστορία, Αντώνης Βασιλάκης, 2001
- Κρήτη. Φυσικό περιβάλλον Ιστορία Μουσεία Αρχαιολογικοί Χώροι και Μνημεία, ντώνης Βασιλάκης, Μαθιουλάκης 1997
- Ξεναγήσεις στο Νομό Λασιθίου. Αρχαιολογία Ιστορία Σύγχρονοι εξελίξεις Τουρισμός. Άγιος Νικόλαος Κρήτη 1976
- Blue Guide Crete, Pat Cameron, 1988
- Crete, a guide to travel, history and archaeology, Sterghios G. Spanakis, 1964
- Τα μουσεία της Κρήτης, Αριστείδης Μιχαλόπουλος, Ερευνητές 2004

Κρήτη, Ντόρα Κόνσολα, Olympic Color, 1985

Κρήτη, Σ. Λογιάδου Πλάτωνος και Ν. Μαρινάτου, Μαθιουλάκης 1989

Κρήτη. Τι πρέπει να γνωρίζετε, Γεώργιος Παναγιωτάκης, Τυποκρέτα, Έκδοση Β

Ιστορία Περιοχής Μόχλος - Επαρχία Σητείας

Μικρό νησί, στη βόρεια παραλία της Σητείας και σε απόσταση 150 μ. από τη στεριά, απέναντι από το ομώνυμο γραφικό ψαροχώρι. Στην εποχή του Χαλκού φαίνεται ότι το νησί ενωνόταν με τη στεριά και δημιουργούσαν 2 λιμάνια (ανατολικό και δυτικό) για να προφυλάσσονται τα πλοία από τον καιρό.

Ο Μόχλος, λόγω της θέσης του έγινε σημαντικό κέντρο των Μινωιτών.

Ο αμερικάνος αρχαιολόγος R. Seager, 1908 ανακάλυψε τάφους στη Β.Δ. πλευρά του νησιού που είχαν σχήμα ορθογώνιων διαμερισμάτων και ανήκαν σε αρχοντικές οικογένειες. Εκεί βρέθηκαν θαυμάσια χρυσά κοσμήματα και διαδήματα, σφραγιδόλιθοι, μοναδικά λίθινα αγγεία και διπλοί πελέκεις, που κοσμούν σήμερα την πρώτη αίθουσα του αρχαιολογικού μουσείου Ηρακλείου. Σημαντικό εύρημα ήταν ένα χρυσό δαχτυλίδι με αναπαράσταση γυναικείας θεότητας.

Σήμερα οι ανασκαφές συνεχίζονται και έχει αποκαλυφθεί μεγάλο τμήμα του οικισμού στα νότια του νησιού.

Η επίσκεψη του αρχαιολογικού χώρου γίνεται με βάρκα από τον οικισμό Μόχλο.

Ιστορία Περιοχής Τρυπητού - Επαρχία Σητείας

Η θέση της ελληνιστικής Σητείας καθώς αποκαλύπτεται από τις τελευταίες ανασκαφές βρισκόταν πιθανότατα στην περιοχή του Τρυπητού. Έτσι ονομάζεται η μικρή χερσόνησος σε απόσταση 3χλμ. ανατολικά της Σητείας. Πιθανώς οφείλει το όνομά της σε απλό επίμηκες όρυγμα στη βραχώδη Ν.Α. πλευρά της μήκους 30μ., πλάτους 5.50 μ. και ύψους 5μ. με δάπεδο που έχει κλίση προς τη θάλασσα.

Σύμφωνα με τους αρχαιολόγους πρόκειται για νεωσοικό, δηλαδή χώρο ανέλκυσης, προστασίας και επισκευής των πλοίων(σαν το σημερινό καρνάγιο). Είναι ο μόνος βεβαιωμένος στην Κρήτη και χρονολογείται στην ελληνιστική περίοδο.

Στον ίδιο χώρο, σε πρόσφατες ανασκαφές, ήλθε στο φως μια ελληνιστική πόλη με τμήματα των συνοικιών της και ισχυρό αμυντικό τείχος στη νότια πλευρά. Βρέθηκαν πλήθος από αγγεία, νομίσματα, κοσμήματα και μολύβδινα στάθμια.

Αρχαιολογικός χώρος Τρυπητού

"Ητεία" ή "Ητις". Στη μικρή χερσόνησο Τρυπητός, 3χλμ ανατολικά της πόλεως της Σητείας, αποκαλύφθηκε πόλη ελληνιστικών χρόνων (μέσα 4ου-μέσα 1ου π.Χ. αιώνα), που φαίνεται να καταλαμβάνει ολόκληρη τη χερσόνησο. Ίσως πρόκειται για την αρχαία πόλη της Σητείας, την Ητεία.

Στα 1967, στην ανατολική ακτή της χερσονήσου εντοπίσθηκε νεώσοικος ελληνιστικών χρόνων. Σύμφωνα με μαρτυρίες, το 1960, οι ιδιοκτήτες διαμόρφωσαν τη χερσόνησο σε χώρους για καλλιέργεια, χρησιμοποιώντας μηχανικά μέσα που προκάλεσαν εκτεταμένες καταστροφές στις αρχαιότητες. Συστηματική ανασκαφική έρευνα ανέλαβε η Εφορεία με την διεύθυνση του Ν. Παπαδάκη από το 1987.

Ο νεώσοικος βρίσκεται στη νότια άκρη της ανατολικής πλευράς της χερσονήσου "Καραβόπετρα" ή "Τρυπητός". Πρόκειται για όρυγμα στο βράχο, σχήματος παραλληλεπίπεδου, ανοικτού πάνω, μήκους 30μ. πλάτους 5,50μ. και ύψους 5μ. Το δάπεδο εμφανίζει κλίση 15-30 μοιρών προς τη θάλασσα. Το δάπεδο δεν συνεχίζεται κάτω από την επιφάνεια της θάλασσας διότι βέβαια από την αρχαιότητα ως σήμερα υπήρξαν γεωλογικές μεταβολές. Το σκάφος που θα φυλασσόταν σ' αυτό κατά τη διάρκεια του χειμώνα θα ήταν μεσαίου μεγέθους. Λαξεύματα στο βράχο δείχνουν ότι θα υπήρχε ενός είδους "σύρτης" ξύλινος για τη στερέωση του πλοίου. Άλλες ξύλινες κατασκευές όπως πάτωμα, σαμαρωτή στέγη και μηχανές ρυμούλκησης δεν σώζονται διότι ήταν κατασκευασμένες από φθαρτά υλικά.

Η Ελληνιστική πόλη καταλαμβάνει όλη τη χερσόνησο. Ήταν κτισμένη σε άνδρα, σύμφωνα με τη μορφολογική διαμόρφωση του εδάφους. Προστατεύεται από νότια με ισχυρό τείχος, το οποίο αποκόπτει το εσωτερικό της χερσονήσου από τη στεριά και είναι κατασκευασμένο από ακανόνιστους λίθους. Στα σημεία που έχει αποκαλυφθεί, το πλάτος φθάνει τα 1,8μ. Στο εσωτερικό του υπάρχουν δωμάτια και άλλες κατασκευές, τμήματα οικιών και στρατιωτικών εγκαταστάσεων. Το πιο σημαντικό δωμάτιο είναι μία αίθουσα διαστάσεων 7,5Χ5μ., στο κέντρο της οποίας υπάρχει

ορθογώνια εστία (εσχάρα) της οποίας η περίμετρος ορίζεται από πώρινες πλάκες λειασμένες εξωτερικά, ενώ το εσωτερικό είναι το φυσικό έδαφος. Πίσω από τη νότια πλευρά της βρίσκεται μικρό πώρινο βάθρο, στο κέντρο του οποίου υπάρχει επιμήκης εγκοπή, όπου βρέθηκαν υπολείμματα πώρινου εμβόλου, αναμφίβολα τμήματος ανάγλυφου ή αγαλματιδίου εφέστιας λατρείας. Γύρω από την εστία, σε σχήμα Π, κτιστό θρανίο σε επαφή με τον τοίχο χρησίμευε για κάθισμα. Αποκαλύφθηκαν ακόμα αποθήκη, δεξαμενή επενδυμένη με υδραυλικό κονίαμα, λιθόστρωτοι δρόμοι, ένας μάλιστα από τους οποίους χωρίζει δύο συνοικίες. Σημαντική αποκάλυψη αποτελεί η εύρεση σειράς νομισμάτων, τα οποία αποτελούν κοπές της πόλης αυτής η οποία είχε αυτόνομη νομισματοκοπία.

Ιστορικά Στοιχεία του Παλαίικαστρου

Ο αρχαιολογικός χώρος του Παλαίικαστρου βρίσκεται σε απόσταση 2χλμ από το Παλαίικαστρο, στην παραλία της Χιόνας. Συστηματικές ανασκαφές στην περιοχή έγιναν από τους Άγγλους αρχαιολόγους Bosanquet και Dawkins, στις αρχές του αιώνα και έφεραν στο φως σημαντικό μινωικό οικισμό που άκμασε στην Υστερομινωική κυρίως περίοδο.

Βρέθηκαν επίσης τάφοι Πρωτομινωικής και Μεσομινωικής περιόδου με μεγάλες ποσότητες οστών που διατηρούνταν σε άριστη κατάσταση. Ένας κεντρικός δρόμος διασχίζει τον οικισμό και τον διαιρεί σε 9 συνοικίες. Τα σπίτια που βλέπουν στο δρόμο έχουν επιβλητικές προσόψεις και υπάρχει εξαίρετο αποχετευτικό σύστημα. Η ζωή εδώ φαίνεται να σταμάτησε στο 15ο αι. π.Χ. από έκρηξη του ηφαιστείου της Σαντορίνης.

Η σημαντικότερη ανακάλυψη στο χώρο ήταν το ιερό του Δικταίου Δία, από τα πιο γνωστά ιερά της Ανατολικής Κρήτης. Στα ερείπια του ναού βρέθηκε επιγραφή από φαιό ασβεστόλιθο που περιλάμβανε τον ύμνο προς το Δικταίο Δία. Τον ύμνο έψαλλαν γυμνοί ασπιδοφόροι νέοι που μιμούσαν τους Κουρήτες, οι οποίοι σύμφωνα με το μύθο, παραβρέθηκαν στη γέννηση του Δία στο Δικταίο Άντρο. Ο ύμνος είναι μια επίκληση στο Δικταίο Δία, εξυμνούνται τα αγαθά και η παντοδυναμία του και τον παρακαλούν να φέρει στους ανθρώπους την ευτυχία, στη γη την ευφορία των καρπών κλπ.

Η λατρεία στο ιερό πιθανότατα είχε μυστηριακό χαρακτήρα και ήταν συνεχής από τους γεωμετρικούς χρόνους έως τη Ρωμαϊκή κατάκτηση.

Ζάκρος: Το Μινωικό παλάτι της Ζάκρου, κοντά σε μια όμορφη παραλία, χτίστηκε περίπου το

1.600π.Χ. και καταστράφηκε την ίδια εποχή που καταστράφηκαν και τα άλλα παλάτια της Μινωικής εποχής, πιθανόν από την έκρηξη του ηφαιστείου της Θήρας (Σαντορίνη) το 1450π.Χ. Το σχέδιο του παλατιού είναι παρόμοιο με τα άλλα παλάτια της Κρήτης και όταν βρέθηκε, δεν ήταν συλημένο. Καλύπτει έκταση 8.000 μ² και γύρω από την κεντρική αυλή βρέθηκαν η κεντρική αίθουσα συμποσίων, λουτρό, αγορά, ένα θησαυροφυλάκιο και άλλα δωμάτια μεγάλης αρχαιολογικής αξίας.

Βάι: 8χλμ. από το Παλαίικαστρο βρίσκεται το αισθητικό δάσος Βάι. Είναι ένας μοναδικός βιότοπος που τον συνθέτει το ενδημικό είδος φοίνικας του Θεόφραστου (PHOENIX THEOPHRASTI). Είναι το μεγαλύτερο και μοναδικό σε ομορφιά φοινικόδασος της Ευρώπης.

Ιτανος : Η ίδρυση της πόλης ανάγεται σε προϊστορικούς χρόνους. Υπήρξε σπουδαίο λιμάνι πράγμα που τη βοήθησε να εξελιχθεί σε μια αρκετά ισχυρή και πλούσια πόλη. Είχε εμπορικές και πολιτικές σχέσεις ιδιαίτερα με την Αίγυπτο. Η πόλη συνέχισε να ακμάζει μέχρι και τα πρώτα βυζαντινά χρόνια.

Ελεία: Στην παραλία Χιώνα του Παλαικάστρου, περίπου 2 κλμ. από το χωριό αποκαλύφθηκε ένας σημαντικός Μινωικός οικισμός με σημαντικά ευρήματα όπως το χρυσελεφάντινο αγαματίδιο ύψους 50 εκατ. το οποίο βρίσκεται στο αρχαιολογικό μουσείο της Σητείας. Η πόλη καταστράφηκε πιθανότατα από την έκρηξη του ηφαιστείου της Σαντορίνης. Στην ίδια περιοχή ήκμασε και το σπουδαίο για ολόκληρη την Κρήτη Ιερό του Δικταίου Δία.

Μοναστήρι Τοπλού: Σε απόσταση 11 χλμ. από το Παλαίικαστρο, εμφανίζεται μεγαλόπρεπο και επιβλητικό το ιστορικό μοναστήρι Τοπλού του 14ου αιώνα. Αφήνει έκθαμβο τον επισκέπτη με την θαυμάσια αρχιτεκτονική και φρουριακή του όψη, με την πλούσια συλλογή από μοναδικά κειμήλια και υπέροχες παλιές εικόνες.

Αρχαιολογική περιοχή Παλαικάστρου

Στο βορειότερο άκρο της ανατολικής ακτής της Κρήτης υπάρχει ένας μινωικός οικισμός, που ήκμασε κατά την διάρκεια της Υστερομινωικής περιόδου (1550-1220π.Χ.), αποκαλύφθηκαν όμως και λείψανα της Πρωτομινωικής και Μεσομινωικής εποχής (3000-1550π.Χ.), κυρίως νεκροταφεία, που περιλαμβάνουν καλά δομημένα "οστεοφυλάκια" αλλά και ερείπια αρκετά μεγάλων κατοικιών. Η κατοίκηση σταμάτησε την ίδια εποχή που ερημώθηκε η Ζάκρος (1450π.Χ.). Μια ανακατάληψη σημειώθηκε κατά την Υστερομινωική III περίοδο (1300-1200π.Χ.). Η πόλη καταλάμβανε έκταση μεγαλύτερη από 50.000τ.μ., ήταν ατείχιστη και πυκνοκατοικημένη.

Στα ΒΑ μιας από τις συνοικίες βρέθηκε το ιερό του Δικταίου Διός που ανήκε διοικητικά στην πόλη Ίτανο. Η λατρεία σε αυτό ήταν συνεχής από τους Γεωμετρικούς χρόνους (8οςπ.Χ. αιώνας) έως τη Ρωμαϊκή κατάκτηση. Φαίνεται πως το ιερό λεηλατήθηκε και καταστράφηκε από φανατικούς Χριστιανούς στα τέλη του 4ουμ.Χ. αιώνα.

Στην περιοχή Ρουσόλακκος, όπου η μινωική πόλη, έγιναν συστηματικές ανασκαφικές έρευνες από τον Άγγλο αρχαιολόγο R. C. Bosanquet και συνεχίσθηκαν το 1906 από τον R.M. Dawkins, μέλη και οι δύο της Αγγλικής Αρχαιολογικής Σχολής. Κατά το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο καταστράφηκαν ορισμένες από τις συνοικίες που είχαν ανασκαφεί, ενώ πολλές καταστροφές προξένησε μηχανικός εκσκαφέας αργότερα. Στη χρονική περίοδο 1965-66 έγινε ανασκαφική έρευνα σε συνοικία της πόλης και στον γειτονικό λόφο Καστρί. Το 1986 άρχισαν ξανά ανασκαφικές εργασίες από την Αγγλική Αρχαιολογική Σχολή, στο χώρο των παλαιών ανασκαφών και συνεχίζονται ως σήμερα.

Τα σημαντικότερα μνημεία και αρχιτεκτονικά σύνολα της περιοχής είναι:

Η διάρθρωση της μινωικής πόλης έχει ως εξής: Τον οικισμό διασχίζει κεντρικός δρόμος, ενώ κάθετοι προς αυτόν μεγαλύτεροι και μικρότεροι πλακόστρωτοι και συχνά βαθμιδωτοί δρόμοι διαιρούν την πόλη σε εννέα συνοικίες. Το εξαιρετο αποχετευτικό σύστημα διακλαδίζεται προς όλες τις συνοικίες. Όσα από τα σπίτια βρίσκονται κατά μήκος του κεντρικού δρόμου έχουν επιβλητικές προσόψεις.

Συνοικία Β: Περιλαμβάνει πέντε κατοικίες με μεγαλολιθικούς εξωτερικούς τοίχους, ενώ οι εσωτερικοί ήταν κτισμένοι με πλίνθους. Τα κατώφλια, οι πλακοστρώσεις των δαπέδων και οι βάσεις των κίωνων ήταν κατασκευασμένα από ειδικό ασβεστόλιθο, φερμένο από το Κάβο Σίδερο. Το σπουδαιότερο από αυτά τα σπίτια (δωμ.1-22) είχε είσοδο από τον κεντρικό δρόμο, ενώ από τον ίδιο χώρο ξεκινούσε κλίμακα που οδηγούσε σε δεύτερο όροφο. Πίσω από τον χώρο αυτό υπήρχε υπαίθρια αυλή με ξύλινους κίονες, των οποίων σώζονται οι λίθινες βάσεις. Οι κίονες εναλλάσσονταν με τετράγωνα παραστάδες. Προθάλαμοι οδηγούν στο "μέγαρο", το κύριο δωμάτιο της οικίας, στο κέντρο του οποίου υπήρχε τετράγωνος χώρος που σε κάθε του γωνία σώζεται η βάση κίονα. Πρόκειται για φωταγωγό. Υπάρχουν ακόμα μαγειρεία, δεξαμενή καθαρού, πηγάδι, οικιακό ιερό, αποθήκη λαδιού, λουτρό και χώρος υποδοχής που μεταγενέστερα χωρίσθηκε και μετατράπηκε σε αποθήκες. Ενδιαφέρον στην ίδια συνοικία είναι και ένα ελαιοτριβείο, όπως δεικνύει ένας διαχωριστήρας λαδιού και πίθοι για την αποθήκευσή του.

Συνοικία Δ: Είναι η μεγαλύτερη (1800τ.μ.) και περιλαμβάνει πολλά σπίτια, το σπουδαιότερο από τα

οποία (δωμ. 18-40) εμπεριέχει στο "μέγαρο" φωταγωγό, ανάλογο με εκείνον του σπιτιού της συνοικίας Β. Σε αντίστοιχη κατασκευή, στην ίδια συνοικία, υπάρχει και οχετός που αποχετεύει τα νερά της βροχής από αυτή την υπαίθρια εσωτερική αυλή στο δρόμο.

Συνοικία Γ: Το μεγαλύτερο σπίτι της συνοικίας έχει πολυτελή πρόσοψη με μεγάλες πελεκητές πέτρες αλλά και δεύτερη είσοδο, μέγαρο με φωταγωγό, λουτρό, εργαστήριο. Πολλά από τα αγγεία που βρέθηκαν έχουν διακόσμηση με αιγυπτιακή επίδραση. Τα σπίτια στη συνοικία αυτή, όπως και σε άλλες, φαίνεται ότι καταστράφηκαν από φωτιά.

Συνοικία Ε: Αποτελείται από τέσσερις τουλάχιστον κατοικίες, ορισμένες από τις οποίες κτίσθηκαν πάνω σε παλαιότερα θεμέλια, ένα μάλιστα από τα σπίτια κατοικήθηκε και κατά τους ιστορικούς χρόνους. Στην ίδια συνοικία αποκαλύφθηκε σταφυλοπιεστήριο. Στα ΒΑ της συνοικίας Χ και μέσα στα θεμέλια των σπιτιών αποκαλύφθηκε το ιερό του Δικταίου Διός. Μια επιγραφή σπασμένη σε πολλά κομμάτια, με ύμνο στο Δία Δικταίο, βρέθηκε στη γύρω περιοχή. Ελάχιστα τμήματα του ναού σώζονται: ο περίβολος και μέσα σε αυτόν ο βωμός. Εκεί βρέθηκαν ακροκέραμα σε σχήμα κεφαλής λέοντος.

Ιστορία Περιοχής Πετρά - Επαρχία Σητείας

Πολλοί αρχαιολόγοι υποστηρίζουν ότι η θέση της αρχαίας Ητείας ή Ίτιδας, πατρίδας του Μύσωνα ενός σοφού που πολλοί τον συγκαταλέγουν μεταξύ των 7 σοφών της αρχαιότητας, βρίσκεται στο μικρό ύψωμα που σήμερα ονομάζεται Πετράς. Εκεί οι αρχαιολογικές έρευνες φέρνουν διαρκώς καινούρια στοιχεία, ενώ η έκταση των ερειπίων υποδηλώνει μεγάλη και μακρόχρονη εγκατάσταση.

Αρχαιολογικός χώρος Πετρά

Σε χαμηλό λόφο (ύψους 40μ.) αναπτύχθηκε οργανωμένος παράλιος οικισμός των μινωικών χρόνων, κάτι που επέβαλε η γεωγραφική διαμόρφωση της περιοχής καθώς και το μεγάλο λιμάνι. Ο οικισμός υπήρξε το κέντρο μιας περιοχής που ξεκινά από το Χαμαίζι δυτικά και φθάνει στην Πραισό νότια και στον Ανάλουκα ανατολικά. Πάντως, αν και υπάρχουν ενδείξεις κατοίκησης κατά τα τελευταία νεολιθικά χρόνια (3500π.Χ.), ο οικισμός απαντά στους Πρωτομινωικούς ΙΙ χρόνους (2600-2300π.Χ.) και η ύπαρξή του είναι συνεχής μέχρι το 1450π.Χ., οπότε καταστράφηκε, όπως και τα άλλα μινωικά κέντρα, με μικρή ανακατάληψη κατά την Υστερομινωική ΙΙΙ εποχή (1400-1300π.Χ.). Ο οικισμός ήκμασε κατά την Παλαιοανακτορική εποχή (2000-1650π.Χ.), κατά την οποία μάλιστα οικοδομήθηκε κεντρικό κτήριο ανακτορικού χαρακτήρα στην κορυφή του λόφου, η μεγάλη ακμή του όμως

τοποθετείται κατά τους νεοανακτορικούς χρόνους (2000-1450π.Χ.) με μια νέα οικοδομική φάση με πολλές τροποποιήσεις. Κατά τον 12ο-13ο αιώνα μ.Χ. στην κορυφή του λόφου υπήρχε νεκροταφείο από το οποίο έχουν ήδη ανασκαφεί 32 τάφοι.

Το 1900, ο αρχαιολόγος R.C. Bosanquet διεξήγαγε σύντομη ανασκαφική έρευνα στην περιοχή, όπου ήταν ορατά ίχνη τοίχων. Το 1985 ξεκίνησε συστηματική ανασκαφή που συνεχίζεται έως σήμερα από την Μ. Τσιμπούλου.

Τα σημαντικότερα μνημεία και αρχιτεκτονικά σύνολα της περιοχής είναι:

Η πόλη περιέβαλε κεντρικό κτήριο και καταλάμβανε ολόκληρο το λόφο. Στους πρόποδες αποκαλύφθηκε κυκλώπειο τείχος με τρεις πύργους (5Χ5μ). Από πλακόστρωτους δρόμους, ένας από τους οποίους οδηγούσε στο κεντρικό κτήριο, είχαν πρόσβαση τα μεγάλα διώροφα σπίτια, τα οποία ήταν κτισμένα πάνω σε άνδηρα, ανεξάρτητα το ένα από το άλλο. Στο ισόγειο υπήρχαν αποθηκευτικοί και εργαστηριακοί χώροι, ενώ στον όροφο ήταν η κυρίως κατοίκηση.

Δύο σπίτια που έχουν ολοκληρωτικά ανασκαφεί χρονολογούνται στη Νεοανακτορική εποχή (1600-1450π.Χ.). Το ένα εγκαταλείφθηκε κατά την Υστερομινωική Ια περίοδο (1500π.Χ.) και το άλλο καταστράφηκε από πυρκαγιά λίγο αργότερα (1450π.Χ.).

Σπίτι 1: Οι χώροι που αποτελούν το ισόγειο είναι κατανομημένοι σε δύο αναλήμματα που συνδέονται μεταξύ τους με λίθινη κλίμακα. Στο κατώτερο επίπεδο σώζονται δύο αποθηκευτικοί χώροι και δύο μαγειρεία, όπου εντοπίστηκαν αγγεία πεσμένα από ράφια προσαρμοσμένα στους τοίχους, καθώς και χώρος εγκατάστασης ληνού (πατητήρι) και φύλαξης κρασιού σε πίθους. Στο ανώτερο επίπεδο υπάρχει εργαστηριακός χώρος με γούρνες και λίθινα τριβεία, ενώ ενδιαφέρουσα είναι ταφή νεογέννητου μέσα σε πίθο, κάτω από το πάτωμα.

Σπίτι 2: Σώζεται σε δύο οικοδομικές φάσεις. Κατά την πρώτη, ένα από τα δωμάτια του ισογείου αποτελούσε αίθουσα υποδοχής με κίονα στο κέντρο, πάτωμα από κονίαμα, εστία και ανοίγματα προς τα υπόλοιπα δωμάτια, αργότερα όμως, αποτέλεσε εργαστηριακό χώρο επεξεργασίας και βαφής μαλλιού. Στην ερμηνεία αυτή συντελεί η εύρεση λίθινων γουρνών, αγωγών και υφαντικών βαριδιών. Σε αποθηκευτικό χώρο αποκαλύφθηκε κομμάτι πηλού με σημεία της Γραμμικής Α γραφής που δηλώνουν "αρωματικό λάδι".

Το κεντρικό ανακτορικό κτήριο που σώζεται σε έκταση 3 στρεμμάτων έχει κατασκευασθεί σε δύο

αναλήμματα, σε τεχνητά διαμορφωμένο πλάτωμα της κορυφής του λόφου. Το περιβάλλει περιμετρικός αναλημματικός τοίχος με πυργοειδή προεξοχή. Ένας διάδρομος με κατεύθυνση ανατολικά-δυτικά εισέρχεται από πολύθυρο στην κεντρική αυλή - με πάτωμα από κονίαμα - διαστάσεων 9X13 στην πρώτη νεοανακτορική φάση. Στην τελευταία φάση έχει διαστάσεις 5,50X11μ. και καταλήγει σε δωμάτια στα δυτικά, τα οποία μάλλον ήταν λατρευτικοί χώροι, όπως φαίνεται από την εύρεση τράπεζας προσφορών και πινακίδων αρχείου με σημεία Γραμμικής Α' γραφής. Στα νότια του διαδρόμου υπάρχουν δωμάτια από τα οποία ξεχωρίζει το δωμάτιο με γυψόπλακες και θρανίο επενδεδυμένο με κονίαμα και ορθοστάτες πάνω σ'αυτό.

Στη βόρεια πλευρά του διαδρόμου υπάρχουν δώδεκα επιμήκεις χώροι, ενώ στο χαμηλότερο επίπεδο βρίσκονται οι αποθήκες, που συνδέονται με την κεντρική αυλή με μνημειώδη κλίμακα, επιχρισμένη με κονίαμα, η οποία στην τελευταία φάση του κτηρίου κλείσθηκε από αποθήκη. Στα δυτικά του κτηρίου υπήρχε κήπος που χώριζε τον κυρίως χώρο του οικοδομήματος από τους εργαστηριακούς χώρους.

Ιστορία Περιοχής Πραισού - Επαρχία Σητείας

Ευρύτερη περιοχή της κοινότητας Πραισού

Ιστορία

Στην περιοχή μας άφησαν τα ίχνη τους όλες οι περίοδοι της ιστορίας της Κρήτης είτε με κτίσματα, ερείπια ,οικισμούς, ιερά ,ναούς ή ως ανάμνηση μέσα από τη γλώσσα [λέξεις ,παροιμίες ,δημοτική ποίηση κλπ.] είτε στα χαρακτηριστικά των κατοίκων Για να θυμηθούμε την ιστορία:

Ο Μινωικός πολιτισμός κράτησε από το 3000 [Πρωτομινωική εποχή]- το 1050 π. Χ [Υστερομινωική εποχή]

Οι Αχαιοί Εμφανίζονται το1400 και οι Δωριείς κατέβηκαν το 1100 π.Χ.

Πιο αναλυτικά:

Χρονολογικός πίνακας της Προϊστορικής Κρήτης [Π.Χ.]

5000 Αρχαιότερη Νεολιθική I

4000 » » » II

3800 Μέση Νεολιθική

3000 Τελική Νεολιθική [Υπονεολιθική]

2800 Πρωτομινωική I Προανακτορική 1^η

2600 » » II A » » 2η α

2400 » » II Β » » 2η β
2200 » » III } Προανακτορική 2η α
2100 Μεσομινωική IA } » » »
1900
1850 Μεσομινωική I Β Παλαιοανακτορική 1^η
1800 » » II Α » » 2^η
1750 » » II Β » » 3^η

1700
1650 Μεσομινωική III Α Νεοανακτορική 1^η
1600 » » III Β » » 2^η
1550 Υστερομινωική I Α » » 2^η
1500 » » I Β » » 3^η
1450 » » II » » 4η [Κνωσσού]
1400
1300 Υστερομινωική III Α Μετανακτορική 1^η
1200 » » III Β » » 2^η
1100 » » III Γ » » 3^η

Δωρική εποχή

1100 700 Γεωμετρική
700 -600 Αρχαϊκή
5ος 4ος Κλασσική
3ος 31 Ελληνιστική

Η Ρωμαϊκή κυριαρχία επιβάλλεται από το 69π.Χ. μέχρι το 330μ.Χ.

Η πρώτη Βυζαντινή περίοδος διαρκεί από το 330- 824μ.Χ. όπου καταλαμβάνεται η Κρήτη από τους Άραβες

Οι Άραβες μένουν μέχρι το 961 που απελευθερώνεται από τον Νικηφόρο Φωκά.

Η δεύτερη Βυζαντινή περίοδος κρατά από το 961 μέχρι το 1204

[1204-1212 Γενοβέζικη κυριαρχία

Από το 1212 μέχρι το 1669 έχουμε την περίοδο της Βενετοκρατίας

Από το 1669 μέχρι το 1898 έχουμε την Τουρκοκρατία με ενδιάμεση την Αιγυπτιακή κυριαρχία που θα κρατήσει από το 1830-1841

1898- 1913 έχουμε την αυτονομία της Κρήτης

1913 Ένωση με την Ελλάδα

Το 1924 έφυγαν με την ανταλλαγή και οι τελευταίοι μουσουλμάνοι

Στην ευρύτερη περιοχή της Πραισού έχουν βρεθεί θολωτοί τάφοι με ταφές από την Μινωική μέχρι την Ελληνιστική περίοδο δείγμα συνεχούς κατοίκησης.

Κοντά στους Βαβέλους στην περιοχή που μέχρι σήμερα αναφέρεται ως οι Πρασοί [πληθυντ.] βρίσκονται τα ερείπια της αρχαίας Πραισού πάνω σε τρεις λόφους.

Λεγόταν και Πράσος και Πραισία και Παραισός . Το κράτος της Πραισού κατελάμβανε ολόκληρη τη σημερινή επαρχία της λεγόμενης Ετεοκρητικής χερσονήσου ή χερσόνησο των Πραισίων εκτός της χώρας της Ιτάνου.

Λιμάνι της είχε την Ητεία στα βόρεια και την πόλη Στήλαι στα νότια.

Οι Ετεοκρήτες ήταν οι παλιοί γνήσιοι δηλ. προελληνικοί Κρήτες που διατηρήθηκαν στο νησί μετά την Αχαική κατάκτηση .Η παρουσία τους στα μεταγενέστερα χρόνια στην Πραισό και γενικότερα στην Ανατολική Κρήτη επιβεβαιώθηκε από τις Ετεοκρητικές επιγραφές της Πραισού Ο Όμηρος [Οδύσσεια ΧΙΧ 176] σημειώνει ότι οι Ετεοκρ. ήταν ένας από τους πέντε λαούς της Κρήτης. Ο Ηρόδοτος αναφέρει ότι οι Πραΐσιοι και οι Πολυχίται μόνοι από όλους τους Κρήτες δεν έλαβαν μέρος εις την εκστρατεία κατά του βασιλιά της Σικελίας Κωκάλου για εκδίκηση της δολοφονίας του Μίνωα που σημαίνει ότι οι Ετεοκρήτες Πραΐσιοι τηρούσαν εχθρική στάση προς τους κατακτητές Δωριείς που τους είχαν απωθήσει.

Το πολίτευμα της Ελληνικής γεωμετρικής Πραισού ήταν Δημοκρατικό με όργανα : τους κόσμους, τη γερουσία ,την εκκλησία του δήμου.

Στα νεώτερα χρόνια[Ελληνιστική περίοδος] η Πραισός διεκδικούσε την κυριότητα του Δικταίου Ύντρου[ναού του Δικταίου Διός στο Παλαικάστρο κοντά στην Ίτανο στην θέση Ελεία]μαζί με την πόλη Δραγμός που βρισκόταν πιθανόν κοντά στο σημερινό χωριό Κατελλιώνας .Οι δυο πόλεις ήρθαν αντιμέτωπες και από τον πόλεμο βγήκε νικήτρια η Πραισός. Μετά από την κατάληψη της Δραγμού γειτνίαζε πλέον με την άλλη μεγάλη πόλη της περιοχής την Ίτανο. Νομίζοντας ότι θα την καταβάλει της επιτέθηκε. Αλλά η Ίτανος ζήτησε την βοήθεια του Βασιλιά της Αιγύπτου Πτολεμαίου του Φιλομήτορος που έστειλε στρατιωτικές ενισχύσεις και την προστάτευε. Παρέμειναν μέχρι τον θάνατο του Πτολεμαίου το 146 και λίγο αργότερα που οι Πραΐσιοι συνθηκολόγησαν θέτοντες ειρήνην «εις πάντα τον χρόνον επί τα χώρα ήν νύν εκάτεροι έχοντι άς όρια τάδε».

Λόγω της εχθρότητας είχαν εμπλακεί σε μακροχρόνιο πόλεμο με τους Δωριείς Ιεραπύτνιους .Αυτοί ισχυρότεροι τους κατέλαβαν περί το 144π.Χ. ή 145?? λεηλάτησαν την πόλη και όσους δεν σκότωσαν τους αιχμαλώτισαν και κατέστρεψαν εκ θεμελίων την πόλη [Στράβων].Μετά από αυτό έπαυσε να αναφέρεται στην ιστορία.

Σύμφωνα με τον Αθηναίο ένα από τα συνηθισμένα έθιμα των Πραισίων ήταν πριν από κάθε γάμο να

κάνουν προσφορές σε ένα ιερό χοίρο .Αυτό είχε αρχή στην δοξασία ότι μια γουρούνα θήλασε τον νεαρό Δία στο Δικταίο Άντρον.

Ο περιηγητής Δάπερ αναφέρει ότι οι κάτοικοι της προσέφεραν ένα αγριόχοιρο θυσία που την ονόμαζαν πρόθυμα [Δάπερ: Ακριβής περιγραφή της Κρήτης σελ.67]

Ο ίδιος αναφέρει σελ.112 ότι η Παισιός ήταν στολισμένη με ναό του Δικταίου Διός

ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ

Συστηματικές ανασκαφές άρχισαν το 1884 από τον Ιταλό αρχαιολόγο Federico Halbherr και τον Comparetti που επικεντρώθηκαν στο ιερό της τρίτης Ακρόπολης ή λόφο βωμό και έφεραν στο φως την πρώτη Ετεοκρητική επιγραφή.

Το 1894 ο Halbherr μαζί με τον Ιταλό Mariani διεξάγουν μικρή ανασκαφική έρευνα και αποκαλύπτουν αποθέτη του 8ου 7ου αιώνα [AJA 9,1894,543,AJA κ.ε. 5 ,1901, 3ΑΙ].

Μεταξύ 1894 96 έκανε σύντομες έρευνες ο Evans.

Το 1901 ο διευθυντής της Αγγλικής Αρχαιολογικής σχολής R. Bosanquet άρχισε συστηματικές ανασκαφές .Ανασκάπτονται οι 3 λόφοι στους οποίους επεκτείνεται η πόλη .Τα ευρήματα καλύπτουν μια περίοδο από τα ΥΜ ως τα Ελληνιστικά χρόνια [BSA 8 1901-2 231 κ.ε. και 125 κ.ε. ,10. 1903-4 115 κ.ε. 16, 1909-10 281 κ.ε.]

Από τις ανασκαφές δεν στοιχειοθετήθηκε η ύπαρξη Ετεοκρητικής πόλης αλλά μόνο πόλης των ιστορικών χρόνων και αυτό έδωσε αφορμή στον Ξανθουδίδη να υποστηρίξει ότι η Παισιός δεν υπήρξε ποτέ έδρα των Ετεοκρητών άλλα ίσως Ετεοκρήτες να συγκατοίκησαν με τους Έλληνες στους ιστορικούς χρόνους .Αυτό ενισχύεται και από τις 3 επιγραφές που βρέθηκαν στις ανασκαφές που είναι του 6ου, 5ου και 4ου αιώνα γραμμένες βουστροφηδόν σε ανερμήνευτη γλώσσα-ίσως Ετεοκρητική- με Ιωνικά στοιχεία αρχαϊκού χαρακτήρα.

Από τις πιο πάνω ανασκαφές ανακαλύφθηκαν σε σπήλαιο και άλλα ευρήματα νεολιθικής και πρώτης καμαραϊκής εποχής.

Επίσης στη θέση Σκάλες αγγεία και εργαλεία.

Από τον Halbherr και από τους χωρικούς κατά την επανάσταση του 1897 βρέθηκαν πλήθος πήλινων ειδωλίων ελληνικών χρόνων.

Τα επόμενα χρόνια λόγω των μεγάλων πολιτικοστρατιωτικών γεγονότων διακόπτονται οι μεγάλες ανασκαφικές έρευνες.

Το 1935 ο καθ. Μαν. Μαυροειδής ανασκάπτει τάφο αθλητή .Χρονολογείται στον 6ο αιώνα π.Χ. [περιοδικό Δρήρος 1937, 140 ,173]

Κατά την περίοδο πριν και μετά την κατοχή δεν έχουμε ανασκαφική δραστηριότητα.

Στη συνέχεια παραθέτω διάφορα στοιχεία από την Αρχαιολογική κίνηση[ανασκαφές στα χωριά μας] κατά τα έτη από 1950 και μετά που άντλησα από τα αντίστοιχα Κρητικά Χρονικά και Αρχαιολογικά Δελτία της Αρχαιολογικής Εταιρείας διατηρώντας την γλώσσα των κειμένων:

Το 1950 στον Κανένε ανευρέθη πήλινη κιβωτιόσχημος σαρκοφάγος ΥΜΙΙΙ Υστερομινωική
Το 1951 στον Κανένε ανευρέθη λάρνακα με κοινές παραστάσεις συνοδευόμενη από ψευδόστομο αμφορέα και χάλκινο μαχαίρι.

Το 1952: «Εις θέσιν εξαιρετικώς οχυράν και δυσπρόσιτον έναντι του χωρίου Καλαμαύκι της περιοχής Πραισού επεσκέφθη ο υποφαινόμενος [Ν.Πλάτων] οδηγούμενος υπό του κ. Φυγετάκη[Εμμ. Φυγετάκη εκ Βαβέλων] ακρόπολιν , χρησιμεύσασαν προφανώς ως κρησφύγετον. Ενδιαφέροντες πίθοι ΥΜΙΙΙ χρόνων ήσαν σχεδόν εις την επιφάνειαν πλησίον της κορυφής. Εκείθεν προέρχεται χαλκή μικρά αξίνη ,ήτις περιήλθε τελευταίως εις το Μουσείον Ηρακλείου. Ευμέγεθες πήλινον είδωλον πιθανώς του τύπου των ειδώλων καρφί-Γαζί ανευρέθη εκεί προ ετών αλλά κατεστράφη υπό του ευρόντος» 1953 « Επ ευκαιρία τυχαίων ευρημάτων ανεσκάφησαν δύο γεωμετρικών ανατολιζόντων χρόνων τάφοι εις την αρχαίαν Πραισόν εις την αυτήν περιοχήν όπου ανευρέθησαν οι υπό της Αγγλικής Σχολής προ πολλών ετών ανασκαφέντες τάφοι.

Αμφότεροι οι τάφοι ήσαν συλημένοι παλαιόθεν. Περισυνελέγησαν όμως αφθονότατα λίαν χαρακτηριστικά και ενδιαφέροντα όστρακα ,μικρά τινά πήλινα αγγεία και πολυάριθμα τεμάχια αξιολόγων σιδηρών όπλων ,μάλιστα δοράτων. Μια αβαθής και πλατεία λεκάνη έχει ωραιοτάτην διακόσμησιν ανατολίζουσαν.

Εις την Πραισόν καθωρίσθη η θέσις διαφόρων Ελληνικών τάφων και ίσως ενός ιερού υπαίθριου. Εις την τοποθεσίαν τα ραβδιά του Διγενή ή κίονια απεδείχθη η ύπαρξις αρχαίου λατομείου εις το οποίον κατά χώραν είναι διασκορπισμένοι λατομημένον υλικόν πελωρίων αραβδώτων κίωνων, κιονοκράνων ,τετραγώνων στύλων, παραστάδων και κυβολίθων. Το λατομείον φαίνεται ότι ήτο εν χρήσει από την αρχαϊκήν Ελληνικήν εποχήν διότι πλησίον απεκαλύφθησαν πίθοι του Ζ και του ΣΤ π.Χ αιώνος διασωζόμενοι επί τόπου εις τεμάχια.

Εις ύψωμα εκεί πλησίον [Κεφάλαι] διακρίνονται κτίσματα κυκλοτερή ,πιθανώς παλαιοθολωτά μεσομινωϊκών ή ίσως πρωτομινωϊκών χρόνων.

Το 1954 «Μικρά αντικείμενα περισυνελέγησαν εκ Πραισού μεταξύ των οποίων τα μάλλον ενδιαφέροντα είναι πήλινον αγγείον μορφής νήσσης ανατολιζούσης εποχής και πήλινη κρεάγρα Ελληνικών χρόνων»

Το 1955 « παρά το χωρίο Κανένε περισυνελέγη εκ τάφου πιθίδιο χωρητικότητας 30 οκάδων περίπου ύδατος»

Το 1959 υπήρξε μεγάλη ανασκαφική δραστηριότητα στην περιοχή όπως προκύπτει από τα πιο κάτω στοιχεία από την Αρχαιολογική κίνηση του 1959 που δημοσιεύονται στα Κρητικά χρονικά[τ.13] Υπό την καθοδήγησή του Εμ. Φυγετάκη ανιχνεύτηκαν πολλοί χώροι.

Μικρό σπηλαιώδες κοίλωμα στην θέση Χαυγιάς ΝΑ του χωριού Βαβέλοι κλείνεται με περίβολο. Από εκεί προέρχονται δυο αγγεία που παλαιότερα μεταφέρθηκαν στο μουσείο Ηρακλείου. Μικρή ανασκαφή έγινε σε τάφο που βρέθηκε εντός του αμαξωτού δρόμου όπου όπως λένε βρέθηκαν δυο αγγεία. Αποκαλύφτηκε ο ένας τοίχος του κτιστού τάφου.

Στην θέση Κουτσουνάρια όπου παλιά μικρή δοκιμή απεκάλυψε την θέση αρχαίου ιερού και πολυάριθμα εδώλια, βρέθηκε μικρή πήλινη περιστέρα.

Από κοίλωμα που είχε ανασκάψει άρκαλος σε βράχο στην θέση Σκουλικά απεκαλύφθη κύαθος με στενή βάση και περιχέλιωμα

Σε τάφο στην θέση Λούτρα βρέθηκε δακρυδόχον

Στην θέση Πασκάληδες αετωματώδης μαρμάρινη στήλη επιτύμβια με επιμελώς χαραχθέντα γράμματα της αρχής του Β΄ π.Χ. ,φέρει το όνομα ΣΩΚΡΑΤΗΣ ΚΟΡΙΝΘΙΟΣ.

ΝΔ του χωριού εις το ύψωμα Μπουντουράκια υπάρχουν πολλοί τάφοι Ελληνικών και Ελληνορωμαϊκών χρόνων κάποιοι από τους οποίους είχαν συληθεί πρόσφατα[γύρω στο 59]. Σε ένα από αυτούς κιβωτιόσχημο με επικάλυψη πλακών ανευρέθη υάλινο δοχείο. Ωραίος χάλκινος ταύρος καλής Μινωικής εποχής βρέθηκε από ντόπιο[αγοράστηκε από την Αρχαιολογική υπηρεσία]στην πλαγιά υψώματος κοντά στον χείμαρρο Ριχτάρα απέναντι από την ακρόπολη με τους τάφους της Πραισού .Αν ο ταύρος παρασύρθηκε από το οικοδόμημα της κορυφής τούτο πιθανώς είναι Μινωικό ιερό κορυφής.

Μικρή πλυμοχόη χωρίς πώμα προερχόμενη από τάφο της Ακρόπολης αγοράστηκε καθώς επίσης και νομίσματα της Πραισού και Ρωμαϊκά.

Στην περιοχή της Ακρόπολης όχι μακριά από τους άλλοτε ανασκαφέντες ανατολιζόντες γεωμετρικούς τάφους ανασκάφτηκαν τα λείψανα άλλου μεγάλου συληθέντος τάφου από τον οποίον προήλθε ωραίο πλαστικό αγγείο μορφής νήσας [πάπιας]. Πολλά ανατολιζόντα και αρχαϊκά Ελληνικά όστρακα και τμήματα αγγείων περισυλέχτηκαν και όχι ολίγα τεμάχια σιδηρών εργαλείων και όπλων .Στην ίδια περιοχή ανιχνεύτηκαν αλλά δεν ανασκάφτηκαν και άλλοι τάφοι.

Αγοράστηκε πήλινος κύβος με αρνητικές παραστάσεις προς τύπωση [σκορπιού, άνθους ,εντόμου ,και άλλες δυσδιάκριτες].Λέγεται χωρίς να είναι βέβαιο ότι ανευρέθη στην περιοχή του ιερού κορυφής από όπου και ο χάλκινος ταύρος.

Το 1960 στην περιοχή Φωτούλα ο αρχαιολόγος Πλάτων ανέσκαψε θολωτό τάφο με θάλαμο ελαφρά σχήματος τραπεζίου που ανήκει στην ΥΜ ΙΙΙ περίοδο[περί τα 1200 π.Χ.]. Μεταξύ των κτερισμάτων ήταν ψευδόστομοι αμφορείς ,ξύλινα σκεύη με χάλκινη επένδυση ,αιχμή δόρατος , λουτροειδής, σαρκοφάγος με σκελετό νεκρού που έφερε στο χέρι χρυσό δακτυλίδι ,κυλινδρικό αγγείο του τύπου της πυξίδας με τέφρα του νεκρού μέσα, βεντάλια που η βάση της ήταν από ελεφαντόδοντο και φύλλα χρυσού με διακόσμηση του θαλάσσιου όστρεου ναυτίλος ίσως από νεκρική προσωπίδα

Πλακίδιο γυμνής θεάς[θεότητας των τοκετών]κατασκευασμένο με διπλή μήτρα που βρέθηκε στην περιοχή Πραισού υπάρχει στο μουσείο Ηρακλείου.

Από τα ευρήματα σε τάφο το 1960 ήταν μια μεγάλη κυλινδρική πυξίδα με πώμα με κομβοειδή λαβή.

Σύμφωνα με το Α.Δ του 1960:

Δόθηκαν τεμάχια πίθων και σαρκοφάγων από την Πραισό .Επίσης κάτω από το ιερό της Πραισού βρέθηκε :μελανογάνωτος κώθων εφ'υψηλού ποδός και μία μεγάλη στρογγυλόστομος πρόχους κοσμομένη δια στεφάνης φύλλων πλήρων μετά περιγράμματος».

Κατά το 61 έγινε εργασία καθαρισμού των θολωτών τάφων.

Τον Μάιο του 1965 κατασχέθηκαν και μεταφέρθηκαν στο Μουσείο Α. Νικολάου πλήθος αρχαιοτήτων κυρίως αγγείων πολλά εκ των οποίων εικάζεται ότι ήταν από την περιοχή της Νέας Πραισού.

Το έτος 1978 στη θέση Μαυρίκια ή Καμίνι περίπου 2χλμ. προς Α. των Βαβέλων, στον αγρό του Ιω. Συκιανάκη δίπλα στην αγροτική οδό ανασκάφτηκε μικρός θολωτός τάφος γεωμετρικών χρόνων τετραγωνικός με γωνίες κάπως στρογγυλεμένες.

Ο τάφος απέδωσε μια πλούσια και ενδιαφέρουσα συλλογή από 50 αγγεία περίπου διαφόρων σχημάτων, όπως και μερικά σιδερένια όπλα και μαχαίρια .Παρόμοιος γεωμετρικός θολωτός τάφος είχε βρεθεί το 1961[;]στον αγρό του Γ. Χριστοδουλάκη.

Στην ίδια θέση Μαυρίκια αλλά γύρω στα 500 μ. προς Β.Α. με ανάλογο αριθμό αγγείων. [Α.Δ. τόμος 33\1978 σελ.192]

Το 1978 πάλι μικρή ανασκαφική έρευνα έγινε σε μικρό ύψωμα στη θέση Κάψαλος γύρω στα 600 μ. προς Α. των Βαβέλων και βρέθηκαν τμήματα ισχυρών τοίχων πάχ. μεγαλύτερου από 1 μ. ενός κτιρίου .Περισυλλέχτηκαν τεμάχια πίθου με κόσμημα σχοινοῦ.

ΑΝΑΛΥΤΙΚΑ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ ΠΡΑΙΣΟΥ

Ακροπόλεις της Πραισού

Η πόλη απλωνόταν πάνω σε τρεις λόφους που τις ονόμασε ακροπόλεις ο Halbherr. Την ακρόπολη Α σήμερα κονάκια[ίσως από το κιονάκια]. που περιέβαλε τείχος ίχνη του οποίου φαίνονται σε πολλά σημεία στα βορειανατολικά του μεγάλου λόφου. Στην πλαγιά της ακρόπολης ανέσκαψε ιδιωτικά οικήματα και ένα δημόσιο οικοδόμημα Ελληνιστικής εποχής χτισμένο με λίθινα τετράγωνα διαιρεμένο σε πολλά διαμερίσματα που κατά τον Αγγελάκη

ήταν το Ανδρείο της πόλης δηλ. μέρος που συνέτρωγαν οι τέλειοι πολίτες διαιρεμένοι σε ομάδες σε ίδιες τράπεζες λαμβάνοντας ίση μερίδα της λιτής τροφής και οι έφηβοι μέχρι του 20ου έτους των οποίων οι ομάδες λεγόταν αγέλες .Το ανδρείο διεύθυνε ο Άρχων ή Κόσμος που έπαιρνε ως αμοιβή 4 μερίδες .Υπήρχαν δυο τιμητικές τράπεζες που έτρωγαν οι ξένοι φιλοξενούμενοι οι οποίοι διέμεναν σε ιδιαίτερο οίκημα το κοιμητήριο . Στα ανδρεία τραγουδούσαν με συνοδεία μουσικής και εξυμνούνταν και οι γενναίες πράξεις των προγόνων και συζητιόταν πολιτικές υποθέσεις Την Ακρόπολη Γ εκτός των τειχών νοτίως της πόλεως στην περιοχή Σκουλήκα που ονόμασε Λόφο-Βωμό[Hill altar] λόγω βωμού θυσιών του 8ου-7ου αιώνα που βρέθηκαν ασπίδες κράνη θώρακες κνημίδες πήλινα και χάλκινα εδώλια με σπουδαιότερο πήλινο εδώλιο λέοντος συμβόλου της θεάς Ρέας .Εδώ βρέθηκαν και τα 3 τεμάχια των ετεοκρητικών επιγραφών.

Του Δίγου το μνήμα

Στην περιοχή του Δίγου το μνήμα [Ο τάφος του Δία] νότια της πόλης ο Ιστοριοδίφης Μ. Καταπότης ανακάλυψε τοποθεσία με ερείπια που πιθανόν να υπήρχε ιερό του Δικταίου Διός

Οπίσω βρύση

Μεγαλιθικό σπίτι στην Οπίσω Βρύση

Στον 'γιο Κωνσταντίνο ή φλέγα του Τζανή ή Οπίσω βρύση ο Bosanquet αποκάλυψε σπίτι μεγαλιθικό δηλ. καμωμένο από πέτρες μεγάλων διαστάσεων . Στα νεώτερα χρόνια είχε διενεργήσει εκεί έρευνες και ο έφορος Ν. Πλάτων[ΠΑΕ 1960 σ. 302]. Σύμφωνα με τα αναφερόμενα στο Αρχ. Δελτίο του 1978[A. Δ. τόμος 33 σελ. 192] το κτίσμα ανήκει στην μεταβατική περίοδο MM III B-YM IA. Οι τοίχοι είναι αρκετά μνημειώδεις και χτισμένοι με μεγάλους ογκόλιθους. Τριγύρω υπάρχουν εμφανή ίχνη οικισμού .Από εδώ προέρχεται και ένας διπλούς πέλεκυς του Μουσείου Αγ. Νικολάου [αρ. ευρ. 1088]άριστα διατηρημένος μηκ.ο,208 μ. με αιχμές σπασμένες από την εργασία.

Στην περιοχή αυτή υπήρχε και ναός.

Από την Οπίσω Βρύση υδρευόταν και η Αρχαία Πραισός .Γύρω στο 50 εκεί βρήκαν πήλινες σωλήνες ύδρευσης[κουτούτες]

Χελιδονιές[Σκάλα]

Επίσης στη θέση Χελιδονιές βρέθηκαν αγγεία και εργαλεία της μινωικής και γεωμετρικής εποχής ενώ οστά ανθρώπων και αγγεία της αρχαϊκής εποχής βρέθηκαν μαζί σε άλλο σημείο του.

Θολωτοί τάφοι

Οι ανασκαφές έφεραν στο φως σειρά θολωτών τάφων:

Τον θολωτό τάφο Α:

Νοτιοανατολικά από την τρίτη ακρόπολη. Μετά τον διάδρομο έχει ορθογώνιο προθάλαμο και ακολουθεί ο θόλος διαμέτρου 4,07 μ. .Η χρήση του έφτασε μέχρι τον 2ο π.Χ. αιώνα .Η είσοδος έκλεινε με ξύλινη πόρτα .Μεταξύ των ευρημάτων ήταν δακτυλίδια χρυσά ,ροζέτες χρυσές σε σχήμα λουλουδιού ,ασημένιες καρφίτσες και ασημένιο νόμισμα των Πραισίων.

Τον θολωτό τάφο Β:

Νότια του τάφου Α στην περιοχή Αρφανοπεριβόλια ???με ταφές των εποχών ΥΜ ΙΙΙ, γεωμετρική και 4ου αιώνα π.Χ.

Στην παλαιότερη ταφή βρέθηκαν δυο λάρνακες με χρυσά κοσμήματα: Η μία λουτροειδής σαρκοφάγος διακοσμημένη με πλοκάμια ?? οκτάποδα? που υποδηλώνει ΥΜ ΙΙΙ Β περίοδο και η άλλη με μοτίβο τρέχουσες σπείρες και τετράφυλλες ροζέτες και χρονολογείται στην ΥΜ ΙΙΙ Α 2 περίοδο.

Στην γεωμετρική αγγεία γεωμετρικής διακόσμησης και στην τρίτη πολλά σιδερένια σπαθιά και σπασμένες αιχμές από δόρατα, χρυσό δακτυλίδι και χρυσός στατήρας του Φιλίππου Γ΄ των Μακεδόνων.

Στον θολωτό τάφο Γ:

Ταφές από την Μινωική μέχρι την Ελληνιστική εποχή με θαυμάσια αγγεία

Στον θολωτό τάφο Δ:

Βρίσκεται στα βορινά της ακρόπολης Α και έχει ένα σχεδόν πεταλόσχημο θάλαμο.

Ένας δακτυλιδόλιθος ΥΜ ΙΙΙ Α περιόδου από κίτρινο αχάτη με σκαλιστή παράσταση κυνηγού που συλλαμβάνει πλαγιασμένο βόδι από τα κέρατα, βρέθηκε σε ένα πλίνθο από το συνεχόμενο Ελληνιστικό κτίριο με το οποίο ο τάφος ήταν ενσωματωμένο.

Τάφος Ε:

Ορθογώνιος θόλος όμοιος με τον Τάφο Β. Βρέθηκε σε λόφο στη Ρίζα.

Ο τάφος του αθλητή της Πραισού*

Το 1935 στο λόφο της Πραισού μετά από υπόδειξη κατοίκου των Βαβέλων , ανασκάφτηκε από τον επιμελητή Μ .Μαυροειδή τάφος που όπως φάνηκε από μελέτη του σκελετού του και τα κτερίσματα της ταφής ανήκε σε αθλητή που πέθανε πάνω στην καλή του ηλικία .Δεν αποκλείεται να έφερε τον γρήγορο θάνατο του κάποιο θανατηφόρο κύτταρο πάνω στο κεφάλι επειδή το κρανίο φέρει μεγάλο κάταγμα οστών.

Σύμφωνα με τις κρανιοσκοπικές μελέτες του κ. Καταπότη και άλλων ειδικών το κρανίο επιβεβαίωσε επίσης την άποψη ότι οι Ετεοκρήτες ήταν δολιχοκέφαλοι σαν τους Μινωίτες που μετά το διώξιμο τους από τους κατακτητές της Κρήτης Δωριείς βρήκαν κρησφύγετο στα Στειακά κορφοβούνια Κτερίσματα

Μέσα βρέθηκαν δυο μελανόμορφοι παναθηναϊκοί αμφορείς 65 εκ. στο μέγεθος .Είναι από τα αγγεία που έβγαιναν από Αττικό εργοστάσιο του 5ου και βουπ.Χ. αιώνα για να τα προσφέρουν δώρα οι διάφορες πολιτείες στους αθλητές τους.

Και οι δυο στη μια πλευρά εικονίζουν την πρόμαχο θεά Αθηνά με πτυχωτό φόρεμα και περικεφαλαία που στο αριστερό χέρι κρατά στρογγυλή ασπίδα ενώ με το δεξί σηκώνει ψηλά το δόρυ έτοιμο να το πετάξει στον εχθρό. Το σώμα της γέρνει προς τα εμπρός το δε δεξί πόδι πατεί με μόνα τα δάκτυλα στο χώμα ενώ τα μαλλιά της αναδεύει το ελαφρό αεράκι. Από κάθε μεριά της πάνω σε στήλες στέκονται καμαρωτές δυο πτερωτές νίκες .Η μια με τις φτερούγες λίγο προς τα κάτω έχει τα χέρια της με χάρη στη μέση και στα χείλη έχει ένα ελαφρό χαμόγελο .Η άλλη κρατεί μια κουκουβάγια το σύμβολο της θεάς με το δεξί χέρι και με το αριστερό ένα μικρό κύπελλο από το οποίο πέφτουν σταγόνες θείας σπονδής.

Δίπλα βρίσκεται η επιγραφή: ΤΟΝ ΑΘΕΝΕΘΕΝ ΑΘΛΟΝ

Στην μέση της άλλης πλευράς απεικονίζεται βασιλιάς καθισμένος σε θρόνο κρατώντας σκήπτρο. Μπροστά του στέκει γυμνός αθλητής στεφανωμένος με το δάφνινο στεφάνι της νίκης που στα χέρια του κρατεί στεφάνι ελιάς και δάφνης .Πίσω από το βασιλιά ένας άλλος αθλητής δρασκελίζει το έδαφος με γρηγοράδα . Δεν είναι βέβαια ο εικονιζόμενος στο αγγείο ο αθλητής της Πραισού. Είμαστε όμως βέβαιοι ότι ο αμφορέας δόθηκε ως δώρο από την Πραισό στον αθλητή της σαν ανακηρύχτηκε νικητής σε κάποιο αγώνα δρόμου.

Ο άλλος αμφορέας από την μια μεριά έχει την ίδια περίπου παράσταση με την Αθηνά και στην άλλη τον βασιλιά όρθιο να παρακολουθεί αθλητές με μεγαλόπρεπο αθλητικό παράστημα που έχουν αρχίσει το αγώνισμα της πάλης.

Από τους Παναθηναϊκούς αμφορείς χρονολογούμε τον τάφο μεταξύ 560 μέχρι το 500 π.Χ. Άλλα κτερίσματα: μεταξύ άλλων 2 κυκλικές πυξίδες με φύλλα κισσού ,2 μικρές λεκανιδίτσες μαύρου χρώματος και μια μικρή ημισφαιρική φιάλη στολισμένη στα χείλη με φύλλα και κλωνάρια κισσού και στη βάση άνθη λωτού. Στη μεσαία ζώνη είναι ζωγραφισμένοι πτερωτοί ίπποι [πήγασοι] μελανόμορφοι που διακόπτονται με εναλλασσόμενα πολύχρωμα ανθέμια

* Μ.Μαυροειδή: Περιοδ. Δρήρος 1937,σελ.140,173

Νεκροταφείο

Δυτικά του τάφου Α εντοπίστηκε το νεκροταφείο της πόλης αρχόμενο από της εποχής του σιδήρου

μέχρι την Ελληνιστική περίοδο της καταστροφής της πόλης από τους Ιεραυτινίους.

Μια ταξινόμηση των τάφων της Πραισού δίδεται στην μελέτη : Τάφοι της πρώιμης εποχής του σιδήρου στην Α. Κρήτη της Μ.Τσιμποπούλου[Α.Δ. μελέτες Α τόμ.39 \1984].

Θολωτοί

Έχουμε 2 θολωτούς τάφους [ο ένας κυκλικός]που χρονολογούνται τις ΠΓ,ΠΓΒ,ΥΓ,ΠΑ, περιόδους. Σε αυτούς βρέθηκαν

Κτερίσματα: 40 αγγεία,2 χάλκινα αγγεία,4 σφοντύλια,1 όστρεο

Κοσμήματα : >4 χρυσός , ένα αγγείο φαγεντιανό, 4 ελεφαντόδοντα οστά ,1 πόρπη,1 περόνη, 39 χάντρες,2 σφραγιδόλιθοι

Όπλα: 1 μαχαίρι,2 λόγχες,1 εγχειρίδιο

Ίσως ο θολωτός τάφος Α θεωρείται της πρώιμης ανατολίζουσας περιόδου .Η αρχιτεκτονική μορφή είναι τόσο προσεγμένη και τα ευρήματα παρά τη σύληση τόσο πλούσια που οδηγεί στην υπόθεση ότι πρόκειται για τάφο σημαντικών μελών της κοινωνίας .Για τους θολωτούς τάφους στις περισσότερες περιπτώσεις ο μαλακός βράχος λαξεύεται και στη συνέχεια γίνεται επένδυση με πέτρες και κτίζεται η στέγη.

Θαλαμοειδείς λαξευτοί

Στην Πραισό βρέθηκαν 2 τάφοι περιόδου ΥΓ-ΠΑ και οι δυο ασύλητοι ,έχουν προσανατολισμό στα δυτικά και ο ένας έχει δρόμο

τερίσματα: 85 αγγεία,2 πόρπες,1 χάντρα,1 περίαπτο,1 τριχολαβίδα,7 όπλα, 1 οψιανό

Ταφικά σπήλαια

Στις περιοχές:

Βαβέλους [Χαυγά ;] : Σπήλαιο Γ περιόδου με 5 αγγεία[ίσως συλημένο]

Βαβέλους [Σκάλες] : ΥΓ περιόδου .Έχει ΒΔ προσανατολισμό και τα κτερίσματα που βρέθηκαν είναι, 2 αγγεία και όστρακα ,1 πόρπη[ίσως συλημένος]

Α.Σπυρίδωνα [Καλαθιανά]: Ασύλητος με δυο κτισμένες εισόδους στα ΒΔ ,Β. Τον Μάρτη του 1983 ??? η αρχαιολόγος Μ. Τσιμποπούλου [αναφορά στην μελέτη της Ταφικά σπήλαια στον 'Σπυρίδωνα Σητείας .Α.Δ. 38\1983] πραγματοποίησε σωστική ανασκαφική έρευνα σε

σπηλιά ανάμεσα στα Καλαθιανά και Πετρωτά περίπου 2 χιλ. Β-ΒΔ του Α.Σπυρίδωνα στο χωράφι ιδιοκτησίας Ελληνικάκη μετά από τυχαία εύρεση αμφορίσκου από τον κτηνοτρόφο Γ. Κοκκινάκη που το παρέδωσε στο Μουσείο Ηρακλείου. Το αγγείο είχε αφαιρεθεί από τη σπηλιά άρκαλος[ασβός] . Στο σπήλαιο βρέθηκαν 30 αγγεία ,και μικρά ευρήματα όπως όστρεο τρίτων, τμήμα λιθίνου αγγείου και χάλκινη πόρπη.

Τα αγγεία που έφεραν διάφορες διακοσμήσεις ήταν:

2 οινόχοες : Η μια ολόβαφη και η άλλη με καστανόμαυρη βαφή με 3 ολόβαφους κύκλους που συνδέονται με λοξές γραμμές και ολόβαφο λαιμό ,χείλος και πάνω μέρος λαβής.

1 πώμα[κωδονόσχημο]. Στο σώμα έχει ζώνη που φέρει 4 ομάδες κάθετων ψαροκόκαλων 4 άωτα[χωρίς χερούλια] κύπελλα.3 κωνικά και 1 ημισφαιρικό

3 αμφορίσκοι: Ένας φέρει πλατιά ταινία και ψηλότερα τεθλασμένη .Άλλος φέρει μετόπη στο ύψος των λαβών που περιέχει δικτυωτό.

1 υδρία: Ολόβαφη στο κάτω μέρος και προς τα πάνω φέρει διάφορες ανισόπαχες ταινίες σε ομάδες.

2 οινόχοες: Η μια με σώμα ολόβαφο με λεπτές ταινίες .Λαιμός με πλατιά μετόπη που περιέχει πάνω κάτω ζώνες τρέχουσας σπείρας και στο μέσον ζώνη δικτυωτού .Στη ράχη της λαβής δυο κάθετες ταινίες και ανάμεσα οριζόντιες λεπτές γραμμές. Η άλλη έχει σώμα με λεπτές ταινίες. Στο λαιμό πλατιά εξηρημένη μετόπη που περιέχει δυο σειρές τόξων εναλλάξ με λοξή διαγράμμιση στο βάθος και ενδιάμεσα ζώνη ψαροκόκαλου.

1 πυξίδα[σφαιρικό αγγείο] ολόβαφη με μια πλατειά μετόπη που περιέχει 3 ζώνες κάθετων γραμμών.

2 αράβαλοι[σώμα ωσειδές με λαιμό] Ολόβαφοι στο κάτω μέρος. Ο ένας πάνω με εξηρημένη μετόπη που φέρει λεπτές οριζόντιες ταινίες και αμελείς τεθλασμένες και ο άλλος με μετόπη που περιέχει λεπτές ταινίες

1 ασκός, 1 τρίποδο αγγείο, τμήμα κρατηρίσκου

2 σκύφοι [σώμα κωνικό με δύο λαβές]και τμήμα σκύφου. Ολόβαφοι εσωτερικά και εξωτερικά στη βάση με μετόπη σε κάθε όψη κάτω από το χείλος με λεπτές ταινίες 6 μονωτά κύπελλα και 1 τμήμα μονωτού κυπέλλου .Βαφή : Το ένα βυθισμένο στη λαβή δύο φορές από το χείλος , ένα ολόβαφο με μετόπη στο χείλος με ψαροκόκαλο, ένα ολόβαφο μέσα έξω, και τα άλλα ολόβαφα με λεπτές ταινίες στο χείλος.

1 ηθμοειδές[με σπές] πώμα.

Η μικρή ταφική σπηλιά δεν φαίνεται να αποτελούσε τμήμα οργανωμένου νεκροταφείου σε καμιά από τις 2 περιόδους χρήσης της.

Οι μικρές σπηλιές που αφθονούν στην περιοχή της Σητείας πρέπει να αποτελούσαν προσιτή εναλλακτική λύση πιθανώς για μια οικογένεια που ζούσε σχετικά απομονωμένη στους αγρούς .Έχουμε περιπτώσεις ορεινών κοινοτήτων στην ΥΜ ΙΙΙ που ζούσαν σε απομονωμένα σπίτια ή μικρές ομάδες σπιτιών .Κάθε τέτοιο σπίτι ή μικρό σύνολο περιελάμβανε ένα γένος ή μια διευρημένη

οικογένεια.

Η σπηλιά είχε πρωτο-χρησιμοποιηθεί κατά την ΥΜ ΙΙΙ Α φάση, πιθανότατα και πάλι για ταφές και αργότερα κατά την υπό-μινωική και την Πρωτογεωμετρική καθαρίστηκε εν μέρει από το παλαιότερο περιεχόμενο της και ξαναχρησιμοποιήθηκε. Η χρήση του συνεχίζεται και κατά την πρώιμη ανατολίζουσα, τουλάχιστον μέχρι το τέλος του 8ου αιώνα.

Συγκεκριμένα διακρίνουμε τις εξής φάσεις

Α. ΥΜ ΙΙΙ Α2 [2 οινόχοες, τα άωτα κωνικά κύπελλα, και το πώμα]

Β. Υπομινωική Πρωτογεωμετρική [ασκός, τριποδικό, 1 μονωτό κύπελο, 1 αμφορίσκος]

Γ. Πρωτογεωμετρική, Β πρώιμη φάση της Γεωμετρικής [2 αμφορίσκοι]

Δ. Προχωρημένη φάση της Ύστερης Γεωμετρικής περιόδου. [σε αυτή τη φάση ανήκουν τα περισσότερα αγγεία. Πιθανώς στη διάρκεια της είχαν γίνει περισσότερες από μια ταφές????????????]

Ε. Ύστερη Γεωμετρική Πρώιμη Ανατολίζουσα [αρύβαλος, 2 μονωτά κύπελλα].

Αν και η χρήση του τάφου φαίνεται συνεχής στις φάσεις β-ε δεν μπορούμε να υπολογίσουμε τον ακριβή αριθμό των ταφών. Το υλικό μας επιτρέπει λίγες μόνο παρατηρήσεις σχετικά με τα ταφικά έθιμα στην πρώιμη εποχή του σιδήρου.

1. Καταρχήν πρόκειται για ομαδικό πιθανώς οικογενειακό τάφο όπως ήταν η γενική παρακτική στην ανατολική Κρήτη αν και δεν λείπουν κάποιες εξαιρέσεις.

2. Τα λίγα ανθρώπινα οστά που βρέθηκαν δεν παρουσιάζουν κανένα ίχνος καύσης. Πρέπει επομένως να είχαν γίνει μόνο ταφές. Εξάλλου δεν βρέθηκε κανένα αγγείο που να μπορούσε να είχε περιλάβει λείψανα καύσεων.

3. Εκπλήσσει το γεγονός της έλλειψης όπλων και κοσμημάτων καθώς και σιδηρών αντικειμένων.

4. Η ύπαρξη μικρών οστών μάλλον πουλιού μέσα στο τριποδικό σκεύος το οποίο άλλωστε ήταν καμένο και φαίνεται ότι είχε χρησιμοποιηθεί πριν να μπει στον τάφο παρέχει κάποια ένδειξη για το είδος των προσφορών προς τους νεκρούς.

Ταφικά έρκη

Κτιστοί τάφοι αποτελούμενοι από ένα ή περισσότερα μικρά διαμερίσματα. Στα ταφικά έρκη επικρατούν οι καύσεις.

Στην Πραισό έχουμε 3 ή 4 πρώιμης ανατολίζουσας [ΠΑ] φάσης με 10 αγγεία.

Τάφοι απροσδιορίστου τύπου

Στην Πραισό βρέθηκαν μερικοί τέτοιοι τάφοι ΥΓ-ΠΑ περιόδου που απέδωσαν 6 αγγεία

Κάψαλος

Στο λόφο του Κάψαλου ανατολικά από τη Ν. Πραισό ο καθηγητής Πλάτων ερεύνησε 2 τάφους ΥΜ ΙΙΙ εποχής.

Ο πρώτος ήταν θαλαμοειδής με ένα δύσκολα διακριτό δρόμο. Μερικά από τα περιεχόμενα του που ήταν μια κιβωτιόσχημη σαρκοφάγος και μερικά αγγεία ΥΜ ΙΙΙ Β περ. μεταφέρθηκαν στο Μουσ. Ηρακλείου .Γύρω του μπορούν να ειπωθούν ακόμη ίχνη από περισσότερους τάφους. Ο δεύτερος ήταν στην κορυφή του λόφου και ήταν συλημένος .Είχε ένα ορθογώνιο θάλαμο μερικώς διατηρημένο .Μέσα βρέθηκαν τεμάχια από κιβωτιόσχημο σαρκοφάγο και μερικά θραύσματα. Το 1957 μερικά βάζα προσκομίστηκαν στο μουσείο Ηρακλείου με την ένδειξη Κάψαλος:

Κάτω κεφάλι Σπετσώτη , Ξίγκη μάντρα

Στον λόφο βρέθηκε από τον καθ. Πλάτωνα συλημένος θαλαμοειδής τάφος .Έδωσε ανάμεσα στα άλλα ένα σιδερένιο μαχαίρι που υποδηλώνει ότι ήταν πρόσφατης ημερομηνίας . Επίσης παρατηρήθηκαν ίχνη άλλων τάφων στον ίδιο λόφο και σε αυτόν στην κοντινή Μάντρα του Ξίγκη.

ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ

Στην περιοχή Πραισού έχουν βρεθεί 50 τύποι νομισμάτων στα οποία εικονίζονται ο Δίας που θηλάζει από αγελάδα ,ο Ηρακλής γυμνός και αγένειος που φέρει με το βραχίονα χλαμύδα που ανεμίζει και που βάζει βέλος σε τόξο , κεφαλή θεάς με βοστρύχους, ο Δίας ένθρονος με την αριστερά υψωμένη που κρατεί σκήπτρο και στη δεξιά αετό ,περιστέρι ,κεφαλή βοδιού, αίγαγρος, κεφαλή γοργόνας κ.ά. συνοδευόμενα με την επιγραφή ΠΡΑΙΣΙΩΝ

ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ

Κατά το έτος 1888 στα ερείπια της Πραισού ανακαλύφτηκε από τον Halbherr επιγραφή σε πορώδη λίθο γραμμένη βουστροφηδόν . Η δεύτερη ανακαλύφτηκε από τον Bosanquet το 1901 στην 3η ακρόπολη και στον βωμό της και είναι από πορώδη λίθο. Υποθέτουν ότι το περιεχόμενο της είναι θρησκευτικό λόγω του ότι βρέθηκε δίπλα στο βωμό και μέσα σε τέφρα καμένων οστών ζώων Τρίτη επιγραφή βρέθηκε από την αγγλική αρχ. Σχολή το 1904 στο βωμό της ακρόπολης της Πραισού που είναι κάτω από την κορυφή.

Τα γράμματα των τριών επιγραφών είναι όμοια με του Ιωνικού αλφαβήτου και ανάγονται αντίστοιχα στην 6η ,στην αρχή της 5ης και 4ης εκατονταετίας π.Χ.

Επιγραφές που βρέθηκαν από τον μουσουλμάνο κάτοικο των Βαβέλων Ρετζέπ Περδικάκη στο χωράφι του και παραδόθηκαν στον Halbeher αποδεικνύουν ότι η επικράτεια της Πραισού υπήρξε αυτόνομη και υπό δημοκρατικό πολίτευμα. Τα κείμενα έχουν εξής:

1η επιγραφή 2η επιγραφή

Θεός αγαθός Κόσμου γνώμα .αγαθά
Έδοξε Πραισίων τοίς άρ- τύχά έδοξε Πραισί
χουσι και τώ κοινώ εκκλη- ών τά βουλά και τώ
σίας κυρίας γενομένης. κοινώ εκκλησίας
Λέοντα Πaus .. κυρίας γενομένης
ον και Θράσωνα[;]
Αθηναίον φιλοτιμίας ένεκεν και
εύνοιας τής περί την Πραισίων
πόλιν.

Στα ερείπια της Πραισού από τον Βαβελιανό Χουσεΐν Πεπάνη κατά το 1893 βρέθηκε επιγραφή σε πλάκα που έχει δυο επιφάνειες. Αυτή κατέληξε στον Ιταλό αρχαιολόγο Mariani. Όπως φαίνεται από το γλωσσικό ιδίωμα της Δωριζούσης τότε Κρήτης ανάγεται στον 4ο αιώνα.

Πρόκειται για ψήφισμα που εγκρίνει μια αστική υπόθεση που είχε ήδη ρυθμιστεί, μεταξύ Πραισίων και Σηλιτών της οποίας το ιστορικό έχει ως εξής:

Στηλίται [από την πόλη Στήλαι]κατέφυγαν με το ναυτικό τους στην νότια ακτή της Σητείας από το Ερυθραίο ακρωτήριο προς την Κάτω Ζάκρο και κατέλαβαν αυτά τα μέρη και τα παρακείμενα νησιά που ανήκαν στους Πραισίους και εγκαταστάθηκαν εκεί .Επειδή δεν είχαν ναυτικό οι Πραΐσιοι ήλθαν σε διαπραγματεύσεις με τους Σηλίτες για μίσθωση του ναυτικού τους .Οι διαπραγματεύσεις έληξαν αισίως και οι συμφωνίες υποβλήθηκαν στις αρμόδιες αρχές που εκδώσανε το ψήφισμα με το οποίο εγκρίνανε τις συμφωνίες και το δημοσιεύσανε με αυτόν τον τρόπο[σε στήλες].

Οι συμφωνίες έχουν ως εξής:

Οι Πραΐσιοι όντας κύριοι μερών που έχουν καταληφθεί της πόλης[ίσως της Αμπέλου] και των νησιών τα παραχωρούν στους Σηλίτες για να τα κατέχουν και να τα νέμονται όλο τον χρόνο ,παρέχοντας τους την προστασία τους και από κάθε τυχόν διεκδίκηση τους από τρίτους .Επί πλέον εκχωρούν σε αυτούς και οικονομικά προνόμια δηλ. το ήμισυ των λιμενικών τελών ,της πορφύρας

και των ιχθύων κατά την συνήθεια του παρελθόντος. Οι δε Σηλίτες αντί όλων τούτων προσφέρονται να υπηρετήσουν την πόλη των Πραισίων με τα πλοία τους ως εξής: Όταν οι Σηλίτες θα πλέουν στην νότια θάλασσα της Κρήτης αυτοί μόνο προμηθεύουν τα απαιτούμενα για τους εν λόγω πλόες των . Όταν ταξιδεύουν εκτός της Κρήτης και Στειακοί και Σηλίτες και ορισμένα στους Δελφούς και την Ολυμπία αυτοί πάλι προμηθεύονται τα αναγκαία και καταβάλλουν τους μισθούς στα πληρώματα . Όταν δε ταξιδεύουν σε άλλα μέρη εκτός της Κρήτης Στειακοί και Σηλίτες ,οι μεν Στειακοί καταβάλλουν προς τους πλέοντες Στειακούς οι δε Σηλίτες προς τους πλέοντες Σηλίτες. Όταν δε ο Κόσμος των Πραισίων διατάξει ή τους Σηλίτες ή τους Σητειακούς να πλεύσουν όπου αλλού ορίσει τότε η Πραισός εισπράττει από τους μη πλέοντες τους μισθούς και καταβάλλει στους πλεύσαντες ανά μια δραχμή σε κάθε ένα για κάθε ημέρα .Η συνέχεια δεν φαίνεται λόγω φθοράς της πλάκας.

Από τα πιο πάνω φαίνεται ότι η Σητεία ήταν επίγειο και υπό τις διαταγές της Πραισού .Ότι συμμετείχαν στα κοινά?? των Ελλήνων στους Δελφούς και την Ολυμπία.

Βιβλιογραφία

Τα πιο πάνω στοιχεία πάρθηκαν από τα Σητειακά του Ε. Αγγελάκη τ. Α την έκδοση του Δήμου Σητείας: Σητεία του αρχαιολόγου Ν. Παπαδάκη από την αρχαιολογική κίνηση διαφόρων χρόνων που δημοσιεύτηκαν στα Κρητικά Χρονικά και από τα Αρχαιολογικά δελτία[Α.Δ.] διαφόρων ετών

Για την Αρχαία Πραισό και τα χωριά μας ο Γ. Δερμιτζάκης λέει

[Κρητικές μαντινάδες]

Στο καλαμαύκι βγάζουνε για το φταρμό φλαχτάρια

Τουρτούλοι , Αχλάδια , Μαρωνιά είναι καλοί στα ζάρια

Οι Μινωίτες έφυγαν ανατολάς σκορπίσαν

κι ήρθαν στη Στεία στην Πραισό κι εκεί εκατοικήσαν

Ποιος δεν θαυμάζει την Πραισό και το βουνό που βρήκαν

οι Μινωίτες κι ήρθανε κι εδώ εκατοικήσαν.

Τα φυσικά της οχυρά την κάμανε μεγάλη

και μες τη Στεία ολόκληρη τέτοια δεν είναι άλλη.

Του βασιλιά η έπαυλις εις την κορφή κτισμένημέσα σε βράχο η πιο πολλή είναι πελεκημένη.

Υπάρχει και πελεκητό ένακαλό σαρνίτσι

που πέρνανε κρυγιό νερό και πίναν οι κατοίκοι.

δώ ρθαν Ετεόκρητοι και δω εκατοικήσαν

κι ύστερα σ όλο το ντουινιά σιγά σιγά σκορπίσαν.

Τ αρχαία που βρεθήκανε κι εδώ πάρα πολλά ναι

στο Κάστρο στο Ηράκλειο τα βλέπουν όσοι πάνε
Αρχαιοκάπηλοι πολλοί ρημάξαν τα Μουσεία
χάθηκε καταστράφηκε του τόπου η αξία.
Σ'όλα τριγύρω στα χωριά ξαι στσι Τουρτούλους λένε
πολλά μνημεία λήστεψαν και στο χωριό Κανένε

Οι πρώτες ανασκαφές του χώρου έγιναν στα τέλη του 19ου αιώνα από τους Ιταλούς αρχαιολόγους Halbherr και Mariani. Στα 1901 ο διευθυντής της Αγγλικής Αρχαιολογικής Σχολής R.C. Bosanquet, άρχισε συστηματικές ανασκαφές. Η αρχαία πόλη της Πραισού απλώνεται πάνω σε 3 λόφους - ακροπόλεις 1χλμ. βόρεια του χωριού Ν. Πραισός (Βαβέλοι).

Η ακρόπολη Α, η ψηλότερη, περιβάλλοταν από τείχος ορατό κυρίως στο ΒΑ τμήμα της. Εκεί ανεσκάφη ένα θαυμάσιο Ελληνιστικό κτίσμα, οικία πλούσιου ηγεμόνα ή δημόσιος ξενώνας.

Η ακρόπολη Γ ονομάστηκε "Λόφος - Βωμός" (Hill Altar), γιατί εκεί ανακαλύφθηκε ο βωμός των Θυσιών του 8ου - 7ου αιώνα π.Χ., με δύο επιγραφές σε Ετεοκρητική γλώσσα και άλλα ευρήματα όπως: ασπίδες, κράνη, θώρακες, κνημίδες, πήλινα και χάλκινα ειδώλια με σπουδαιότερο πήλινο ειδώλιο λέοντος, συμβόλου της θεάς Ρέας.

Από τα σημαντικότερα ευρήματα των ανασκαφών είναι σειρά 4 θολοτών τάφων με πλούσια κτερίσματα.

Ιστορία Περιοχής Χαμεζίου

Στην περιοχή του χωριού Χαμέζι και στον κωνοειδή λόφο, γνωστό σαν Σουβλωτό Μουρί (=σουβλωτή μούρη, όψη) βρίσκεται το μοναδικό ελλειψοειδές οικοδόμημα της ΜΜ Ια εποχής που θεωρείται από τα πιο σημαντικά αρχαιολογικά λείψανα του Μινωικού πολιτισμού. Ανεσκάφη το 1903 από τον Στ. Ξανθουδίδη, ο οποίος θεώρησε το κτήριο σαν μεγάλη αγροικία που χρησίμευσε και για μεταγενέστερη κατοίκηση.

Ο Ν. Πλάτων υποστήριξε ότι πρόκειται για οικοδόμημα που ανήκει σε ΜΜ ιερό κορυφής και ότι το πηγάδι της αυλής ήταν αποθέτης ιερών αντικειμένων.

Τα αναπάντητα ερωτήματα συνεχίζουν ακόμα να απασχολούν τους αρχαιολογικούς κύκλους και σχετίζονται με τη χρήση, τη λειτουργία και το σχήμα του οικοδομήματος.

Αρχαιολογική περιοχή Χαμεζίου

Σε κωνοειδή λόφο γνωστό ως Σουβλωτό Μουρί, βρίσκεται το μοναδικό ελλειπτικό σπίτι της Μεσομινωικής Ια (2100-2000π.Χ εποχής. Πρόκειται για ενδιάμεσο τύπο μεταξύ κυκλικού και ορθογώνιου κτηρίου. Σώζονται δύο οικοδομικές φάσεις. Τα παλαιότερα κτήρια που ανήκουν στους Πρωτομινωικούς (2800-2300π.Χ.) χρόνους εκτείνονται και έξω από την ανατολική πλευρά του πρώιμου οικοδομήματος και πρόκειται για κατοικίες Μινωιτών αγροτών. Οι τοίχοι μάλιστα αυτών των κτισμάτων έχουν έντονη καμπυλότητα. Η εύρεση ειδωλίων δημιούργησε την υπόνοια ότι επρόκειτο για ιερό κορυφής, φαίνεται όμως πως στην πραγματικότητα ήταν οικιακό ιερό που είχε ενσωματωθεί στην οικία. Η κεντρική είσοδος της ελλειπτικής οικίας της Μεσομινωικής εποχής (2200-1550π.Χ.) βρίσκεται στα ΝΑ, ενώ μια δεύτερη αποκαλύφθηκε στα ΒΔ, όπου υπάρχει και μια κλίμακα για τον δεύτερο όροφο. Δομικό πυρήνα της οικίας αποτελεί μια μικρών διαστάσεων υπαίθρια αυλή με την οποία συγκοινωνούσαν με ανοίγματα (θύρες) τα γύρω δωμάτια. Στο ανατολικό τμήμα της υπάρχει πηγάδι-δεξαμενή. Ένα από τα μεγαλύτερα δωμάτια στα ΒΑ ερμηνεύεται ως οικιακό ιερό. Σε παλιότερη φάση ανήκουν τα θεμέλια τριών δωματίων στην ανατολική εξωτερική πλευρά με έντονη επίσης καμπυλότητα.

Η οικία του Χαμεζίου ανασκάφηκε το 1903 από τον Στ. Ξανθουδίδη, ενώ ο D. Mackenzie στα 1907, στην ανασκαφική του έκθεση, διατυπώνει σωστές παρατηρήσεις σχετικά με την αρχιτεκτονική διαρρύθμιση του κτηρίου. Το 1971, σε νεώτερες έρευνες καθαρισμού και στερεώσεων από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Ανατολικής Κρήτης που διηύθυνε ο έφορος αρχαιοτήτων Κ. Δαβάρας, ήλθαν στο φως στοιχεία που μετέβαλαν ή ενίσχυσαν κάποια από τα προηγούμενα συμπεράσματα. Παρατηρήσεις για τη χρήση του κτηρίου έκαναν επίσης ο Στ. Αλεξίου και ο Ν. Πλάτων.